Гөлфия Исхакова

Сукыр мәхәббәт

Гөлфия Исхакова

Сукыр мәхәббәт

Повесть, хикәяләр

Казан

Татарстан китап нәшрияты

2012

УДК 821.512.145-3

ББК 84(2Рос=Тат)-4

И84

Исхакова, Г. З.

И84 Сукыр мәхәббәт: повесть, хикәяләр / Гөлфия Исхакова. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2012. – ... б.

ISBN 978-5-298-02329-0

Әлеге китапка тупланган повесть һәм хикәяләрендә язучы Гөлфия Исхакова тормыш-яшәеш гыйбрәтләре аша кешеләр арасындагы, гаиләдәге мөнәсәбәтләрнең асылын ачып бирә.

УДК 821.512.145-3

ББК 84(2Рос=Тат)-4

ISBN 978-5-298-02329-0

С Татарстан китап нәшрияты, 2012

С Исхакова Г. З., 2012

Кара чемодан

Повесть

Алар, җитәкләшеп, ап-ак ромашкалар үсеп утырган болын буйлап атлыйлар. Күз явын алырдай пакь, ак таҗларыннан ниндидер сихри нурлар бөркелеп торган чәчәкләр шулкадәр эре. Кыз, аларга карап ничек кенә сокланса да, өзәргә кулы бармый. Иңнәрендә канатлары булмаса да, табигатьнең җәйге гүзәллегенә таң калып, күбәләктәй оча кебек ул. Куе кара чәчләре, ике толым итеп үреп, иңнәренә салынган. Өстендә ул ярата торган акка вак кына кара бөрчек төшкән күлмәк. Сылу гәүдәсенә ятышлы, биленең нечкәлеген, күкрәкләренең тулылыгын күрсәтеп торган бу күлмәкнең җиңнәре, бөреп-бөреп тегелгәнгә, халык телендә фонариклар дип атала.

Егетнең күз карашын тоеп, кыз уңайсызлана. Шулай да аның учыннан кулын алырга ашыкмый.

Егете костюмнан. Ак күлмәгенең өске сәдәпләре каптырылмый калган. Киң җилкәле төз гәүдәсенә киемнәре бигрәк тә килешле. Бөдрә чәчләре белән җил уйный. Куе кара кашлары, бер караудa гашыйк итәр күзләре кызга бу минутта тагын да мәхәббәтлерәк күренә... Ул томырылып караганда, бит алмалары гына түгел, очкын чәчеп торган күзләре дә елмая сыман. Менә шулай, кулга-кул тотышып ерак-еракка, дөнья читенә барырга риза кыз егет белән.

Ни булды?..

Кинәт кенә зәңгәр күк йөзен кара болыт каплый, көчле җил күтәрелә. Нигәдер егет аны сизми дә, күрми дә. Ул, кызны яңа киселгән каен агачы төбенә утыртып, ашыга-ашыга, ромашкалар җыя башлый.

Кызның күңеле тыныч түгел. Ул егете чәчәкләр җыйган якка омтыла...

– Чәчәкләрне өзмә, кирәкми! – дип кычкыра.

Егет кызга карап елмая, кулындагы ромашкалар бәйләмен аңа суза. Нәкъ шулвакыт, ике арада җир убылып, текә ярлы кара елга хасил була.

Аның язгы ташудай болганчык суы, көйгән үлән белән капланган, шыксыз ярлары кыз күңеленә шом сала.

Нишләп егет каршысындагы һаман киңәя барган куркыныч елганы күрми, нигә һаман алга атлый?

Кыз яр буйлап йөгерә, аяклары тыңламыйлар. Ул егыла да кабат торып баса, хәле бетеп тагын егыла. Әнә сөйгәне тагын бер ялгыш адым ясаса, текә ярдан түбән тәгәрәячәк. Кыз, бөтен көчен җыеп:

– Мансур, тукта, алда упкын!!! – дип кычкыра, һәм шулвакытта, манма тиргә батып, бөтен гәүдәсе белән калтыранып уянып китә.

– Ярый әле саташу гына булган, дип юата үз-үзен Мәдинә. Төннең калган өлешен күзен дә йоммый, соңгы вакытта җанына һич тынгылык бирмәгән уйларының очына чыга алмый уздыра.

Аны Казан хастаханәләренең берсенә алып киткәннән бирле, җанына һич тынгылык таба алмый Мәдинә. Картлык галәмәтеме, әллә болай да какшаган нерв күзәнәкләре бөтенләе белән үлеп беткәннәрме?.. Ашы – аш, эше эш түгел. Шуңа өстәп, кулларына әллә нәрсә булды, ни тотса шул тормый, төшеп китә. Ярый әле авыл җирендә һәр көн кереп хәл белешергә күрше-күлән бар. Алар белән аралашып, әзрәк онытылып тора. Ике көн инде, телефон чылтыравын ишетми калудан куркып, урамга чыкканы юк.

Бүген аңа операция ясарга тиешләр. Чыдамлыгы җитәрме карт кешенең, йөрәге түзәрме?.. Ир-ат булса да йомшаграк шул, Мәдинә кебек түгел. Шулай да ул гомер буе үзен утта яндырган, бүген дә җанын ярып бирергә әзер кешесен бөтенләй югалтудан курка. Әй, ничек кенә курка әле!.. Табиблар бөтенләй үк өметсез димәсәләр дә, улы Рөстәмнең үзенә барысын ачыктан-ачык сөйләп бетермәвен күптән аңлады Мәдинә. Тик шулай да язмышына тамызып-тамызып кына бирелгән бәхетенең озынрак булуын тели хатын-кыз.

Мансур да, хастаханәгә киткәндә, исендә калдырырга тырышкандай, зәңгәр күзләре белән томырылып-томырылып карады аңа, нәкъ менә төнлә күргән төштәге сыман. Күзләре моңсу булса да елмаерга тырышты. Мәдинә,

кирәксә-кирәкмәсә, телефон трубкасының урынында булуын тикшерде. Кулына эш бармагач, арлы-бирле бүлмәдән бүлмәгә йөренүдән башка чарасы калмады. Нигә соң әле Мәдинә үзенә урын таба алмый? Ни дип телефон чылтыравын саклап утыра? Җаны булган кеше хәзер аның янында булырга тиештер.

Хатын, уйларыннан айнып, яшьләрчә ялт-йолт килеп, юл сумкасын тутыра башлады. Әзерләнеп беткәч, дивардагы көзгегә карап алды да үзләреннән биш-алты минутлык юл гына булган тимер юл вокзалына ашыкты.

Казан поезды кузгалып китәргә сәгатькә якын вакыт бар иде әле. Буфетка сугылырга, кирәк-ярак, күчтәнәч алырга да өлгерде. Теләгән – таш ярган. Иртүк аның янында булачак, иреннәренә су тигезеп булса да торыр. Тел Киевка да илтә, диләр. Казан Киев түгел, якынрак җир. Үзенең дә хастаханәне, Мансур яткан бүлекне табарлык кына башы бар.

Вагонда Мәдинәнең урыны яшь гаилә белән туры килде, танышып, сөйләшеп киттеләр. Икесе дә студент. Авылда, әти-әниләре янында кунак булып, башкалага кайтып барышлары икән. Яшьләр бит, кичке аштан соң йокларга ятарга ашыкмадылар. Тыныч йокы теләп, танышлары янына, икенче купега чыгып киттеләр.

Мәдинә урын җәеп ятты, тик аны йокы алмады. Поездда аның беркайчан да йоклаганы булмады, көпчәкләр тавышына күнегә алмады.

Әнә яшьләр аңа әби дип дәштеләр. Шулай ук нык картайды микәнни соң?.. Күңеле белән үзен яшь итеп тойса да, еллар үзенекен итә бугай! И-и, бар иде бит Мәдинәләрнең дә шушы яшьләр сыман җиләк кебек чаклары. Бар иде...

Хатын уйлары белән туган авылына, анда үткән мәктәп елларына кайтты.

Мәдинәнең бар нәрсәдән ямь табып, бүрәнә ярыгын күрсә дә шаркылдап көлә, күңеленә дәрт керә башлаган чагы. Әти-әнисе күрмәгәндә, алгы як бүлмә диварына эленгән зур көзгедән кыз үзен күзли, иңнәренә

төшеп торган чем-кара, дулкын-дулкын чәчләрен бер үреп, бер туздырып карый. Күзләре урам як тәрәзәдә. Менә мәзәк! Нигәдер аның гел сыйныфташы Мансурны күрәсе килеп тора. Ә менә аның Мәдинәне күрәсе килә микән? Ничек кенә белергә икән соң моны? Иртәгә иртән әрәмәгә шомырт җыярга барырга сөйләшкәннәр иде, насыйп булса, көне буе бергә булачаклар. Тик ничек итеп бу көнне уздырырга, күрешмичә ничек түзәргә?

Шомыртка бару

Җәйге иртә. Авылда көтү куылып, ике тау арасын үткән кояш, әле алсу нурларын тәмам кыздырып, юлчыларның баш түбәләрен көйдерергә өлгермәгән мәлдә, Мәдинә дус кызлары, яшүсмер малайлар белән бергә әрәмә ягына ашыгалар. Берсеннән-берсе шаян Асия белән Гөлгенәнең тынгысыз чыпчыклардай чыркылдауларына ара-тирә буш чиләкләр чыңлап киткән тавышлар кушыла. Кызлардан ун-унбиш адымга алдарак кулларына озын кармак чыбыклары тоткан малайлар атлый. Алар тыныч кына бер-берсе белән балык тоту серләрен бүлешәләр. Ара-тирә малайларның кайсы булса да борылып, артта калган кызларны барлый.

Әрәмәгә ике юл белән барып була. Турыга – тау башыннан, иген кыры аша, тау астыннан – уратып. Яшүсмерләр юлның озынын сайлыйлар. Чөнки биредә, юлдан ерак та түгел, авыл аша аккан елга сузыла, кояш артык кыздыра башласа, суы әллә ни тирән булмаса да коенып чыгарга була. Бу инеш, тау итәге буйлап бормаланып килеп, берничә чакрымнан зур Шушма елгасына килеп тоташа. Аннан инде чем-кара шомыртлары белән ымсындырып торган әрәмәгә барып җитәргә күп калмый.

Авылны чыгуга, алдагы биек тауга карап, Гөлгенә җыр суза:

Тау югары, тауга югары,

Тауга менәсем килә.

Тауга менеп, түбән карап,

Сине күрәсем килә.

Шулвакыт сүзгә оста Асия:

– Нигә тауга менәргә? Әллә күзең тондымы, әнә бит Рамил алдан бара... Әй Рамил, Гөлгенә сине сагынган! – дип кычкыра.

Рамилнең күңеленә бу сүзләр хуш килсә дә, ул сер бирмәскә тырыша, чөнки яңа туып килгән беренче яшьлек хисләреннән үзе дә оялып йөри әлегә. Борын астыннан беркем аңламаслык итеп нидер мыгырдап ала да алга атлый. Башка вакытта тапкырлыгы белән дан тоткан Гөлгенә, дус кызының төртмә сүзләрен ишетмәмешкә сабышып, җырын дәвам итә:

Алма булса, шундый булсын,

Дүрткә-бишкә бүләрлек.

Дустың булса, шундый булсын,

Синең өчен үләрлек.

Инде Асиягә Мәдинә дә кушыла:

– Рамил, син Гөлгенә өчен үләргә әзерме?

Мансур белән Рәсим барган мәлгә Рамилгә төрткәлиләр. Янәсе: «Ишетәсеңме, бу сүзләр сиңа кагыла!»

Рамилнең оялудан йөзе кып-кызыл була. Ул үзен үртәүчеләргә җавап сүзләре таба алмый интегә, аннан:

– Ә син үзең, Мансур, Мәдинә өчен?.. – дип сорый да туктап кала.

Моңа кадәр елмаеп барган Мәдинәнең башы аска иелә. Билгеле, Мансурның җавабын бик ишетәсе килә, ә керфекләрен күтәреп, малайлар басып торган якка карарга ояла. Икесе дә комач кебек кызаралар, тик дәшмиләр.

Шул ук Асия аларны бу уңайсыз хәлдән коткара, кычкырып «Беренче мәхәббәт»не башлап җибәрә. Шуны гына көткәндәй, кызлар җырны күтәреп алалар:

Хәтердә ул айлы, якты кичләр,

Хәтердә бормалы су юлы.

Онтылмый беренче саф мәхәббәт,

Онтылмый Агыйдел сылуы.

Алда, эреле-ваклы ташлар арасыннан үзенә агар юл ярып, көмеш тасма булып, тау чишмәсе челтери. Биредә туктап бераз ял итеп алалар, учларын тутырып, туйганчы салкын су эчәләр. Бер-берсенә су чәчрәтешеп уйныйлар. Әрәмәгә барып җиткәндә Инде, кояш шактый югары күтәрелгән, һава, тагын да эсселәнеп, юлчыларны әлсерәткән, күп шаярырга яраткан Асиянең дә телен вакытлыча булса да тыйган.

– Кызлар, шомырт җыя башлаганчы әллә су кереп алыйкмы? – ди Гөлгенә.

– Юеш килеш ничек шомырт җыясың? – дип каршы килә Мәдинә.

– Су кермичә торып, шомырт җыярлык хәлем юк минем, – дип, Асия Шушмага таба йөгерә.

Кармак салырга уйлап барган малайлар кичтән үк казып алган селәүченнәрен барлый башлыйлар. Шулвакыт, яр буенда яткан зур гына таш артыннан Гөлгенәнең:

– Малайлар, сез кармак салганчы безгә су керергә урын табып биregез, – дигән ярымшаян, ярымкырыс әмере ишетелә.

Малайлар һәрвакыт Шушма буенда үзләрен гадәттәгедән олырак итеп хис итәләр, тиз генә чишенеп, су керә торган урынның яраклылыгын, тирәнлеген тикшерәләр. Текә ярдан Шушмага чумалар да, суның төбенә төшеп җиткәч, кулларын югары күтәреп басалар. Тирәнлегенә карап, су керү урынын билгелиләр.

Шушма – серле елга ул. Сай урыннары юк диярлек, кайбер җирендә ярдан бер адым атласаң, муеннан суга чумуыңны көт тә тор. Йөзә белмәгән кешегә бу елгага керергә һич кенә дә ярамый. Ә чоңгыллар? Алар адым саен. Бер уйламаганда ниндидер көч әләктереп ала да каядыр төпкә сөйри башлый. Аларны буш вакытларын күбесенчә елга буенда үткәргән Мансур белән Рамил кебек балыкчылар гына белә, шуңа да алар кызлар өчен үзләрен җаваплы итеп сизәләр. Тегеләре генә тыңламый, әйткән саен, көлә-көлә, малайлар артыннан суга керәләр. Әнә Асия чирканчык алырга да өлгергән,

башкаларга кул изәп, Шушма уртасында ук басып тора. Гөлгенә дә йөзә белә, ул кыенсынып торган Мәдинәгә:

– Әйдә, кем алданрак? – дип кычкыра да Асия басып торган якка йөзеп китә. Мәдинә юньләп йөзә белми әле, алай да Мансур алдында үзен куркак итеп күрсәтәсе килми. Күкрәген тутырып һава сулый да, тиз генә салкын суда чирканчык алып, Гөлгенә артыннан ашыга. Дөрес итеп йөзә белмәгәнгә, күп көч сарыф иткән кыз тиз арый, хәле бетә. Ул бер аягының бармак очлары белән елга төбен эзли, бу мәлдә Шушма елгасы Мәдинәгә йөзеп чыга алмаслык киң, төпсез диңгез булып тоела. Инде кызлар янына килеп җитәргә дә аз гына ара калып бара, шулвакыт Асия белән Гөлгенә су чәчрәтешеп уйный башлыйлар. Аларның чыркылдап көлгән тавышлары еракларга яңгырый. Инде соңгы көчен йомарлап җыйган Мәдинә өстенә ике яклап дулкыннар ябырыла. Кызның авызына тулган су тын юлларын каплый, колакларын ишетмәс итә. Ул тончыга.

– Туктагыз! Кирәкми! – дип кычкырасы килә аның, тик су тын алырга бирми, күзләрен томалый. Гәүдәсе калкавыч кебек бер бата, бер калка. Бу мәхшәрдән котылуны эзләп, өскә калыкканда Мәдинә, ютәлли-ютәлли, тын алып калырга тырыша. Шулвакыт дусларының ваемсыз йөзләре күзенә чалынып китә, алар бар дөньяларын онытып, шау-гөр килеп, һаман су чәчрәтешәләр.

«Мансур кайда? Нигә дуслары аны коткарырга ашыкмыйлар?» Мәдинәгә язмышына буйсынырга гына кала. Кулларын селкетерлек тә хәле калмавын тоя кыз. Эчке бер яшисе килү теләге аның аякларына көч бирә. Шушма төбенә җиткән аяклар үзләреннән-үзләре кызның гәүдәсен югарыга этәрә. Суны төссез diләр, төсле икән бит! Салават күпере кебек...

Ул чакта язмыш аңа карата мәрхәмәтле булды. Яр буендагы яшел үлән өстендә Мәдинә күзләрен ачканда, Асия белән Гөлгенәнең елаудан күзләре шешенеп беткән иде, ә манма тиргә баткан Мансур аңа ясалма сулыш ясый. Кызның аңына килеп, дерелдәгән күз кабакларын күргән Мансур, сиздермәскә тырышып, күзенә тулган яшьләрен сөртте. Ничек ярдәм итәргә

белмичә, үзләренә урын таба алмый бер урында таптанган Рәсим белән Рамилгә дә җан керде, дус кызларының да йөзләре ачылды. Ирексездән эчелгән Шушма суы чыгып беткәч, Мәдинә торып утырды. Асия белән Гөлгенә, бер-берсен бүлдерә-бүлдерә, дусларын ничек югалтуларын, малайларның аны ничек чәченнән тартып судан алып чыгулары турында сөйләргә тотындылар. Үзенең исән калуына ышанып бетә алмаган Мәдинәнең башта күзләре яшьләнде, аннан ул ике кулы белән йөзен каплап елап җибәрде. Моны күреп, дус кызлары Мәдинәнең күңелен күрергә, төрле мәзәкләр сөйләргә керештеләр. Әкрен генә ул тынычланды, елмаеп куйды. Аңарга карап, барысының да күңелләре күтәрелде. Бераздан яшьләр, Мансур белән Мәдинәнең икесен генә калдырып, буш чиләкләрен чыңлатып, якындагы шомыртлыкка юл алдылар.

Күпмедер вакыт сүзсез утыргач, тынлыкны Мансур бозды:

– Бигрәк куркыттың, Мәдинә.

– Нигә? – дип сорады кыз, үзенең ни әйткәнен үзе аңламый.

– Син үлсәң, минем өчен бу дөньяда яшәүнең яме калмас иде, – диде Мансур, Мәдинәгә карамый гына.

– Миңа да, – диде кыз, аннан, тозсыз җавабыннан кызык табып, кычкырып көлеп җибәрде. Ике яшь җилкенчәкнең көлгәнен шомыртлыкта да ишетеп алдылар. Төрле яктан:

– Мәдинә!

– Мансур!

– Мә-ди-нә! – дип, дуслары аларны үзләре янына, әрәмә эченә чакырдылар.

Бу вакыйга шомырт җыярга баручылар арасында сер булып калды. Мәдинә шул көннән Мансурның күңелендә аңа карата җылы хисләр барлыгына ышанып яши башлады.

Мәхәббәт

Вакыт үткән саен, ике яшь җанның бер-берсенә булган саф хисләре үрмә гөлдәй күңелләрендә тамыр җәйде, яфрак ярды, чәчәккә бөреләнде.

Икәү бергә Казанга барып, югары уку йортына керергә җыенуларына әти-әниләре дә каршы булмадылар.

Имтиханнар, конкурс нәтиҗәләре, аннан соң шатлыктан соңгы акчаларын җыештырып, сөт белән ак күмәч алып, укырга керүләрен бәйрәм иткән көннәр артта калды. Мансур университетның математика факультетында, Мәдинә татар теле һәм әдәбияты бүлегендә укый башладылар.

Казанда яши башлауларына бер ел дигәндә, яшьләргә Кабан күле буендагы һәр утыргыч, һәр агач таныш иде инде. Укудан соң бергәләп башкала урамнарында йөрү, музейларда, авылда күрмәгән зур концерт, театр залларында булу бәхетле итә иде аларны. Ял көннәрендә Мансур иртән иртүк тулай торактагы Мәдинә яшәгән бүлмә ишеген шакый:

– Шушындый матур иртәдә күпме йоклап ятарга була, кызлар? – дип, үзенә ишек ачкан Мәдинәнең бүлмәдәш кызларын шаярта.

– Мансур, син ки-кри-күк! дип, таң аттырган авыл әтәчедәй бигрәк төгәл йөрисең, рәхәтләнеп йокларга да бирмисең безгә, – дип, кызлар егетне шелтәләп алалар. Бу сүзләр шук егетнең бер колагыннан керсә, икенчесеннән чыгып та китә. Биш-алты көн үтүгә, бу хәл тагын кабатлана. Икенче юлы инде кызлар белән аралашырга егет башка сүзләр таба:

– Йокы бәлешләре, болай озак йокласагыз, бәхетегезгә үзегез кебек ялкау егетләр генә кала, – дип шаярта.

– Мөселман кешесенә дүрт хатын алырга ярый бит, дүртебезгә дә өйләнерсең бик уңган булгач, яме, Мансур, – ди мари кызы Ульяна. Аннан соң кызлар, көлешә-көлешә, кәләш урынын бүлә башлыйлар. Мансур бер дә аптырап калмый:

– Мәдинә ни әйтер бит? – дип елмаеп, сөйгәненә карый. Бергәләп тамак ялгап алгач, Мәдинә белән Мансур, пар күгәрченнәрдәй гөрләшеп, табигать кочагына, йә булмаса шәһәргә чыгып китәләр.

Ничектер эчкерсез, саф иде аларның сөюләре. Беркөнне Кабан күле буенда, үзләре икәү генә йөрергә яраткан җирдә, Мансур кызга мәхәббәтен белдереп тәкъдим ясады. Сөйгәне бу тылсымлы сүзләрне кыз ничек итеп ишетергә хыялланган кебек түгел, гап-гади итеп, Мәдинәнең ике кулын зур учына алды да:

– Мәдинәкәй, кара күзкәй, күптән яратып йөргәнемне беләсең, әллә гаилә корып җибәрәбезме? – диде. Сөйгәненең болай итеп үзенә тормышка чыгарга тәкъдим ясавын көтмәгән кыз бермәлгә югалып калды.

Китапларда язылганча, нигә Мәдинәсенең кулларын үбеп, гөлчәчәкләр бүләк итмәде Мансуры? «Мин дә сине өзелеп яратам!» дип әйтерлеген дә калдырмады. Җавап көткән егете алдында бер сүз дәшмичә басып торган кызның озын керфекләре юешләнде, күз карашлары очрашмасын өчен, ул башын аска иде. Бу минутта Мәдинәнең шатлык тулы йөзен күрергә өметләнгән егет кыздагы үзгәрешне башкача аңлады:

– Юләркәем минем, еларга түгел, шатланырга кирәк, моннан соң без гел бергә булачакбыз бит, – дип, боегып калган Мәдинәне күкрәгенә кысты, кат-кат кайнар иреннәреннән үпте. Соңгы курста, табигатьнең иң матур, рәссамнар да тасвирлап бетерә алмаган мәлендә, керсез җаннар кебек пакь, алсу-ак алмагач чәчәкләренә күмелеп утырган чагында алар өйләнештеләр. Тулай торакта дусларын җыеп, яшьләр туе уздырдылар.

Яз кояшы кебек нурлы, өметләргә һәм хыялларга бай, хисләр тулы иде алар күңеле.

Тормыш учагы

Сөеп-сөелеп туялмаган ел мизгел булып үтеп китте. Укуларын уңышлы тәмамлаган яшь белгечләрне Татарстан районнарының берсенә, укытучыларга мохтаҗ авыл мәктәбенә эшкә юлладылар.

Биредә, пенсия яшеннән үткән мәктәп директоры гаиләсен санамаганда, ике буйдак ир-ат һәм ялгыз хатын-кызлар эшли иде. Мәдинәләр бирегә килгәнче, мәктәп директоры үзе математика дәресләрен алып барган

булып чыкты, шуңа да яшь белгечләр килүенә аннан да ныграк шатланучы булмагандыр. Мансур кулыннан ялтырап торган яңа дипломнарны алган Фоат Вәлиевич: «Коткаручым минем», – дип, кат-кат аның кулларын кысты.

Хатын-кыз укытучылар сүзгә юмарт, эшкә оста булып чыктылар. Икенче көнне үк, мәктәптән ерак түгел генә Мәдинәләргә яшәр өчен бирелгән йортның эчен юышып, мәктәптән бирелгән җиһазларны урнаштырышып киттеләр. Өй туена дигән булып, мәктәп җитәкчесенең хәләл җефете Саимә Минтаһировна бәлеш пешереп кертте. Аның артыннан ук, көттерми генә, яшьләрнең яңа җирдә ничек итеп урнашуларын күрергә Фоат Вәлиевич үзе дә килеп җитте. Кунаклар тулы йорт тиздән бәйрәм мәҗлесе төсен алды. Һәр кунак яңа хезмәттәшләренә уңышлар, гаилә бәхете теләде. Әйе, бәхет тә, бер-береңне аңлау, сабырлык һәм түземлек тә кирәк булачак иде аларга гомер барышында. Бәхет ул кыр аша чыгу гына түгел, кара урманы да, кеше ерып чыккысыз чытырманлыгы да була икән аның.

Авылда эшли башлауларына берничә ай узуга, Мәдинә үзендә сәер үзгәрешләр сизә башлады. Бер юктан кәефе кырыла, көпә-көндез йокысы килеп җәфалый, тәмам ашаудан калды. Яшь хатындагы үзгәрешне беренче булып Саимә Минтаһировна сизде. Ул, аналарча кайгыртып, авылдагы тәҗрибәле фельдшерга күренергә киңәш итте. Мәдинәнең ана булырга җыенуын белгәч, Мансур хатынын кая утыртырга, ничек күңелен күрергә белми йөдәде, кулына авыр эш тидермәскә тырышты. Мәхәббәтнең иң өске баскычында, бәхетнең җиденче катында итеп тойдылар алар үзләрен ул елларны.

Җиһанның яшеллеккә, күзләрне чагылдырырлык ачык төсләргә күмелеп чәчәктә утырган җәйге бер көнендә, әлегә анасы карынында яткан бала дөньяга килергә тиешлеген дәгъвалап тибенә башлады. Мансур хатынын үзләреннән берничә чакрым ераклыктагы район үзәгенә илтер өчен җигүле ат эзләп тапканчы, шактый вакыт узды. Бөтен сабырлыгын җыеп, тешләрен кысып түзде хатын. Юлда, арбада барганда, тулгагы тоту тагын да көчәйде.

– Түз инде, җаным, хәзер барып җитәбез, – дип, Мансур бер кулы белән дилбегә тотып, икенче кулы белән тиргә баткан хатынының юеш чәчләреннән сыйпады. Бу вакытта тиздән әти булачак ир үзе дә дулкынлана, куллары калтырый иде.

Ул көннәрне Мәдинә белән Мансурдан да бәхетле кешеләр булмагандыр бу дөньяда. Үзен шулай өзелеп яратучы ире, мәхәббәт җимеше, кечкенә Розасы булганга, яшь хатынның тормышы түгәрәкләнде. Авыл Советы ярдәме белән, килүләренә өч ел дигәндә, яңа, иркен йорт салып керделәр. Үз хуҗалыклары булгач, алар авылда төпләнеп калырга уйладылар.

Шул арада лаеклы ялга киткән Фоат Вәлиевич урынына Мансурны мәктәп директоры итеп күтәрделәр. Авылда туып үскәнгәме, бар эшкә кулы ятып торган Мансур теләп, бар көчен куеп тотынды җитәкчелек эшенә. Тиз арада мәктәпнең тирә-ягы танымаслык булып үзгәрде, яңа койма белән тотып алынды. Бакчага җиләк-җимеш куаклары, алмагачлар утыртылды. Хезмәтләре күренгән саен, халык арасында абруйлары да артты яшь белгечләрнең. Кызлары Роза да үсә төште. Аңа иптәшкә дип, икенче бала – малай тапты Мәдинә. Туп кебек тере сабыйга Рөстәм дип исем куштырдылар. Мәдинәнең болай да юк вакыты тагын да тарайды. Ана назы, мәхәббәте күбесенчә балаларга күчте. Соңлап кайткан Мансур кичке ашны ашый да газеталар карарга утыра, ә хатын, балаларны йокларга яткыргач кына, мәктәптән алып кайткан бер өем дәфтәрләрне тикшерергә, икенче көнгә план язарга утыра. Ире белән рәхәтләнеп аралашырга, бер-берсенә ягымлы сүзләр әйтергә вакытлары калмый диярлек. Мәктәп елларындагы кебек, ерактан күзәтеп утырырга ярата Мансур. Мәдинә дә сизә иренең күз карашын, эшеннән туктамый гына, вакыт-вакыт башын күтәреп, аңа карап елмаеп куя. Көнне төнгә ялгап эшләгән ирен жәлли ул, шуңа да мәктәпкә яшь белгечләр килеп, Мансурны күпмедер эштән азат итәрләр дип өметләнә. Көннәрнең берсендә аларның язмышын кемдер гомергә үзгәртер дигән уй башына да килеп кермәде ул чакны Мәдинәнең.

Уку елы башланган көннәрнең берсендә директор кабинетына яшь кенә, шәһәрчә киенгән кыз килеп керде.

– Фагыйлә Усланова, – дип таныштырды ул үзе белән, документларын Мансурга сузып: – Сезнең мәктәпкә математика укытучысы итеп җибәрделәр.

Мансур, кызга карап, бер мәлгә югалып калды. Кызның чибәрлеге, зәвык белән сөрмәләнгән зур күзләре, кыйгач кашлары, нечкә биле, биек үкчә кигән тулы, төз аяклары аны шулчаклы үзенә җәлеп иттеләр, директор хәтта соклануын яшерә алмады:

– Без Казанда укыганда, мондый чибәр кызлар юк иде.

– Ә хәзер бар! Берсе сезнең алдыгызда тора, пока тормышта түгел, – диде кыз, елмаеп.

– Үзегез кайда укыдыгыз?

Кыз директор кабинетыннан күптәнге дусты белән очрашкандай очынып, канатланып чыгып китте. Директор үзе дә математика дәресен алып барганлыктан, яшь белгечне шефлыкка алырга, аңа ярдәм итәргә ризалашты.

Икенче көнне Мансур Фагыйләне укытучылар коллективы белән таныштырды.

Ул кичне иренең эштән аеруча җанланып кайтуын Мәдинә дә сизми калмады. Һәрвакыттагыча дәфтәрләр тикшерергә, план язарга дип дәреслекләр алып утыргач, ире, ачылып китеп, озак кына яңа белгеч турында сөйләде, аның тапкырлыгын, булганлыгын мактады. Моңа кадәр ирен көнләмәгән Мәдинә: «Беренче күрүдән үк кешене шулхәтле мактарлык ничек белеп була икән? – дип уйланса да, авызын ачып сүз катмады. Фагыйлә тырыш булып чыкты. Беренче көннән үк барысы белән кызыксынып, мәктәп тормышына кереп китте, укытучылар белән уртак телне дә тиз тапты. Төрле сәбәпләр табып, директор кабинетына еш керә торган булды, җитәкчесенә ярарга, якынаерга тырышты. Ирнең яраткан хатыны, ике баласы барлыгын икенче көнне үк белсә дә, дөньяның биленә тибеп яшәргә өйрәнгән шәһәр кызының моңа бик исе китмәде. «Хатыны – дивар түгел, сикәлтәне сикереп

үтәргә була», – дип уйлады Фагыйлә. Аның таш ярыр көннәре алда әле. Соңгы вакытта Мансур абыйсының үзенә ымсынып каравын еш сизә. Тик ашыгырга ярамый, вакыты җитмәгән. Әнә кичә: «Тагын аз гына утырыйк әле...» – дип, кулларын җибәрми торды. Фагыйлә: «Иртәгә бит эш көне», – дигәч кенә, елмаеп, аңа тыныч йокы теләде директор.

Мансурны тәмам исәрләткәнче, үзенең мәхәббәт ятьмәсенә ныклап эләктергәнче уку елы азагына якынлашты.

Мәктәпкә математика укытучысы килгәч, иренең эше кимүен көткән иде Мәдинә, чынлыкта киресенчә булып чыкты.

– Яңа белгечкә ярдәм итәргә кирәк, – дип, гел эштән соңлап кайтты Мансур. Хатыны алдында бер дә тартынмый һаман Фагыйләне мактады. Мәдинәгә карата үзгәрде ир, назга гына түгел, җылы сүзләргә кадәр саранланды.

Мәктәп директоры белән яңа белгеч арасындагы җылы мөгамәләне укытучылар гына түгел, авыл халкы да сизенгән булып чыкты. Юкка гына мәктәптә озак еллар эшләгән Саимә апасы Мәдинәне ихлас сөйләшүгә чакырмагандыр. Туры итеп, йөзенә бәреп әйтмәсә дә, аның тел төбен аңлады ул. Кисәтергә, вакытында сөюләрен якларга, гаиләне сакларга омтылган Фоат Вәлиевичның тормыш иптәше. Очрашкач, балалары турында сорашып, гаиләләренең киләчәккә булган планнарын беләсе килде.

– Балалар үсә, күз генә тимәсен. Ә без иртән китәбез, кич кайтабыз, – диде Мәдинә.

– Ничек яшисез?

Бу сорауга төгәл генә җавап бирергә әзер түгел иде Мәдинә.

Соңгы арада тормыш баткагына чумып, киләчәк турында бөтенләй уйламаган лабаса. Бәлки, Мансурның да хатынына карата күңеле суынуы юкка түгелдер? Ул эштән элеккеге кебек ашкынып, гаиләсен сагынып кайтмый. Балаларны итәгенә утыртып, китап укуны да онытты. Кулларына алып, түшәмгә дә чөйми башлады. Эштә сүзгә оста, ачык йөзле кеше өенә кайткач үзгәрә дә куя. Кулына газетасын тотып утырса да, уйлары кайдадыр

еракта йөри кебек. Кичләрен Мәдинә иренең сөйкемле карашын тоймый, сирәк кенә очрашкан күзләр ничектер аны сынап, читсенеп карагандай тоела. Авылда йөргән гайбәтләрне дә җиткереп торалар. Әгәр Мәдинәнең шикләнүе дөрес булып чыкса? Фагыйлә – яшь, курчак кебек чибәр, әрсезлеге йөзенә чыккан шәһәр кызы. Мансур сөйләве буенча акыллы, белемле. Шикләнерлек тә бит, ире, уңайсызланып та тормыйча, соңгы айларда Фагыйләнең исемен теленнән төшерми. Моңа кадәр дә яшь белгечләр килгәләде мәктәпкә, аларга да башта ярдәм итү кирәк иде. Берсенә дә Фагыйләгә тигән игътибар булмады. Мансурның таң атканда кайтуларын ничек аңларга? Яраткан кешесе, тормыш иптәше турында начар уйлыйсы килми иде Мәдинәнең. Булмас, сөйрәлмәс аның ире ятлар белән. Алар бит бала чактан яратышып, бер-берсен сынап гаилә кордылар. Инде вакытлыча гына мавыга икән, барыбер хыянәткә бармас...

Билгесезлектән йөрәге сыкрады хатынның. Иң авыр чакларда да зарларын кеше белән бүлешмәскә тырышты, күңелен җырларга, моңга бушатты:

Яна йөрәк, яна, дулкынлана,
Яна йөрәккәем, белмисез!
Яна йөрәккәем ялкынланып,
Нигә салкын сулар бирмисез? –

Мәдинә хәлләрнең тагын да катлаулырак булуын белми иде әле. Мәктәп директорының яшь белгеч белән чуалуы инде район мәгариф бүлегендә билгеле булган. Аны чакыртып каты шелтә биргәч тә, тыңламаганга, озак та үтми әхлаксызлыгы өчен җитәкчелек эшеннән төшерделәр. Ир яңадан укытучылыкка күчте. Мәгариф бүлеге, каш ясыйм дип, күз чыгаруын үзе дә аңламый калды. Хәзер инде мәктәптә бер үк фәнне алып барган ике укытучының арасы тагын да якынайды.

Директордан бушаган урынга мәгариф бүлеге Мәдинәдән абруйлы кеше таба алмады. Үзен чакыртып, әзер приказга имза гына куйдырдылар. Үз урынына Мәдинәне куйгач, Мансур гарьләнде. Болай да кыл өстендә торган

гаилә тәмам таркалды. Ир өйдә чагында да хатыны белән ачылып сөйләшмәс булды. Мансурның йөрәге ике ут арасында калды. Фагыйлә бер өлешендә булса, икенче яртысында Мәдинә белән балалары иде. Шәһәр кызы, Мансурны үзенеке итү өчен, бар мөмкинлекләрен эшкә җикте, аның аркасында җитәкче урынын бушаткан Мансур абыйсы «шефлыгына» таянып, хәтта балага узырга да курыкмады. Фагыйләнең үз алдына куйган планнарының бу әле башы гына иде.

Яңалыкны җиткергәч, Мансур башта еларга да, көләргә дә белмәде. Шулай ук Фагыйләнең кайнар куеныннан да баш тарта алмады. Һаман иренең акылга килүен, аның яшь белгеч белән мавыгуы вакытлыча гына булыр дип өмет итеп яшәгән Мәдинә эчкерсез күңеле, чын йөрәге белән ярата иде ирен. Ул бөтен сабырлыгын җыеп көтте. Көтүе генә бушка булып чыкты.

Ул көнне эштән гадәттәгедән иртәрәк кайткан Мансур, һәрвакыттагыча чишенеп, өстәл янына үтмәде. Ишек янында торган урындыкка гына утырды да каядыр читкә карап:

– Гафу ит мине, Мәдинә! Без Фагыйлә белән китәргә булдык, – диде.

– Ераккамы, Мансур? – дип, көчкә телен әйләндереп сорый алды Мәдинә.

– Урта Азия якларына.

– Шул чаклы ук яратасыңмы аны?

Бу сорауны көтмәгән ир авыр сулап куйды.

– Ул миннән бала көтә, – диде дә, Мәдинәнең яшь тулы күзләре белән очрашмас өчен, башын читкә борды. Көтелмәгән хәбәрне ишеткән хатынның теле көрмәкләнде, ничә ел гомер иткән иренә әйтер сүз тапмады.

Мансур карават астыннан Мәдинә белән авылга кайтканда сатып алган кара чемоданны тартып чыгарды. Шуңа кешелеккә кия торган костюмын, башка киемнәрен салды да, идәндә уйнап утырган балаларга күз дә салмый, ашыгып чыгып китте.

Үзен беркемгә кирәкмәс, ташланган хатын итеп тойган Мәдинә, балаларын кочагына алып, озак елады ул көнне. Әле чарасызлыкның ни икәнен дә аңламаган Роза әнисенең елаудан шешенеп беткән күзләрен сөртте, чәчләреннән сыйпады. Уенчыклар алып килеп, Мәдинәнең күңелен күрергә тырышкан кыз бала, әнисенең тынычлана алмавын күреп үзе дә елый башлады. Рөстәм дә аларга кушылды. Балалар тавышы Мәдинәне уятып җибәргәндәй булды. Ул, өзлексез аккан кайнар яшьләренә буылып, балаларын тынычландырырга ашыкты. Яшисе, нәниләрен аякка бастырасы бар. Нык булырга! Аның ялгызлыктан сыгылып төшүен, күз яшьләрен бер генә чит кеше дә күрергә тиеш түгел. Шул уйлар белән йокысыз төн уздырды хатын.

Иртәгесен эшкә килүгә, директор кабинетына бизәнгән-ясанган Фагыйлә килеп керде. Чынлап та чибәр, ирләрне үзенә җәлеп итәрлек иде кыз. Ул кулындагы кәгазьләрне Мәдинәгә сузды. Бу – Фагыйлә белән Мансурның эштән азат итүне сорап язган гаризалары иде. Җаны тетрәнсә, сулышы кысылса да, ирен тартып алган җансыз җилбәзәк алдында мескен итеп күрсәтәсе килмәде үзен. Дәшми генә гаризаларга кул куйды да дәфтәр битләрен өстәл читенә этәрде.

Авыл мәктәбеннән болай җиңел генә котылырына ышанмаган Фагыйлә өстәлдән гаризаларны алды да, җиңүче кыяфәтендә башын югары тотып, үзен Мансур белән таныштырган бүлмәдән чыгып китте.

Иренең, үзе кермичә, сөяркәсе аша гаризага имза куйдыруына исе китте Мәдинәнең. Аның белән очрашудан куркамы? Бәлки, Фагыйләнең кертәсе килмәгәндер ирне хатыны янына? Ник Мансур балаларын кулына алып яратмады? Ничек болай килеп чыкты соң әле? Тормышының кайсы сукмагында ялгышты ул? Төнне йокысыз уздырган хатын бер мәлгә күзләрен йомды. Соңгы айларда булган вакыйгалар куркыныч төш кенә булса иде. Менә хәзер күзләрен ачып җибәрсен иде дә Мәдинә, елмаеп торган Мансурын күреп, төштә генә икән, дип шатлансын иде.

Ничек матур башланган иде аларның гаилә тормышлары! Күпме бәхетле көннәр, айлар, еллар уздырдылар бергә. Үлгәнче бергә булырга дип кавышканнар иде бит алар. Бәхет дигәнең очар кош икән ул. Мансурның хатынына карата мәхәббәте сүнсә дә, Мәдинә һаман ярата бит әле аны. Шуңа да сукыр булган аның күңел күзе, мәхәббәт элпәсе каплаган. Кеше сүзенә түгел, соңгы чиккә хәтле иренә ышанды, хаталарын кичерде.

Ә балалар? «Әти кайда?» – дип сорасалар?

– Тиздән кайта, – дип, үз-үзен, балаларын алдап яшәрме?..

Кайтыр! Мәдинәне сагынмаса, балаларын сагынып, бергә яшәгән вакытларны сагынып кайтыр. Кайтмаса?.. Ничек кенә яратса да, кимсенеп үтенмәс, кире кайт, дип ялвармас Мәдинә.

Ул, өстәл артыннан торып, кабинетының ишеген эчтән бикләп куйды. Күңелендә әрнегән уй-хисләре күзен томалады. Мәдинә, өстәлгә капланып, айлар буе җыелган күз яшьләренә ирек бирде.

Мансурны ул башкача күрә алмады. Тиздән авылда, Үзбәкстан якларына китеп, шунда төпләнгәннәр икән дигән хәбәр таралды. Телгә оста хатыннар аларны игътибарсыз калдырмады, әлбәттә. Кайсыдыр Мансур белән Фагыйләне бозыклыкта гаепләсә, кайсыдыр Мәдинәне «йомшак» дип ачуланды. Мәдинә кайгысын кешегә күрсәтмәде, үз эченә бикләде. Сагышын җыр, моң белән дәвалады.

Әрәмәгә керсәм, үлән сирәк,
Сахраларга чыксам, җир җиләк;
Эчемдә генә минем утлар яна,
Ник җилкенә икән бу йөрәк?

Хәсрәт, кайгысыз яшәүче кеше бармы икән бу дөньяда? Үзе җитәкләгән укытучылар коллективында гына да ялгызлар, аның кебек сынган канатлар берничә бит. Яшәргә кирәк, шуңа да, аңлашылмау очраклары булса, уртага салып, киңәшеп эш иттеләр. Бергә-бергә яшәве җиңелрәк иде аларга. Мәдинә башы белән эшкә чумды, балалар үстерде. Барын да кичерде, балалары чирләп китсә, баш очларында утырып күз йоммый төн чыккан

чаклары да, шук Рөстәмнең уйнаганда, малайлар белән сугышып кара янган, сыдырылган аяк-кулларын дәвалаган чаклары да бик еш булды. Аның бәхетенә, Роза белән Рөстәм мәктәптә яхшы укыдылар, эштә дә сынатмадылар. Бер генә тапкыр да Мәдинәнең йөзенә кызыллык китермәделәр. Ул елларны Мәдинәгә күз салучылар, тормыш корырга тәкъдим ясаучылар булды, димләп тә карадылар. Аның читләргә бер генә дә күңеле ятмады, Мансурны йөрәгеннән алып ата, оныта алмый йөдәде... Көтте ул аны, үзен, балаларын онытуына ышанмыйча, сагыныр да, беркөнне кайтып керер дип көтте.

Мәктәп директоры Мәдинәнең хезмәтен авылда гына түгел, районда да бәяләделәр. Авыл Советына, аннан район Советына депутат итеп сайладылар. Авыл мәктәбен алдынгылар рәтенә күтәргән җитәкче хатынны район үзәгенә эшкә алдылар. Лаеклы ялга чыкканчы, ул районда мәгариф бүлеген җитәкләде.

Балалар үсеп җиттеләр дә тормышта үз юлларын таптылар. Роза әнисе юлыннан китте. Казанда әти-әнисе укыган университетны тәмамлап, шунда урнашып калды. Гаиләсе матур, үзе инде ике бала анасы.

Мансур

Ничә ел бергә эшләгән укытучылар, баласы кебек якын иткән Фоат абыйсы гаиләсе белән дә хушлашмыйча, бар дөньяга үпкәләгәндәй, Фагыйлә белән китеп баруына күңеленнән үкенде Мансур. Директор вазифасыннан азат итүләренә, үч иткәндәй, урынына Мәдинәне куюларына җен ачуы чыкты. Ирен яраткан хатын һич тә ризалашырга тиеш түгел иде бу урынга, дип уйлады ул. Үзен үзе акларга, балалары, Мәдинәне сагынудан әрнегән җанын тынычландырырга тырышты. Китәргә дип, поездга утыргач та, Мансурның колак төбендә Мәдинәсенең соңгы сөйләшүдә «Башкача булдыра алмыйсыңмы, яратасыңмы Фагыйләне?» дигән сүзләре яңгырагандай булды. Үзе дә белми, яңа хисләрдән күзләре тондымы, Фагыйләнең чибәрлеге башын әйләндердеме? Аның өчен балачактан Мәдинәдән матур, акыллы кыз

юк иде бит. Соңгы көнне балаларын кулларына алып сөяргә дә оныткан өчен, Мәдинә – аны, Мансур үзен кичерә алмас. Шулай уйланып барганда, Фагыйләнең иркәләнеп бер кагылуы ирнең моңсу уйларын юып алгандай булды. Ул, үрелеп, сөяркәсенең хуш ис килеп торган дулкын-дулкын булып сибелгән чәчләрен үпте. Яшь хатын, назланып, ирнең иреннәренә үрелде.

Урта Азиядә югары белемле укытучыларга кытлык иде ул елларда. Шуңа да Мансур белән Фагыйләгә эшкә урнашуы авыр булмады. Тормышларын тулай торактагы кечкенә генә бүлмәдә башлап җибәрделәр. Тиздән аларның уллары Фәнил туды. Фагыйлә куллары җыерчыкланудан, тырнаклары сынудан курыкты. Мансурга улын гына түгел, иркә хатынының да көен көйләргә туры килде. Эштән кайткач, көне буена җыелган бала чүпрәкләрен, керләр юды, кибеткә йөгерде. Мансурга яңа урында укытучы булып озак эшләргә туры килмәде. Икенче мәктәпкә директор итеп күчерделәр, яңа булмаса да, ике бүлмәле фатир бирделәр. Фагыйлә, ничек кенә теләсә дә, ирен үзе янында бәйләп тота алмады. Мансурның тормышы тәгәрмәчтәй алга омтылды. Көтмәгәндә аны заводның партком секретаре итеп сайладылар. Авылдан китүләренә ун ел дигәндә, Мансур белән Фагыйлә Ташкент үзәгендә, өч бүлмәле фатирда яшиләр иде инде. Фагыйлә тагын бер малай тапты да хуҗабикәгә әйләнде. Иренең хезмәт баскычыннан шулай тиз югарыга үрмәләвенә сөенеп туя алмады. Мансурга карата күңеле тиз суынганга, аның абруе, утырган кәнәфиенең биеклеге ошый иде аңа. Тђќрибђле, акыллы ир затыныѣ кайда да алгы сафта булачагына авыл мәктәбендә укытканда ук ышанды Фагыйлђ.

Дђрђќђле урында утырган Мансурны иртђн килеп алып киттелђр, кич китереп куйдылар. Ђ кљндезлђрен хатыны, ирен йљрткђн машинага утырып, кибеттђн кибеткђ йљреп, дефицит товарлар ќыйды, фатирларын ќиџазга тутырды.

Мансур горкомныѣ беренче секретаре югарылыгына књтђрелде. Башы белән эшкә чумган ирнең беренче еллардагыдай Мђдинђне юксынып, балаларны сагынып њткђн тљннђре сирђгђйде. Ике малай тђрбиялђњ љстенђ,

нђфесе къннђн кън арта барган хатынына да ярарга кирәк иде. Фагыйлђ – иркђ, чибђр хатын, заманча яшђргђ омтылды. Уенда гел чагыштыра иде ир аларны. Мђдинђ дђ матур иде, язмыш никтер бергә яшәргә насыйп итмәде. Оттымы Мансур, оттырдымы? Гомере буе балаларын сагыну, Мәдинәне кърђсе килњ тынгылык бирмәде күңеленә. Бигрәк тә кызлары Роза туган көн исеннән чыкмый иде. Ул чакны Мәдинәне бала тудыру йортында калдырып кайтып китәргә ашыкмады Мансур. Атын якындагы агачка бәйләп куеп, көтү бүлмәсенә юнәлде. Биредә ир бала табучылар исемлегеннән тыш, кыз балалар исемлеге дә аерым эленгән. Аларның тугандагы буйлары, авырлыклары язылган. Ир бу исемлекләрне беренче тапкыр гына күрә. Кем туар икән: кызмы, малаймы? Кемгә охшар: Мәдинәгәме, Мансургамы? Кем туса да аларныкы, көтеп алынган беренче бала, тик бар ягы сау-сәламәт булсын. Шулай уйлана-уйлана, ир ике исемлекне дә карап чыкты. Кызлар да, малайлар да җитәрлек икән. Юк, кызлары күбрәк тә әле. Булсын! Кызлар күп туган елларны сугыш булмый икән диләр, дөрестерме ул, юри генә, кызлары туган әтиләрне тынычландырыр өчен әйтәләрдерме? Мансур дивар буйлап тезелгән урындыкларның берсенә килеп утырды. Вакыт тукталгандай булды аның өчен. Арлы-бирле йөргән кешеләрне дә, үзе кебек яшь ирләрне дә күзләре күрмәде аның. Бәби табу бүлегенә шылтыраткан саен бары бер сүз:

– Көтегез! – диделәр.

Кояш баеп килә иде. Ниһаять, ишек ачылып китте дә аннан ак халатлы, урта яшьләрдәге ханым килеп чыкты. Ул, халат кесәсеннән каләм алып, кызлар исемлегенә тагын бер фамилия өстәп куйды.

Мансур исемлек янына ашыкты һәм шатлыгыннан:

– Кыз!.. Кызым туды! – дип кычкырып җибәрде. Ул каршысындагы ак халатлы ханымны кулына күтәреп берничә кабат әйләндергәч, берни аңламый чәбәләнгән хатынны идәнгә бастырып куйды да:

– Сез миңа шулкадәрле шатлыклы хәбәр алып чыктыгыз, – дип, бит очыннан үбеп алды. Ханым Мансурга башта ачуланып караса да, аннан йөзе яктырып китте.

– Аңламассың бу ирләрне, кыз туса, кайсы шатлана, кайсы авызын салып кайтып китә, – дип сөйләнә-сөйләнә, үзе чыккан ишектән ялт кереп тә китте.

Нигәдер, беренче балалары Роза туган көн Мансурның күңелендә онытылмаслык булып уелып калган.

Көтү

Мђдинђ тљпчек улын бигрђк тђ яратты. Буй-сыны, дулкынланып торган чем-кара чђчлђре, сљйлђшњлђренђ кадђр Мансурны хђтерлђтте Рљстђм. Мђктђпне тђмамлагач, улы Казанга, Авиация институтына юл тотты. Имтиханнарын уњышлы тапшырып, укый да башлады. Җђйге ялларында, кайтып, ђнисенђ ярдђм итеп торды. Соњгы курста укыганда, ђнисенђ књрсђтергђ Рђисђ исемле кыз алып кайтты. Ана улыныћ мђхђббђтен беренче књрњдђ үк ошатты, аларга њзенећ фатихасын бирде. Диплом алган яшь гаилђ Чилђбе шђџђрендђге бер заводка барып урнашты. Биредђ аларныћ беренче уллары Марат туды. Берничђ елдан Рљстђмне икенче шђџђргђ хђрби заводка эшкђ књчерделђр.

Бик канђгать иде балаларыннан Мђдинђ, тик џаман да Мансурныћ хђбђре булмаганга ќаны кљйде. Аћа хас сыйфат тњгел иде бу. Џђрвакыт ягымлы, эчкерсез, ярдђмчел иде аныћ ире. Фагыйлђ йогынтысымы? Бђлки, Мђдинђ бљтенлђй белмђгђндер Мансурны? Беренче мђхђббђтен онытса да, балаларын онытмасын иде. Әтилђре турында бер генђ начар сњз дђ ђйтмђде бит ана балаларына. Њсђрлђр, њзлђре аћларлар, дип уйлады.

Беркөнне тљпчеге ђнисен тагын да шатландырырлык хђбђр ќибђрде. Рљстђмне њзе эшлђгђн хђрби заводка баш инженер итеп билгелђгђннђр иде. Килене Рђисђ икенче бђби алып кайтырга ќыена икән. Алар ђнилђрен књптђн њзлђренђ чакыралар, ул гына гомер буе яшђгђн ќирлђрен ташлап китђргђ икелђнде. Дљрес, улына яшђргђ китсђ, оныкларны бергђлђп њстерерлђр иде, Мђдинђнећ књпмедер ярдђме тияр иде балаларына. Мђдинђнећ њз-њзенђ дђ ачарга курыккан уйларында, Мансур кайтса, таба алмас дигђн шик булды.

Очрашу

Књбрђк игътибарны њзенђ юнђлткђн ђнилђре тђрбиясендә њскђнгђме, Мансур белђн Фагыйлђнеѣ балалары мђктђптђ дђ, укып чыккач та њзлђренеѣ уѣышлары белђн алай шатландыра алмадылар эти-әниләрен.

Хезмђтендә җаваплы, љстђн бирелгђн боерыкларны тљгђл итеп башкарырга књнеккђн Мансурныѣ тормышын тљптђн њзгђртерлек хђллђр алда сагалап торган булып чыкты. Пенсиягђ чыгып бер-ике ел узуга, њзендђ туберкулёз чире табылгач, балаларының гына түгел, Фагыйлђнең дђ читләшүен сизә башлады Мансур. Аныѣ љчен љйдђ бљтен нђрсђ аерым куела башлады, балалар љстђл артына ђтилђре белђн бергђ утырмаска тырыштылар. Менђ шушы вакытта чын-чынлап беренче хатынын, балаларын исенђ тљшерде ул. «Соѣ инде, – дип уйлады ир. – Мђдинђнеѣ књптђн њз гаилђсе бардыр, балалары књптђн бњтђн атаны ђти иткђннђрдер».

Ничек кенђ дђваланырга тырышса да, Мансурныѣ сђламђтлеге кљннђн-кљн какшый барды, ул књзгђ књренеп картайды, яшь чактагы чибђр йљзне ябыгудан артып киткђн ќыерчыклар каплады.

Кљннђрдђн бер кљнне, ќилђк-ќимеш алырга дип базарга барган Мансурга саф татарча итеп эндђштелђр. Ул књпме генђ текђлеп караса да, алдында торган ир-егетне ѓич кенђ дђ таный алмады.

– Мансур Шакирович, ђллђ танымыйсызмы? Авылдан. Сезнеѣ укучыгыз, Ђмир.

– Ђмир, Ђмир, – дип кабатлады карт. – Књпме гомер њтте авылдан китњгђ. Вилдановмы әллә? – дип сорады Мансур, беренче елларда њзе укыткан балаларныѣ барысыныѣ да исем-фамилиялђрен исенђ тљшерергђ тырышып.

– Әйе, нәкъ үзе! – диде Әмир, элеккеге мәктәп директорының ничә еллардан соң да үзен тануына кәефе күтәрелеп.

Бер-берсенећ хђл-ђхвђллђрен сорашып, алар якындагы чђйханђгђ кереп утырдылар. Мансур, укучысының авызыннан чыккан џђрбер сњзен хђтерендђ калдырырга телђгђндђй, онытылып тыћлады.

Менђ бит Мђдинђ, аныћ Мђдинђсе нинди ихтирам казанган. Нинди кешегђ тормышка чыкты икђн? Тик сорарга ућайсызланды карт.

– Ђ балалар, Роза белђн Рљстђм ничек? – дип кенә сорый алды. Ђмир аларны ђтилђре алдында ничек мактарга белмђде. Югары белем алулары, икесенећ дђ гаилђле булулары турында сљйлђде. Роза њзе ике бала анасы, гаилђсе белђн Казанда яши, бер предприятиедђ бњлек ќитђкчесе булып эшли икђн. Мђдинђ апаны бер дђ онытмыйлар, гел кайтып хђлен белеп торалар, аны њзлђре янына яшђргђ чакыралар, диде Ђмир. Мђдинђнећ ялгыз яшђвен ишеткђн Мансурныћ йљрђге ђллђ нишлђп китте, књкрђгеннђн чыгарлык булып тибђ башлады. Мђдинђ ялгыз, ялгыз дигђн уй књћеленећ џђр књзђнђгенђ кереп оялады. Ќанында ниндидер ќылылык, љмет уты кабынуын сизде Мансур.

Кече улы Рљстђмнећ зур завод директоры булуын ишеткђч, Мансурныћ дулкынланудан књзлђреннђн яшьлђре бђреп чыкты.

Кайчандыр якын укытучысы булган Мансур абыйсы белђн аерылышканда, Ђмирнећ књћелендђ авыр, кешегђ аћлата алмас хислђр туды, жђллђде ул гел йљткереп торган укытучысын. Ихлас књћеленнђн Мансурны авылга кунакка чакырды. Ђ ул, булдыра алмам, дигђндђй, буылып йљткерђ-йљткерђ, кулын гына селтђде.

– Улым Рљстђмне бик књрђсем килђ, очрашып булмас микђн, фђкать њзенђ генђ ќиткер ђле, – дип, љй адресын язып, Ђмирнећ кулына тоттырды да ќылы итеп хушлашты. Аннан яшелчә, ќилђк-ќимеш тутырган сумкасын алып, кайтыр якка кузгалды.

Мђдинђ нигђ ялгыз икән? Чибђр, књплђрне гашыйк итђрлек иде бит аныћ Мђдинђсе! Ир беренче тапкыр њз намусы алдында ялгышын таныды. Мансур нык ялгышты, үз бђхетеннђн њзе качты. Сихерлђгђндђй булды бит аны Фагыйлђ ул чакта. Соћ аћлады Мансур яшь хатынны, бер-бер артлы ике

малай тапкач кына, чын йљзен ачты Фагыйлђ. Мәхәббәттән түгел, балалар хакына бер-берсен түзеп яшәделәр. Мансурның сәламәтлеге какшагач, тәмам читләштеләр. Њз љендђ артык тамак итеп карауларына ќаны ђрни иде Мансурның. Менђ янында Мђдинђ булса, ташламас иде ул аны. Тик соћ инде, соћ! Яхшы тормыштан, бары да ќићел бирелгђнгђ књзлђре тонды Мансурныћ. Мђдинђ белђн балаларыныћ бер тапкыр хђллђрен дђ белмђде бит ул њткђн гомер эчендђ. Улы Рљстђмнећ ђтисе белђн очрашасы килмђс. «Њлђргђ вакыты ќиткђч исенђ тљшергђн, картлач!» – дияр, Мђдинђ дђ ризалашмас. Шулай уйлана-уйлана, Мансур Ташкент урамы буйлап атлады.

Яћалык

Ђнисен њзлђренђ алып китђргђ дип кайткан Рљстђмне яћалык кљтђ иде. Ташкентта булып кайткан Ђмир абыйсы сљйлђве буенча, кырык елдан артык хђбђре булмаган ђтилђре Мансур улын књрергђ зарыккан икђн. Бала чактан «ђти» дип ђйтергђ хыялланган Рљстђм бу хђбђрне ничек кабул итђргђ дђ белмђде. Бу очракта Ђмир абыйсы да ярдђм итђ алмады:

– Уйла, энем, атаћ бик авыру кешегђ охшаган, бђлки, ул аныћ соћгы гозередер, – дип, Рљстђмнећ учына Мансурныћ адресы язылган кђгазь кисђген салып чыгып китте.

Мђдинђгђ хђбђр алданрак килеп ирешкђнгђ, ул улына уйланырга, нинди дђ булса тљпле карарга килергђ вакыт бирде, берни сорашмады. Ђмир кайтып Мансурныћ аяныч хђллђрен сљйлђгђн кљннђн бирле, ул Мђдинђнећ уеннан чыкмады. «Мансур картайган, ябыккан икђн. Бик каты ютђл тљшкђн», – ди Ђмир. Нигђ карамады икђн соћ аны Фагыйлђ, ник аныћ сђламђтлеген кайгыртмады икђн? Ђмир Мансурны ак чђчле, картайган, ябык карт итеп сурђтлђсђ дђ, ул Мђдинђ љчен киң җилкәле, кара бљдрђ чђчле, күк зәңгәрлеген күзенә җыйган чибђр ир-егет булып кала бирде. Хатынныћ књћелендђ яћадан ниндидер љмет чаткылары уянды. Рљстђм кайтуга бер атна дигђндђ, ќыенып, шђһђргђ китеп бардылар. Килене икенчегђ кыз бала

тапкан иде. Бђби туе њткђреп, кызга Нђфисђ дип исем куштылар. Көннәре оныклары, балалары белән аралашып үтте Мәдинәнең.

Тљннђрен йоклый алмый җәфаланды, моћ баскан књћелен Мансурныћ язмышы борчыды. Әниләренећ еш кына уфтангалап куюын улы Рљстђм генђ тњгел, килене Рђисђ дђ сизде. Авылны сагына, дип уйладылар. Авылга караганда Мансур, аныћ какшаган сђламђтлеге турында уйланды Мђдинђ. Књћеле тулганда, яшь чакларын исенђ тљшереп, ќыр сузды:

Нигђ мендем биек тау башына,

Ник утырдым аныћ ташына.

Нигђ књрдем, нигђ сљйдем сине,

Кайгы-хђсрђт алып башыма.

Ђтисенећ авыруы турында ишеткђн Рљстђмнећ дђ књћеле тыныч тњгел иде. Аныћ, бер генђ булса да, ђтисе белђн књзгђ-књз очрашып сљйлђшђсе, аћлашасы килде. Ниндирђк кеше икђн? Ни љчен аны ђнисе гомере буена оныта алмады? Шулкадђр каты бђгырьле, балаларын дүрт дистә елга бер тапкыр књрергђ телђмәгән ата нинди була икђн ул? Шул уйлар тынгылык бирмђде Рљстђмгђ.

Ђтисе янына барып кайтырга нияте барлыгы турында сњзне Рљстђм њзе башлады. Улыныћ Ташкентка җыенуын ишеткђч, Мђдинђнећ йљзе нурланып, ачылып китте.

– Дљрес эшлђрсеќ, улым, барып, ђтиеќнеќ хђлен белеп кайт, – диде ана, њзе яшь белђн мљлдерђп тулган књзлђрен яшерергђ тырышты.

Самолётка билет алып кайткач, хуќаларны ућайсыз хђлдђ калдырмас љчен, Рљстђм ђтисенђ, Ташкентка ќыенуын ђйтеп, телеграмма ќибђрде.

Ниџаять, Рљстђмнеќ китђр кљне килеп ќитте. Књчтђнђчлђр, юл кирђк-яраклары тутырылган зур чемоданын књтђреп, Рљстђм њзен аэропортка илтергђ тиешле «Волга»га чыгып утырды. Мђдинђ белђн Рђисђ аћа изге юл телђп озатып калдылар. Машина књздђн югалгач та, озак басып торды ђле Мђдинђ юл читендђ, уйлары белђн Мансуры янында, яшьлегенеќ иќ матур,

пар кьгђрченнђрдђй гөрлђшеп яшђгђн мђленђ кайткан иде ул. Килененећ «Ђнкђй, ђйдђ љйгђ керик ђле» дигђн сњзлђре уятып ќибђрде аны.

Ташкентта

Юл авыр булмады Рљстђмгђ. ЯК–40 самолёты Ташкент аэропортына йомшак кына тљшеп утырды.

Шђџђргђ чыгу љчен вокзалдан урамга юнђлгђн Рљстђмне урта яшьлђрдђге чибђр генђ ир-егет туктатты.

Русчалап:

– Сез Рљстђм Мансурович буласызмы? – дип сорады. Ућай ќавап алган ир, кић елмаеп, Рљстђмне кочагына алды. – Исђнме, Рљстђм абый, синећ белђн танышыр кљннђр дђ бар икђн, – дип, каты итеп кулларын кысты. – Мин Айрат, Мансур улы булам, ничек килеп ќиттећ, туганым? – дип сораулар яудыра башлады Рљстђмгђ.

Айрат, њзлђрен љйдђ кљтњлђрен исенђ тљшереп, Рљстђмнећ зур чемоданын њз кулына алып, машинасы янына алып китте. Ачык йљзле, њзен аныћ энесе дип атаган ир кеше ошады аңа. Яхшы тљштђ генђ књргђн кебек, кемнедер хђтерлђтђ иде бу дулкын-дулкын чђчле кљлђч йљзле кеше. Айрат юл буена њзлђренећ тормышлары, ђти-ђнисе, гаилђсе турында сљйлђп барды. Рљстђмгђ ђтисенђ кагылышлы бар хђбђр дђ якын, тансык иде. Шулай да балалары, йорты љчен ќан атып яшђгђн аныћ газиз ђнисен ташлап киткђн кешене џаман да аклар кљч таба алмый иде Рљстђм књћеле белђн.

Ђтисе Мансурныћ яшђњ урыны шђџђрнећ њзђгендђ булып чыкты. Машина йорт каршына килеп туктагач, Айрат Рљстђмгђ таба борылды да:

– Хђзер њк кисђтеп куям, картлачныћ хђле бик яхшыдан тњгел, табиблар, ић књбе бер-ике ел гомере калгандыр, диделђр. Туберкулёзныћ нинди чир икђнен белђсез, мљмкин кадђр аћардан ераграк булырга тырышыгыз, – диде. Бу сњзлђргђ ќавап бирњне мђгънђсезлек дип уйлаган Рљстђм дђшми генђ машинадан тљште дђ Айрат кулындагы чемоданга

њрелде. Љченче катка менделђр, биредђ кунакларны књптђн кљткђннђр булса кирђк, Айрат ишеккђ кагылуга ачылып китте.

Айратныћ:

– Кунаклар кайтты, каршы алыгыз! – дип кычкырган кљр тавышына аш бњлмђсе ягыннан да, эчке бњлмђдђн дђ башмаклар чыштырдавы ишетелде.

Кулын тастымалга сљртђ-сљртђ аш бњлмђсеннђн чыккан ханым, матур елмаеп, Рљстђмгђ ућ кулын сузды.

– Ялгышмасам, сез Рљстђм буласыз бит инде. О, нинди интеллигентный! – дип, кунак алдында бљтерелде.

– Рљстђм абый – ђтинећ кунагы, аларга књрешергђ ирек бир башта, аннан безгђ тизрђк ашарга ђзерлђ! – дип, Айрат ђнисен кунак бњлмђсе ягына тартты.

Рљстђмнећ каршысында ике кулын исђнлђшергђ дип сузган, чал чђчле карт басып тора. Рљстђм дђ аћа кулларын суза, тик аны ничек дип атарга да белми. Картның њзен дђ шул ук уйлар борчый булса кирђк.

– Њтегез! Њт тњрдђн! – ди ул, аннан, кљчкђ телен ђйлђндереп – улым Рљстђм, – дип љстәде. Бу сњзлђрдђн Рљстђмнећ књћеле бљтенлђй эреп калды. Ул гомерендђ беренче тапкыр:

– Исәнме, әти! – дип дђште.

Мансурныћ књзлђре яшьлђнде. Рљстђм ап-ак чђчле картны кић књкрђгенђ кысты. Аны бњлмђдђге кәнәфигә кертеп утырткач та, ата кеше тиз генђ тынычлана алмады. Улыныћ ничек килеп ќитње белђн кызыксына, гаилђсе белђн таныштырырга ашыкты. Ул арада хуќа хатын кунакны юынып алырга, аннан љстђл янына чакырды.

Рљстђм вакытын гел ђтисе белђн генђ њткђрергђ тырышса да, яннарыннан бер адымга да китмђгђн Айрат алдында алар бер-берсенђ бик ачылып китђ алмадылар. Мансурныћ улына, Рљстђмнећ ђтисенђ ђйтђсе сњзлђре бихисап.

Кунакныћ кайтып китђр кљне якынлашкан саен, Мансур моћсулана барды. Ђтисенећ књћелендђ нидер барын сизеп торган Рљстђм, Айратныћ

вакытлыча югалып торуыннан файдаланып, ђтисен шђџђр паркына саф џава сулап кайтырга чакырды. Шуны гына кљткђн ата шатланып ризалашты. Менђ алар агачлар књлђгђсе астында урнашкан ќђйге чђйханђдђ утыралар. Еллар буе икесе дә ќаваплы урыннарда эшлђп, сњзгђ кеше кесђсенђ кермђгђн ата белђн ул ничек сњз башларга белми утыралар.

– Ђти, иртђгђ мин китђм инде, – ди Рљстђм, тынлыкны бозып.

– Белђм, улым, эш кешесенеќ вакыты тар инде аныќ. Гаилђќ кљтђдер, ђниеќ.

– Ђйе, ђти, ђни дђ кљтђдер. Ул синеќ сђламђтлегеќ љчен бик тђ кайгырып калды.

Мђдинђ турында ишеткђн Мансурныќ йљзе њзгђреп китте, тыны кысылды, тик ул башланган ђќгђмђне дђвам итђрлек кљч тапты њзендђ.

– Мин ђниеќ алдында, сезнеќ алдыгызда кичермђслек гљнаџлы, улым.

– Алай димђ ђле, ђти. Ђни сине гомере буе оныта алмады. Синеќ кемлегеќне белергђ, ђнине ташлавыќныќ сђбђбен аќларга дип килдем бит мин, ђти.

– Әниеңнең тузан бөртеге кадәр дә гаебе юк, бала. – Ялгыштым мин, улым, бик нык ялгыштым. Һәр ялтыраганның алтын түгеллеген яши-яши генә аңладым. Терсђкне тешлђп булмаган кебек, гомерне дђ кире кайтарып булмый. Язмыш димим, аќа сылтауныќ файдасы юк. Минем бу гаилђдђ беркемгђ дђ кирђгем юклыкны сизенгђнсеќдер инде, Рљстђм. Тик берни хђл итеп булмый, үзем теләп алган язмыш. Ничектер яшђргђ, тњзђргђ кала. – Књќеле сизенде Мансурныќ: Рљстђм атасыз њссђ дђ, каты бђгырьле түгел, аңа карата ачу саклап тђрбиялђнмђгђн. Холкы белђн гел анасына тартым икђн.

– Ђти, телисеќ икђн, иртђгђ њзем белђн алып китђм сине. Безгђ кайтырга уќайсызлансаќ, авылда йорт шул килеш тора.

Бу сњзлђрне ишеткђн Мансурныќ дулкынланудан кђсђ тоткан кулы калтырап, чђе тњгелде. Көткән иде, өмет иткән иде ул бу сүзләрне ишетергә.

– Анаќ ризалашмас. Роза ни ђйтер?

– Ђти, Розаныћ њз гаилђсе. Ђнине синећ сђламђтлегећ борчый. Биредђ њзећне кирђксез дип саныйсыћ икђн, кайт, ђти!

– Ярый, улым, олы кешенећ сњзен тыћлап, ихтирам итеп килњећ љчен рђхмђт. Сезнећ берегезне дђ књрми теге дљньяга китђрмен дип, бик курыккан идем. Кичерђ алсагыз кичерегез мине. Ђниећђ дђ телђгемне ирештерерсећ.

Картныћ дерелдђп чыккан тавышыннан ђйтелми калган, елларга сузылган сагыш, моћ-зар агыла, ул елый иде.

Икенче кљнне, якын туганыдай итеп, Айрат Рљстђм абыйсын аэропорттан озатып ќибђрде. Рљстђмнећ кайтуын дњрт књз белђн кљтеп алган Мђдинђ белђн Рђйсђ ике яктан сораулар яудырып кына тордылар. Кечкенә Марат та ђтисе яныннан китмђде, олыларга кушылып, Мансур бабасыныћ хђле, кайчан њзлђренђ кунакка кайтуы белђн кызыксынды.

Язны көтү

Әтисен терелтер љчен, барысын да эшлђргђ ђзер иде Рљстђм. Ђнисенећ књзлђрендђге моћны шатлыкка алыштырасы, бђхетле итђсе килђ иде улыныћ.

Кљннђр њтте. Язгы кояш нурлары, елмаеп, моћсу тђрђзђлђргђ књз салды. Ачык форточкалардан урамда тып-тып тамчылар тамуы ишетелђ башлады. Яз Мђдинђнећ дђ књшеккђн књћелен ќылытты, серле яктылык белђн гомер кичергђн авыл якларына дђште.

Ђнисе авылга кайтырга телђк белдергђч, Рљстђм каршы килеп тормады. Ташу китеп, ќирнећ кипшенњен кљттеләр. Мђдинђ аеруча ымсынып, нидер љмет итеп кљтте. Кайтырга дип, кирђк-яракларын ќыйнап йљргђн беркљнне, ишектђ кыћгырау шалтырады. Килер кешесе булмаса да, Мђдинђ ишек ачарга ашыкты. Аныћ каршысында ябык гђњдђле, чал чђчле Мансур басып тора, кулында алар бергђлђп Казаннан авылга килгђндђ сатып алган кара чемодан иде.

Хикәяләр

Яңа күлмәк

Зөлфия оныгы белән буеннан-буена сузылган базар рәтләре буйлап атлый. Ни генә юк биредә! Күңелең теләгән әйберне сайлап кына аласы бар.

Әнә оныгы да сайлана. Әле төсе, әле тегелеше ошамый. Нинди җитеш заманда яшиләр, дип шатланды Зөлфия оныгы өчен. Ни дисәң дә авылга, Сабантуйга кайтырга җыеналар бит, кешедән бер җирләре дә ким-хур булмасын.

Зөлфия үскәндә, боларның берсе дә тәтемәде аларга. Заманасы да башка иде. Ел әйләнәсенә әниләре бер күлмәк тегеп кидерсә, Зөлфия белән апасы Минзилә, алтын балык тоткандай, шатлыкларын кая куярга белмәсләр иде. Шундый көннәрнең иң аянычын, Сабантуйга кагылышлысын, ул әле бүген дә хәтерли.

Сап-сары бүрәнәләреннән әле нарат исе дә бетмәгән яңа өйдә келтер-келтер машина теккән тавыш ишетелә. Әниләре Зөлфия белән Минзиләгә яңа күлмәк тегә. Бу юлы ул ак җирлеккә вак кына чем-кара түгәрәкләр төшкән сатин сатып алган. Ул, вакыт-вакыт кызларын чакырып, күлмәкләрне кидереп карый. Инде җиңнәрен дә урынына утыртырга өлгергән. Шулай да кызлар күлмәкләрнең тегелеп бетүен түземсезлек белән көтәләр. Ике көннән авылда Сабан туе буласын алар әниләренең исенә төшереп кенә торалар лабаса. Инде авыл егетләре, малайлар колга тотып йорт буйлап бүләк җыеп уздылар. Гармунда матур көйләр уйнап, Зөлфияләр өе каршында да туктап тордылар. Әниләре, яшел сандыкны ачып, егетләргә матур яулык, исле сабын чыгарып бирде. Чолан яныннан узганда, аларны туктатып, кәрзиннән чиләкләренә берничә йомырка салырга да онытмады. Бүләк җыючылар, гармун күрекләрен тагын да илһамлырак тартып, өч урамны бер итеп кичкә кадәр йөрделәр ул көнне.

Сабан туе бәйрәмен яратмаган кеше юктыр ул. Нигә авылда гына булсын? Әнә шәһәрләрдән дә күпме кеше кайта. Бер генә бәйрәмгә дә шулкадәр кеше җыелмыйдыр. Сабан туе көнне иң матур киемнәрен киеп, яше-карты тау буена, бәйрәм узачак мәйданга ашыга. Ә анда инде, тау итәгендәге ак каеннар янында сәүдә рәтләре, озын колганың иң очында читлектә утыручы әтәч, агачка бәйләнгән, җиңүчегә дип симертелгән тәкә, өстәл өсте тулы бүләкләр, аллы-гөлле яулыклары, чиккән сөлгеләрен җилфердәтеп, колга каршы алачак. Ниһаять, Минзиләнең күлмәге әзер. Ул, аны киеп, көзге алдында бөтерелде. Әнисе дә эшеннән канәгать иде, Минзиләне кулына күтәреп үбеп алды. Зөлфиянең дә тизрәк әнисе куенына керәсе килде.

– Әни, мине дә, мине дә, – диде ул, нәни кулларын сузып.

Зөлфия әнисе яныннан китми, аның да тизрәк яңа күлмәген киясе, Сабан туенда мәйдан уртасына чыгып җырлыйсы, биисе килә. Әлбәттә, күрше әби-бабайлар аны яңа күлмәге белән котламый калмаслар, һәрвакыттагыча, конфет, печенье белән дә сыйларлар. Шулай хыялланып әнисе итәгендә утырган Зөлфия йоклап киткәнен үзе дә сизми калды. Иртән торуга яңа күлмәк карават башында эленеп тора иде инде. Йокыдан күзләре ачылыр-ачылмас, Зөлфия күлмәккә үрелде. Бик рәхәт иде аңа яңа күлмәк киюе. Шатлыгыннан бер урында басып та тора алмаган кызын әнисе әйләндереп-әйләндереп карады да:

– Күбәләк кебек булдың, кызым, – диде елмаеп.

Зөлфиянең яңа күлмәген өстеннән саласы килмәде.

– Шулай бакчага ба-р-а-аам! – дип киреләнде ул, эшкә ашыккан әнисен тыңламыйча.

– Кызым, түземлерәк бул, иртәгә Сабан туена киярсең. Әнә апаң бер дә еламый, – диде әнисе, кызны көчкә күндереп. Шулай, Зөлфияне күбәләк иткән күлмәк карават башында эленеп калды.

Ишектән керешли үк тәрбияче апасын күреп алган Зөлфия:

– Мәрьям апа, әни миңа яңа күлмәк текте, – дип мактанырга ашыкты.

– Бик яхшы, котлы булсын! – дип, тәрбияче ак халат кесәсен капшый башлады. Аннан, суыра торган бер конфет алып, Зөлфиягә тоттырды. – Яңа күлмәгеңне Сабан туена киясеңдер инде?

– Бүген кияргә идем дә, әни бит! Сабан туена киярсең, диде.

Тәрбиячесе игътибарына күңеле булган Зөлфия комлыкта уйнаган дуслары янына ашыкты.

Төшке аштан соң балаларны йокларга яткырдылар. Зөлфия дә башка көннәрдәге кебек киреләнеп тормады. Аның тизрәк яңа күлмәген киеп Сабан туена барасы килде.

Күпме йоклагандыр. Бермәлне чаң каккан шомлы тавышка уянып китте. Гаҗәпләнеп, тирә-якка күз салды. Олырак малайлар тәрәзә тупсаларына менеп басканнар да нидер күзәтәләр.

– Каядыр ут капкан. Пожар! Янгын чыккан! – дип кычкыра олыраклары.

Шул вакытны тәрбияче апалары кереп елый ук башлаган нәниләрне тынычландырмаса, олырак балаларга киенергә кушмаса, бәлки әле Зөлфия дә елап җибәргән булыр иде. Ул, ашыгып, әнисе кулына тоттырып җибәргән җылы кофтасына үрелде.

Тиздән балалар, каз бәбкәләре сыман тезелешеп, тәрбиячеләре карамагында авылның өч урамын берләштереп торган күпер аша чыгып, тау ягына юнәлделәр.

Әле бер, әле икенче якта: «Янгын!», «Пожар!» – сүзләре ишетелеп калды. Кешеләр, кайсы чиләк, кайсы көрәк тотып, Зөлфияләр яшәгән урамга йөгерәләр иде. Иртән тып-тын иде, инде каяндыр көчле җил чыгарга өлгергән. Урамдагы йөзьяшәр карт таллар шавына нидер чатнаган, шарт-шорт килгән тавышлар кушылып, Зөлфия күңеленә шом салды.

Соңгы урамның бәрәңге бакчалары артында ялгыз гына үсеп утырган карт тал агачы янына җитүгә, Мәрьям апалары аларны туктатты:

– Таралмагыз, шушында гына торыгыз! Барыгыз да миңа карагыз, авыл ягына борылмагыз! Биредә куркыныч түгел, – диде. Тауга менгәндә үк, үз

якларына йөгергән кешеләрне күреп тыны кысылган Зөлфия авылга карамыймы инде? Авыл уртасында торган яңа йортны ул әллә кайдан таный. Хәзер дә карады да телсез калды. Алар яшәгән урам ут эчендә. Ара-тирә кызыл ялкыннар аша кечкенә генә булып кеше шәүләләре күренә, шомлы тавышлар ишетелеп киткәли.

Урам буйлап үскән карт талларның башларын чайкый-чайкый януын күреп, Зөлфия куркудан:

– Ән-ииииии! – дип кычкырып, авыл ягына йөгерде. Тәрбияче апалары аны куып җитеп кочагына алды да:

– Карамагыз дип әйттем бит, ник тыңламыйсыз?! – диде ачуланып. – Тиздән әниләрегез алырга килер, биредән китәргә ярамый.

– Ничек килсен? Әни бит безнең тауга менгәнне белми, – дип үрсәләнде бәләкәй кыз.

– Курыкма, әйтәләр аңарга! Әниең әле сине беренче булып алырга килер, Зөлфия, шулай бит, Алсу.

– Шулай шул, – дигән була йөзе ап-ак булып калган икенче тәрбиячеләре, күзен янгыннан ала алмыйча. Чөнки аның да өендә бүген кеше юк. Ярты авыл янып бетсә дә, пожар машиналарының һаман килеп җитә алмавына эче поша аның. Биш-алты йорт аша ут көлтәсе сикермәс дип беркем дә ышандыра алмас иде аны бу минутта.

Ә Зөлфиянең үз кайгысы кайгы:

– Ә минем яңа күлмәгемә берни дә булмыймы?

– Әниең әле тагын да матуррак күлмәкләр тегәр үзеңә.

– Юк! Минем бу күлмәгем матур. Мин аны иртәгә Сабан туена киям, – дип суза Зөлфия.

Күзләре кызарган тәрбияче тыныч булырга тырыша, дәшми, яшьле күзләрен баладан яшерер өчен, борылып авыл ягына карый.

Шулчакны җил, бер көлтә ут капкан саламны күтәреп, урамның икенче ягындагы яңа йорт түбәсенә ыргыта. Бу мәлдә бер ел элек кенә этисез калган

Зөлфия үзләренең һәм ярты авыл халкының йортсыз калуларын аңламый иде әле.

Үч

Балалары үсеп, инде тормышлары көйләнеп кенә җитте дигәндә, Наҗиягә әллә ни булды. Бер чирдән терелде, икенчесе аягыннан екты. Тутырган тавык кебек түм-түгәрәк гәүдәсе ике-өч ай эчендә ябыгып, зур яшел күзләре эчкә батты. Кайчандыр сыланып торган киемнәре өстендә карачкыга эленгән чүпрәккә охшап калды. Футбол тубы кебек бер врачтан икенчесенә типкәләп озак йөрттеләр аны. Нинди диагноз куярга белми йөдәделәр. Табиблар язган уколларны алып, даруларны эчеп тә хәле яхшырмады хатынның. Туганнары, гаиләсе Наҗияне терелтү юлларын эзләде, танышлары арасында күрәзәчегә барып карарга кушучылар да аз булмады. Күрәзәчегә барма, башыңа хәсрәт алма диючеләр дә табылды. Башта ул моңа көлеп кенә карады, бөтен ышанычы табибларда иде. Тора-бара аларның кеше язмышына битарафлыгы Наҗиянең җанын елатты, нервлары какшап, күзләреннән яшьләре чыкмас, авызына төкереге килмәс булды. Көннән-көн хәлсезләнә барган, әле пенсия яшенә дә җитмәгән хатынның башында төрле уйлар кайнады. Шушындый матур гаиләсе, дуслары, хезмәттәшләре булганда, аларны ташлап якты дөньядан бер генә дә китәсе килми иде.

Тәмам бетәшкән Наҗияне язмыш барыбер күрәзәченең ишеген шакырга мәҗбүр итте. Күрәзәче, аңа бер генә текәлеп карады да, нигә килгәнен дә сорамый:

– Сине бозганнар, үлемгә ясаганнар, – диде.

Наҗия бу сүзләрне ишеткәч аптырап китте. Үзенең дошманнары да булырга мөмкинлеге моңа кадәр башына да килеп карамаган иде аның. Ул, көчкә телен әйләндереп:

– Кем? – дип кенә сорый алды.

– Туганыңның аерылган хатыны, яки якын дустың. Үзеңә озак ачу саклаган, үчен шулай алырга уйлаган. Ярый вакытында килгәнсең, берәр айдан инде ярдәм итеп тә булмас иде үзеңә, – диде.

Нәҗия ни әйтергә белмәде, йөзе чытылды:

– И Ходаем, миңа үлем теләрлек кемне рәнҗеттем икән? Бер генә дә хәтерләмим бит, – диде ул, ачынып.

– Исеңә төшер, – диде күрәзәче. – Бәлки, синең аркаңда кемдер бәхетсезлеккә юлыккандыр?

Нәҗия ишле гаиләдән булганга, күңеле аша бер-бер артлы туганнарын барлады. Сәлим гаиләсе белән яши. Хәлим ике тапкыр өйләнде, Җәлил – өч, ә вакытлыча яшәгән хатыннары?.. Юк, ул тиз генә җавап таба алмас. Дулкынланудан, Нәҗиянең иреннәре дерелдәде, күзләре кызарды, тик елый алмый иде ул.

Хатынның хәлен сизенде күрәзәче:

– Ул хәтле кайгырма, уйларга вакытың бар әле, – диде.

– Аннан ничек котылырга була соң? – дип сорады Нәҗия, кипкән телен көчкә әйләндереп. Күрәзәчедән күзләрен алмыйча, сумкасыннан шешә алып, берничә йотым су эчте.

– Бозымны үзенә кайтарсак кына!

– Ә кайтармасак?..

– Мин синең белән уен уйнамыйм. Кайтармасак, озак яшәмәссең.

Нәҗиянең куллары гына түгел, бөтен гәүдәсе калтырый башлады. Ул уйларга тиеш! Ялгышып, гомерлек җан җәрәхәте аласы килми аның. Яшисе килү теләге тагын да көчлерәк. Балаларны гаиләле итәсе, булачак оныкларын кулларына алып сөясе килә бит әле.

– Уйларга вакыт кирәк миңа. Кеше тормышы бит ул, – диде Нәҗия. – Иртәгә килсәм буламы?

– Хуҗа – барин! Хушыгыз, соңга гына калмагыз, – дип озатты аны күрәзәче хатын.

Икенче көнне дә, өченчесендә дә бармады, һаман уйланды Нажия. Беркемгә дә начарлык эшләмәгәнлегенә, башына да андый уйлар килмәгәненә ышана иде хатын. Яшисе килү теләге барын да җиңде.

Күрәзәче күптәнге танышы кебек каршы алды:

– Киләсеңне белдем. Вакытның синең файдага бармавын аңлагансыңдыр. Үзенә кайтарабызмы? Әллә?.. – диде күрәзәче.

Тәвәккәлләп килгән Нажиянең күңелен кабат шик корты кимерә башлады, дулкынланудан йөзе кызарды.

– Биредә өченче җавап юк. Йә син, йә ул!

Күрәзәченең йөзе кырыс, сүзләре катгый иде.

– Яшисем килә! – диде Нажия, күзләрен идәнгә төбәп.

– Әйдә, утыр! Күзләреңне йом. Үзеңне сәламәт, бәхетле кеше итеп күз алдыңа китер.

Нажиянең колагына вакыт-вакыт күрәзәченең нидер пышылдавы гына ишетелгәләп алды. Беренче урынга аның сәламәтлеге, бәхетле тормышы куелган иде.

Күрәзәчедән чыккач, бик нык аруын тойды Нажия, көчкә генә өйләренә кайтып җитте. Ул кичне йокларга көндәгедән иртәрәк ятты. Төшендә үз гәүдәсенең ап-ак күлмәктә кабер өстенә күтәрелүен күрде. Шулвакыт колагына берничә ел элек гүр иясе булган әнкәсенең:

– Иртә әле сиңа, кызым, – дигән ягымлы тавышы ишетелде.

Шуннан соң Нажиянең сәламәтлеге күзгә күренеп яхшыра башлады. Тамагыннан аш үткәч, бит очлары алланып, күзләрендә нур кабынды. Тормышлары кабат ямьләнеп, инде киләсе көннәргә яңа планнар корып йөргән көннәрнең берсендә балачак дусты Гөлсәриянең үлү хәбәрен ишетү Нажиянең күңел тынычлыгын качырды. Әллә чынлап та күрәзәче әйткәннәр дөрескә чыктымы? Булмас! Гөлсәрияме? Ни өчен? дигән сораулар болай да авырткан башын тирән уй коесына, хатирәләргә чумарга мәҗбүр итте. Кеше дигәнең бигрәк катлаулы зат, бергәләп бер пот тоз ашау да җитми икән ләбаса. Бергә уйнап үстеләр, бер сыйныфта укыдылар, балачак хыялларына

кадәр уртак иде. Җитмәсә, гаиләләрен дә бер елны корып, матур итеп туйлар уздырдылар. Гөлсәриянең Рафисы Наҗияләргә чыбык очы булса да туган тиешле. Юк, булмас! Гөлсәрия ни өчен дустына ачу сакларга тиеш? Яшьрәк чакта гаиләләре белән бер-берсенә кунакка йөрештеләр. Еш зарлана иде дусты Рафистан. Әйе, бервакыт Гөлсәрия иреннән бик зарлангач әйтте шул, фәкать хатынның үзен жәлләп әйтте:

– Шулкадәр начар булгач, торма соң, кит! Табылыр әле яхшырак кеше, – диде.

Рафис хәтәр эчә башлаган дигән хәбәр дә килеп ирешкән иде колагына. Хәзер Наҗия ул елларны ачык кына искә дә төшерә алмый инде. Еш елый иде Гөлсәрия. Исерек Рафистан бала табарга да куркып, берничә ел яшәде дә, бер уйламаганда аерылып, бертуган апасы янына Мәскәүгә китеп барды. Шуннан соң ике дус арасы суынды сыман. Кайвакыт имеш-мимешләр генә килеп җиткәләде Наҗия колагына: «Кияүгә чыккан икән, кыз бала үстерә, – диделәр».

Ул чаклы җентекләп төпченмәде ул, күңеленнән дустының яңадан тормышка чыгуын хуплады гына. Аның уенча, чибәр, яшь хатын-кыз гомерен заяга уздырырга тиеш түгел иде. Тормышка чыккан елларны Гөлсәриянең тел төбеннән ана булу бәхетен татыйсы, балалар үстерәсе килүен аңлаган иде. Хатын-кызның бар бәхете дә ана булуда лабаса.

Аннан, күпмедер вакыт узгач, бер сыйныфташы очрап, Гөлсәриянең язмышы турында тагын яңалыклар өстәде. Икенче гаиләдән дә бәхете булмаган Гөлсәриянең. Беренче ире Рафис янына кабат кайткан ул, тик эчүеннән туктаган ир икенче гаилә корырга өлгергән булган инде. Тагын уйланды Наҗия. Сәбәп нәрсәдә? Гөлсәрия балачак дустына игътибарсызлыгы, хәбәрләшми яшәве өчен үпкәләдеме? Юктыр, алар өчен генә иң явыз дошманыңа да теләмәслек гамәлләр кылып булмый. Берничә ел элек Гөлсәриянең шәһәргә кайтып урнашуы турында ишетте ул. Нигәдер дусты килмәде аларга, юкса бер үк урамда яшиләр. Ә Наҗия, кайчак аны исенә төшерсә дә, төгәл генә кайда яшәвен белмәгәч эзләп йөрмәде. Бәлки,

Гөлсәрия үзен бәхетсез дип санагандыр? Бәхетсезлеген Нажиядән күргәндер? Ә бала? Гөлсәрия бит үзе, бала, дип саташты. Әнә, кызы инде гаилә корырга да өлгергән булган. Хатын-кыз өчен бу бәхет түгелмени? Шулвакыт колагына Гөлсәриянең үпкәле тавышы ишетелгәндәй булды: «Рафистан китәргә син котырттың, бәхетсез иттең. Гөнаһыңны таны, Нажия-я-ү!»

Янгантауныћ сихри кљче

Еллар њткђн саен, књктђге аксыл болытлар тљсе чђчлђренђ књчђ картныћ. Хђрбилђрчђ тигез, озын адымнары кыскара, кайчандыр кљчле, гайрђтле куллары таяк ярдђменђ мохтаќлана бара.

Хђзер инде ул буш вакытын књбрђк љйдђ уздыра. Кояш белђн бергђ уянып, сђгатьлђр буена уйланып ята. Хђрби хезмђттђге елларны, яшьлеген, бала чагын искђ тљшерђ. Язу љстђлендђ укылмаган газеталар љелеп тора, укыйсы иде, књпме яћалыкны белми ята бит. Укырга књзлђре књрми, илдђге њзгђрешлђрне сирђк кенђ кабызган телевизордан ишетеп калгалый. Яше дђ бар инде, тугызынчы дистђне куа. Ђгәр аяклары йљрсђ, хђзер дђ чишмђ буйларын, йортларына якын гына нарат урманын ђйлђнеп, саф ћава сулап кайтыр иде. Карт, уйлары белђн кљненђ кайларда гына булмый, кемнђр белђн генђ гәплђшми. Тик болар барысы да уй-хыялда гына шул. Џаман да бер сђбђп, аяклары тыћламыйлар, йљрергђ телђмилђр. Юк! Зарланырга ярамый аћа, сњз ућаеннан гына ђйтње.

Аныћ аяклары моннан ќиде дистђ еллар элек њк йљрми башлаганнар иде. Аксакал књћелендђге хђтер капчыгын тагын чишеп ќибђрде.

Ун яшь иде ул чакта Сафага. Њзлђреннђн өч-дүрт чакрым ераклыктагы књрше авылга йљреп укыган чагы. Ђтисе њргђн чабатаны, ђнисе тукыган киндердђн тегелгђн књлмђк-ыштанны киеп, Сафа, џђр кљнне иртђ таћда торып, мђктђпкђ ашыга. Аћа уку ќићел бирелђ, шућа да мђктђпкђ бик телђп йљри. Тик салкын кљзгђ кергђч, ике авыл арасында пычрак ярып йљрњлђре авырая башлый, чабата тиз чылана, љйлђренђ кайтып ќиткђнче аяклары бозга ђйлђнђ. Ђтисе инде чабатасына књтђртмђ дђ ясап бирђ, тик су, пычрак керер

юлын таба чабата эченђ. Кљзге салкыннар њзђгенђ њтђ Сафаның. Ул елны, љченче сыйныфта укый иде кебек, салкын тиеп, озак кына урын љстендђ ятты. Ђнисе эчергђн мђтрњшкђ чђйлђреннђн соң температурасы тљшсђ дђ, аяклары яшь гђњдђгђ буйсынырга телђмђделђр. Мђктђпкђ йљри алмас булды.

Кыш буе сыйныфташлары килеп хђлен белеп йљрделђр. Сирђк кенђ укытучы апасы да љйлђренђ килеп дђрес бирде, дђфтђрлђрен тикшерде. Ул килеп киткђч, ђнисенең кызарып калган књзлђрен еш књрде малай, сђбђбе њзе булуын гына аңламады. Менђ ђтисе бер дђ юашлардан булмады, эштђн кайткач, еш кына улы кырыена килеп утырыр да, башыннан сыйпап:

– Яз ќитсен генђ, улым, Янгантауга барып, «йљгерђ торган аяклы» булып кайтырбыз, – дип кабатлар иде.

Бђлђкђй Сафа ђтисенең сњзлђренђ шулхђтле ышанды, шуңа да яз килњен дњрт књзлђп кљтте. Кышкы айлар бик озын булып тоелдылар. Энелђре-сеңеллђре урамга уйнарга чыгып киткәндә, кып-кызыл булып чана шуып кайтканда, бераз гына кљнлђшеп карап кала иде олы малай.

Ђкрен генђ булса да яз килде. Якындагы Йљрњзђн елгасы, ярларыннан ташып, киң болынга таралды. Тау битлђре, књзлђрне кызыктырып, ямь-яшел њлђнгђ тљренде. Сафа кљннђр буена йљрергђ яраткан кыялар да ерактан матур булып, тагын да биеккђ, кояшка њрелгђндђй тоелды аңа. Малай аларның барын да, ђтисе књтђреп, ќил капка алдындагы эскђмиягђ чыгарып утырткач књрђ. Ниһаять, язгы эшлђр дђ тђмамланды. Ђтисе иртђн иртњк ат ќигеп кайтты ул кљнне. Ђнисе, юлга дип, хуш ислђре аңкып торган књмђчлђр салды, кабартма пешерде. Сафаны да, аякларын юрганга тљреп, арбага чыгарып утырттылар. Ђнисе, бисмилласын ђйтеп, ашамлыклар тутырган тљенчеген улына сузды, юлчыларга хђерле юл телђде. Энелђре-сеңеллђре дђ арба тирђсендђ сикеренделђр...

Барыр юллары якын булмады. Авылларның берсендђ, ђтисенең танышларында туктап, атларына бераз ял бирделђр, њзлђре љйдђн биреп ќибђргђн ипи белђн чђй эчтелђр дђ тагын юлга кузгалдылар. Юл аларны

гына тњгел, атны да нык арытты. Берничђ тапкыр карыны ачкан атны тугарып ял иттерделђр, ашаттылар. Караћгы тљшеп килгђндђ, тагын тукталдылар. Хуҗалар сљйлђве буенча, Янгантау бик якын икђн бирегђ. Тљрле чирлђрдђн арынырга телђп, Янгантауга килњчелђрнећ иге-чиге юк икђн. Биредђн терелеп, њз аякларында кайтып китђлђр икђн кешелђр. Юлда тђмам арыган, алќыган Сафа башка бер сњз дђ ишетмђде, изрђп йокыга талды. Иртђн иртњк атларын ќигеп, ђтисе белђн улы Янгантауга юл алдылар. Бормалы юлдан менгђндђ, аларны ак каеннар, йљзьяшђр имђннђр озатып калдылар. Таудан тљшњчелђрне туктатып, ђтисе нидер сорашып, сљйлђшеп тђ алгалады. Сафалар кебек тауга таба менњчелђр дђ еш очрап торды. Әтисе, йокысы туймаган улын уятырга тырышып: «Ђнђ, улым, књпме кешенећ сђламђт буласы килђ, шућа да алар, бар авырлыкларга тњзеп, бирегђ сђламђтлеклђрен тљзђтергђ килђлђр», – дип сљйлђнде. Табигатьнећ матурлыгына сокланды, тирђ-якта шундый илһам алып, матур итеп кошлар сайраганда, улынын йоклап ятуыннан кљлгђндђй итте. Кояш кыздыра башлауга, Сафанын йокысы ачылды. Анын тизрђк терелђсе, шушы тау битендђ мђтђлчек ата-ата уйныйсы килде. Ул, шул уйларыннан арына алмый ашыгып:

– Мин дђ Янгантаудан аяклы булып кайтырмын, ђйеме, ђтием? – дип сорады.

Ђтисе, ђллђ яшь белђн тулган књзлђрен улына књрсђтђсе килмичђ, борылмый гына:

– Сњз дђ юк, улым, йљгерђ-йљгерђ кайтырсын, – дип, улын тынычландырырга ашыкты. Янгантауга, анын сихри кљченђ Сафанын ышанычы тагы да ныгыды. Тауга менеп ќиткђндђрђк, ђтисе, атын туктатып, дилбегђне ак каен ботагына бђйлђп куйды. Биредђ ара-тирђ баз кебек казылган урыннар књренде, аларнын кайберсе янында кешелђр утыра. Улына арбада гына утырырга кушып, кљрђк алып, Сафанын ђтисе югарыга, тау башына ашыкты.

Сафа књпме утыргандыр, анысын хђтерлђми. Таныш булмаган ике малай, килеп, аны њзлђре белђн уйнарга чакырдылар. Яћа танышларыныћ аяклары йљрмђвен ишеткђч, Сафа янына арбага утырып, Янгантауның олылардан ишеткђн тарихын, аныћ нинди сихри кљчлђргђ ия булуы турында берсеннђн-берсе кызыклы, мавыктыргыч хђллђр сљйлђделђр. Сафа да кичен њзлђре туктаган хуќалардан ишеткђннђрен яћа дусларына бђйнђ-бђйнђ сљйлђп бирде. Югарыда эшен тђмамлап тљшкђн ђтисе улыныћ арбада чит малайлар белђн дусларча гәплђшеп утыруын књргђч шатланды гына. Яћа дуслары белђн Сафа иртђгђсен тагын бередђ очрашырга сњз куешып аерылыштылар.

– Улым, чокыр ђзер, ђйдђ тауга меник, – дип, ђтисе Сафаны кљчле кулларына књтђрде. Њзе тљшеп утырырга тиешле чокырны књргђч, малай куркып китте, књзлђреннђн эре яшьлђр тђгђрђде.

– Бер дђ минем улыма охшамагансыћ ђле син, ђллђ юлда алыштырдылар инде? Сафа – бик тђ сабыр, батыр малай ул, – дип, мактап алды.

Малай яшьле књзлђрен сљртергђ ашыкты, елмайгандай итте.

– Менђ хђзер таныйм улымны! – диде ђтисе.

Аннан иплђп кенђ Сафаны чокырга тљшереп утыртты. Ђтисенећ ишетелер-ишетелмђс ђйткђн сњзлђреннђн берни аћламады ул чакта малай, еллар њткђч кенђ тљшенде, ђтисе пышылдап кына догалар укыган икђн.

Чокыр тљбеннђн нининдидер ќылылык бљркелђ. Бередђ ҫава да, җылымса булып, кул-аяклары барлыгын да оныттырды. Ђтисе, чокырга тљшкђнче њк, сљйлђшмђскђ кушты, сљйлђшсђћ, Янгантау хуҗасы сића ярдђм итмђячђк икђн.

Гаилђдђ иң олы бала бит ул, ђтисенећ уң кулы булып њсђргђ тиеш. Аяклары йљреп китсен љчен, ђтисе ни кушса, барын да тыћлаячак. Шулай уйлана-уйлана, изрђп киткђнен сизми дђ калды Сафа. Књпме вакыт њткђндер, аны ђтисенећ:

– Ярар, улым, бњгенгђ ќитђр! – дигђн сњзлђре айнытып ќибђрделђр. Кљчле куллар, аны чокырдан књтђреп алып, яшел хђтфђ њлђнгђ утыртты. Ат янына тљшеп ќиткђнче, Сафа дђшмђде. Арбага утыру белђн, тел йомгагы сњтелде малайның, хуќаларга кайтып ќиткђнче үзенећ чокырдагы кичерешлђрен ђтисе белђн бњлеште. Ђтисе, мыек астыннан елмаеп, улынынћ аяклары тљзђлњгђ ышанычы ныклыгына сљенеп кайтты. Кљн артыннан кљн њтте, Сафа ђтисе белђн иртђн иртњк Янгантауга ашыктылар. Яшњсмернећ аякларына күзгә күренеп кљч керде. Килгђннећ бишенче кљнендђ Сафа ђтисеннђн њзен кулга књтђрми генә, ќитђклђп менњен њтенде. Ђтисе иплђп кенђ малаен арбадан ќиргђ тљшерде. Сафа, ђтисенећ кулына тотынып, сак кына беренче адымын ясады. Юк, егылмады! Тагын-тагын атлады. Ђтисе эчтђн шатланса да, улынынћ књп йљреп китеп, љзлегњеннђн курыкты. Анық:

– Улым, тукта ђле, љлгерерсећ, башта дђваланып бетер, – диюен Сафа гүя ишетмђде дђ, алга атлавын дђвам итте. Арыгач, ђтисе белђн туктап ял иттелђр. Ике атна дигђндђ, Сафа йљгереп йљри башлады. Беренче кљнне тау битендђ танышкан малайлар анынћ инде якын дусларына ђверелделђр. Тик ђтисенећ генђ њзеннђн ерак ќибђрђсе килмђде улын.

Башы књккђ тигђн Сафанынћ авылга кайтасы килђ башлады. Моћа кадђр авылдан ары китмђгђн малай тђмам хыялыйга ђйлђнде. Њз аякларында кайтып керсђ, дуслары ничек каршы алырлар, књзлђре шардай булыр инде?! Ђ энелђре, сећеллђре?

Ђнисенећ шатлыгы эченђ сыймас! Һђр кљнне љйлђренђ килеп йљргђн сыйныфташлары гаќђплђнерлђр инде. Укытучы апасы да Сафаны џђрчактагыдай башыннан сыйпап каршы алыр, књпме шатлык китерер Сафа аларга њзенећ савыгып кайтуы белђн. Авыл хђтта анынћ тљшлђренђ керђ башлады.

Ике атна њткђч, кунакчыл хуќаларга рђхмђтлђр ђйтеп, ђтисе белђн Сафа кайтыр юлга чыктылар. Икесенећ дђ књћеллђре књтђренке. Атны куалыйсы, тизрђк авылга кайтып ќитђсе килде малайнынћ. Ярты юлны ул, арба кырыена тотынып, њз аякларында бер йљгереп, бер атлап кайтты. Кыш

буена урын љстендђ утырган баланыћ хђрђкђтлђнђсе, колындай сикергђлисе килђ иде. Янгантауга ашыкканда тукталган авылда алар янђ туктап ял иттелђр. Сафаныћ њз аягында кайтуына ђтисенећ танышлары да нык шатландылар. Малайны билле прђннек, шакмак шикђр белђн сыйладылар, олылап озатып ќибђрделђр. Баруга караганда кайту юлы тагы да озынрак булып тоелды. Њзлђре яшђгђн авыл башына ќиткђч, Сафа арбадан шуып кына тљште дђ алга ыргылды. Кљтњ каршыларга дип ќыелган авылдашларыныћ йљгереп кайткан Сафаны књреп чыннан да ислђре китте. Ђбилђрнећ «Сљбханалла! Сљбханалла!» дигђн сњзлђре генђ колагына чалынып калды Сафаныћ. Ђнђ чишмђ буенда аныћ ђнисе су ала, ићнђрендђ сиртмђле, бизђкле кљянтђсе. Менђ ул, нидер сизенгђндђй, улы йљгереп килгђн якка борыла, каш љстенђ кулын куеп, ђкрен генђ юыртып килгђн атка карый. Сафа шул чакны: «Әнием, ђнием!» – дип кычкыра, бар кљченђ аћа каршы йљгерђ. Ђнђ ђнисе улын књреп туктап калды, кљянтђсе калтырап куйды да чилђклђре белђн ќиргђ тђгђрђде. Ђнисе аларга игътибар итми: «Улым, балам!» – дип кабатлый-кабатлый, Сафага каршы йљгерђ. Књзлђреннђн аккан яшьлђрен дђ сљртергђ онытып, ул улын кысып кочагына ала, књзлђрен, бит алмаларыннан њбђ. «И балам, књз тия књрмђсен!» – ди аћа ђнисе. Шулвакыт якында гына ђтисенећ кљр тавышы ишетелђ.

Их, нинди шатлыклы, бђхетле мизгеллђр китерде ул шулчакта ђнисенђ њзенећ, Янгантауга барып, «аяклар» алып кайтуы белђн...

Сафа картныћ њзенећ дђ ђнђ, ќиде дистђ ел њтсђ дђ, бњгенгедђй хђтерендђ уелып калган бит, ђ?

Янгантау гомере буе исеннђн чыкмады аныћ, ерактан њзенећ ќылылыгын, шифасын биреп торды. Тауныћ сихри кљченнђн икенче тапкыр йљреп китте бит ул.

Хђзер аныћ Янгантауга барып ќитђрлек хђле юк инде, кљчле куллы ђтисе дђ њзе турында якты истђлеклђр калдырып китеп барды. Ярый ђле, књћеле тулы якты истђлеклђр бар, алар яшђтђ кешене, исеме «Янгантау» булса да, аның сихри ќылысы яшђтђ.

2004

Автордан искәрмә: Янгантау Башкортстанның Салават районында урнашкан. Тау битенең төрле урыннарыннан эссе һава чыга. Күкертле, цинклы һәм радонлы чишмәләре белән дан тота. Хәзерге көндә биредә «Янгантау» курорты эшләп килә.

Китү

Кеше гомере буе: «Булсын!» – дип тырышып дөнья көтә дә көннәрдән бер көнне, җыйган бар мөлкәтен калдырып, фани дөньядан китеп бара. Өмет яшәтә кешене, ике яшәр гомер менә нәкъ аңа гына бирелгән кебек тоелса да, ялгыша адәм баласы. Аңа кадәр дә булган ул хәл, аннардан соң да дәвам итәр. Күпме дусларын, танышларын җирләде Мирза карт яшәү дәверендә. Кайберләрен, сагынып, күп еллар буе искә алды, ә кайсыларын... Иң куркыныч төшендә дә күрәсе килмәде. Әйе, андый танышлары да бар иде. Менә хәзер дә бу турыда уйламаска иде дә бит, исенә төшеп җәфалыйлар. Урында ятарга калгач, уйланмый гына ничек көннәрне уздырырга?

Мирза карт бу арада туып үскән авылын, бер күрергә тилмергән Йөрүзән елгасы буйларын гел искә алды. Сигез дистәгә сузылган катлаулы тормыш юлларын күз алдыннан үткәрде. Ир-атка тиешле җитмеш һөнәрне үзләштергәндер ул үз гомерендә, тик санап караганы булмады. Утыз биш ел гомерен хәрби хезмәткә бирде. Гаиләсен тораклы итте, бер генә түгел, мең агач утыртты, балалар үстерде, аларга югары белем алырга ярдәм итте. Тик дөрес яшәдеме соң ул? Язасылары язылып, эшләнәсе эшләре эшләнеп беттеме?

Юк, эшне бетерергә мөмкин түгел икән ул, берсе артыннан берсе туа торды. Әле менә аякка басарга насыйп булса, тагын да эшләр, инша Аллаһ. Көннәр буена мең уй бораулады Мирза картның миен, үз сорауларына үзе җавабын да тапты. Үләм дип ятып үлеп булмый икән, Газраил җанының

алмагач. Ни сђбђптђндер њлем куркытмый аны, тик нђселлђре «озак яшђњчелђр» исеме алганга, ким дигђндђ ђнисе Зљлхђбирђ яшенђ ќитђсе иде, туксан тугызга кадђр генђ булса да. Ђле аныћ яшенђ ќитђргђ шактый гына вакыты бар бит Мирзаныћ. Их, яшисе иде ђле, яшьнисе иде. Йљрђгенећ кайда икђнен дђ белмђде бит ул бњгенгђ чаклы.

Ђтисе Һидиятуллага ничђ яшь иде соћ ђле? Типсђ тимер љзђрлек ир иде. Ничђ яшь иде соћ аћа, џич хђтерли алмый. Уйлары чуалды картныћ, хђлен белергђ килгђн якташы Шђмсине Мирза карт бљтенлђй танымады. Вакыт-вакыт аћына килеп сљйлђнгђн сњзлђре дђ өзек-төтек булып чыкты, тљгђл кемгђ атап ђйтелгђне дђ аћлашылмады. Шђмси ђзрђк утырды да кайту ягына кузгалды.

Кљн кичкђ авышкач, йокы бњлмђсеннђн Мирза картныћ ярдђм сорап ыћгырашкан тавышы ишетелде. Карчыгы Бђдђр бњлмђгђ килеп кергђндђ, карт кулларын селти, нидђндер котылырга телђгђндђй итђ, йљзен каплый, џава ќитмђгђндђй, љзек-љзек сулыш ала иде. Ишектђн књренгђн хатынына:

– Кайда шулхђтле озак йљрисећ? Књрмисећмени, су баса бит њзебезне. Китапларны коткар, аларга су ага! – дип кычкырды.

Бђдђр карчык ярым сукыр књзлђре белђн тњшђмгђ тљбђлде, аннан куллары белђн берничђ ќирдђн стенаны капшап карады, бар да коры иде. Мирза карт хђтђр тавыш белђн тагы шул ук сњзлђрне кабатлады. Карчыгы бернинди су юклыгын ђйтеп тынычландырырга телђсђ дђ, Мирза карт, саташып, џаман њзе батып барган судан котылырга тырышты, ярдђм итњлђрен њтенде.

– Шулхђтле кычкырма инде, књршелђрне уятасыћ, йоклап китђргђ тырыш, – дисђ дђ, карты аны тыћламады. Тљн уртасы булуга карамастан, Бђдђр карчык ашыгыч ярдђмгђ шалтыратмый булдыра алмады. Машина килеп табиблар љйгђ кергђнче байтак вакыт њтте. Карт дучар булган язмышына ризалашып тынычланып калды.

Табиблар, картны ђйлђндергђлђп, кан басымын, йљрђк тибешен тикшерделђр, укол кададылар. Тик соћ иде инде, Мирза картныћ йљрђге соћгы тибешендђ, сулыш алуы сизелми диярлек иде.

Бђдђр карчык ашыгыч ярдђм машинасы кузгалып китњгђ ќан биргђн картыныћ књз кабакларын япты, њзе џаман Мирза белђн сљйлђште:

– Йђ, кемгђ калдырдыћ инде син мине, яшђп карасын ђле берњзе дидећме? Гомер буе ялгызлыктан курыктым, анысын син њзећ дђ яхшы белђ идећ. Кулымнан килгђнчђ карарга, тђрбиялђргђ тырыштым, гаеплђп китмђгђнсећдер инде њземне? – Аннан тагын њпкђле тавыш белђн: – Ђле бит урында ятсаћ да, янымда сљйлђшергђ кеше бар иде. Бергђлђшеп яшь чакларны искђ тљшереп утыра идек, – дип сљйлђнђ-сљйлђнђ, књптђн инде њлемтеккђ дип ђзерлђп куйган ике чемоданныћ берсен ачып, аннан ак ќђймђ алып, картыныћ йљзен каплады. Иренећ ќансыз гђњдђсе яткан караватал дына урындык куеп утырды да догалар китабын кулына алды карчык.

Таћ атты. Мђчет картларына, балаларына аталарыныћ њлем хђбђрен ќиткерергђ дип, Бђдђр карчык телефон торган икенче бњлмђгђ чыкты. Озак шалтыратты карчык. Хђбђр алучыларныћ њзенђ ђйткђн кайгы уртаклашу снњзлђрен тыћлады. Телефон трубкасын куеп, Мирза карт яткан бњлмђгђ керсђ, гаќђплђнњ катыш куркудан ак чђчлђре њрђ торды. Љстђге каттан су њткђн, ул берничђ ќирдђн стена буйлап идђнгђ, Мирза картныћ гомер буе алтыннан кыйммђт књреп ќыйган китапларына ага иде. Ни уйларга да белмђгђн Бђдђр карчык, ашыга-ашыга, китаплар ќыя, аларны икенче бњлмђгђ ташый башлады.

«Су баса! – диде бит Мирза. – Китапларны коткарырга кирђк», – диде бит... – дип сљйлђнђ-сљйлђнђ, књзлђреннђн аккан яшьлђрен сљртергђ онытып, китап киштђлђрен бушатты Бђдђр карчык.

Тик: «Коткарыгыз!» – дип кычкырган тавыш ишетелмђде инде бу юлы.

Ана күћеле – шђфкать дићгезе

1957 елның февраль ае. Борын очын, бит алмаларын куырып ала торган суык кљннђрнеђ берсе. Урамда књптђн караңгы тљшкђн.

Ђминђлђр килеп урнашкан фатир бик салкын, кайбер кљннђрне эчке яктагы зур мичкђ икешђр тапкыр ягарга туры килђ. Ярый ђле, алдан хђстђрен књреп, вакытында утын сатып алдылар. Кайбер гаилђлђр ђнђ љлгерми калдылар да, салкын љйлђрдђ чишенмичђ, балалары бишмђтлђрен дђ салмыйча йокларга яталар.

Бораулаучылар тормышын књчмђ чегђннђр тормышы белђн чагыштырырга була, тик эш ягыннан тњгел, књчеп йљрњ ягыннан. Нефтьчелђргђ нык авыр, аларга акчаның бер тиене дђ эшлђмичђ, ќиде кат тиређне тњкмичђ бирелми. Ђлмђт тљбђгендђ нефть ятмалары ачылуын ишетеп, тљрле авыллардан эшкђ килгђн књп гаилђлђрнеђ тљпле торыр урыннары да юк. Буравой кая књчсђ, зур тракторның тимер чанасына булган мљлкђтлђрен тљеннђргђ тљйнђп, гаилђлђре белђн эшчелђр дђ књченђ. Ђнђ Ђминђлђрнеђ олы уллары Ђлмђттђ, икенче уллары Акташта, кызлары Ђлфирђ Шуган авылында тудылар. Кайвакытны бер њк авылга кире ђйлђнеп тә кайткалыйлар. Хђзер алар Сабанчы авылына књченеп килделђр.

Ђминђ, њткђн гомерлђре турында уйлана-уйлана, савытлар юды, еш кына стенадагы књкеле сђгатькђ књз атты. Хатынга авыр, ире Сабир эштђн соң кайта, еш кына салмыш була, инде кесђсендђ њзе белђн алып кайткан яртысы да булса, тљн йокыларын йоклаудан љмете љзелђ хатынның. Аңлый ул аны, кљзлђрен ќелегеђђ њтђрдђй булып искђн ќиллђрдђ, туктаусыз яуган яңгырлар астында, кышның ђллђ нинди суыкларында урамда эшлђњлђре ќиңел тњгел икђнен дђ аңлый. Артык «ќылынып» китеп, эштђ бђхетсезлек килеп чыгуыннан, иренеђ йљгђнсез холкыннан курка. Сабир њзе: «Без бит эштђн соң гына!» – дигђн була да. Ай-џай, дљрес микђн?

Менђ бњген дђ кљтеп-кљтеп тђ кайтмаган ире, мљгаен, тагын дуслары янындадыр. Сабир, артыгын эчкђн чакларында, балалары барлыгын да онытып ќибђргђли.

Берсеннђн-берсе кечкенђ љч балага кичке аш пешереп ашаткач, Ђминђ аларны йокларга яткырды да, иртђн торуга ќылырак булыр дип, соћ булса да эчке якныћ миченђ ягып ќибђрде, аннан инде књптђн уйлаган эшенђ, бђби ђйберлђрен барларга тотынды.

Яз кљне туачак аларныћ дњртенче балалары, кљннђр ќылына башлагач. Берњк исђн-имин генђ була књрсен. Ђминђ тагын дивардагы сђгатькђ књз салды, инде суынып килгђн ашны ќылытырга куйды, ќиде айлык йљге булган, авырайган гђњдђсен сыйпаштыргалап, ара-тирђ эчке яктагы янган мичне карап чыккалады.

Вакыт њткђн саен, Ђминђ тынычлыгын югалта барды, шуны сизгђн сыман, йљрђк астында ђле дљньяга тагын ике айдан туачак сабый тыпырчына башлады. Ђминђ њзалдына: «Йђ-йђ, шаярма, нђнием, ђтиећ һаман эштђн кайтмый бит ђле, њземђ дђ тынычлык юк, – дип, инде хђзер њк шундый газиз, якын тоелган карынындагы баласы белђн сљйлђшеп алды.

Мич янып бетеп бара. Хатын эре-эре књмерлђргђ суккалады, казанны тутырып су салды, ђле морќаны ябарга иртђрђк иде.

– Нигђ кайтмый, ник болай соћарды аныћ Сабиры? Бђла-казага тарымаса гына ярар иде, – дип, Ђминђ ќылы бишмђтен киеп, урамга чыгып китте. Авыл урамы тып-тыныч, ник бер кеше заты књренсен, ичмасам. Хатынныћ колагына њзе атлаган саен кырт-кырт иткђн кар шыгырдавыннан башка берни дђ ишетелмђде. Бит очларын чеметеп-чеметеп алган суыктан биялђе белђн йљзен каплап, Ђминђ љенђ ашыкты.

Моћа кадђр љч баласын тљргђн бала искелђре, киемнђр, тљслђрен югалтсалар да, ђле ярарлык дип, кайсын тљпчеп, кайсына плњхтђ итеп ямаулык салды Ђминђ. Юк, зарлана алмый ул. Сабир акчаны мул ала. Хезмђт хакын алган кљнне ире балаларына тђмле прђннеклђр алса, хатынын да шатландыра. Ђнђ кызлары тугач, нинди матур панбђрхет књлмђклек алып кайтып бирде.

Авылда яшђњче каенана-кайнаталарына да гел булышып торалар. Сабир янына сећеллђре килеп йљрилђр, кием-салымга акча сорыйлар. Сабир

шундый туган җанлы, кайвакыт гаилђсе барлыгын да онытып, балаларга калсын дими, соңгысын туганнарына тутырып җибђрђ. Кесђсендђ акчасы булса утырыр идеме Ђминђ менђ шушы иске бала ђйберлђрен ямап? Шђџђр кибетлђрендђ ни телђсђћ шул бар.

Каты тавыш чыгарып, ишек ачылды. Уйлар диңгезенђ баткан Ђминђ кисђк кенђ айнып киткђндђй булды. Ишектђ Сабирныћ кырынмаган, салмыш йљзе күренде. Хатыныннан сњз ђйттермђс љчен, бусагадан атлап керүгђ:

– Ни эшлђп утырасыћ тљн уртасында, нигђ йокламыйсыћ? – дип, салкыннанмы, књп эчњдђнме шешенгђн књзлђрен хатынына тљбђде ир.

Ђминђ андый чакта иренећ холкы кызулыгын белгђнгђ:

– Синећ кайтуыћны кљттем, Сабир, ђнђ эчке яктагы мичкђ дђ яккан идем, янып беткђнен кљтђм, – диде дђ љстђл ђзерлђргђ кереште.

Ир каршы сњз дђшми генђ љстендђге бушлатын салып, дивардагы чљйгђ элде, кулларын да юмый, љстђл артына килеп утырды. Аннан, нидер исенђ тљшереп, бушлаты эленгђн ишек катына ашыкты. Кире љстђл янына килеп утырганда, аныћ кулында инде яртылаш бушаган шешђ иде. Сабир ашыкмый гына љстђлдђн стакан алып, тутырып аракы салды, ипи кисте. Шулвакытта Ђминђ љстђлгђ кайнар аш китереп куйды. Бу минутта књзенђ аракыдан башка нђрсђ књренмђгђн Сабир, стаканны тиз генђ бушатып, алдында торган кайнар ашка њрелде. Кашыкны тутырып кабуы булды, кайнар аш аныћ авыз эчен куырып, яндырып алды. Сабир ачудан сикереп торды да, сњгенђ-сњгенђ, хатыны љстенђ килђ башлады.

– Ќебегђн, булдыксыз, юньле аш та пешерђ белмисећ! – дип тезеп китте ул.

Ђминђ инде иренећ исерек чактагы кыланышларына књптђн књнеккђн, тик карынындагы нђние љчен борчылып, њз љстенђ алпан-тилпђн атлап килгђн иреннђн котылырга телђп, тиз генђ кадакта эленеп торган фуфайкасын элђктереп, салкын урамга ашыкты. Ишек артыннан иренећ дђџшђтле усал сњгенњ сњзлђре ишетелеп калды.

Урамда тынлык хљкем сљрђ. Кайдадыр бик еракта ялгыз эт љргђн тавыш кына ишетелђ. Тљн уртасында кая барсын Ћминђ? Књршелђрнећ тђрђзђлђрендђ књптђн инде утлар сњнгђн, барысыныћ да иртђн эшкђ торасылары бар. Урам буйлап китте корсаклы хатын. Књћеле белђн рђнќеде иренђ, айнык вакытларын исенђ тљшереп, жђллђп тђ куйды.

Февраль аеныћ зђџђр суыгы эчкђ њтђ башлагач, кире борылды хатын. Урамда кеше юклыгына, њзенећ болай тинтерэп йљрњен кешелђр књрмђвенђ куанды ул бу минутларда. Йортлары турына килеп җитђр алдыннан, эчке яктагы мичнећ морќасы япмый калганлыгы кылт итеп исенђ килеп тљште. Бу суыкта љй эчендђге җылылык бик тиз чыгып бетеп, балаларга салкын тиюе бар. Ћминђ љйлђренђ ашыкты, Сабирныћ њзен ничек озатып калуы да онытылды.

Чолан ишеге тавышсыз гына ачылды, хатын эчкђ узды. Алгы бүлмђ ишеге янында туктап, тирђн итеп, сулыш алды да ишек тоткасына њрелде. Бњлмђдђ Сабир юк, љстђлдђ буш кђнди белђн тђмам бушаган аракы шешђсе генђ утыра. Ирнећ шулай бик тавышланмый йокларга ятуына эченнђн шатланган Ћминђ љстђлдђге буш шешђне, кеше књрмђсен дип, тиз генђ почмак якка яшерде дђ ашыга-ашыга эчке якныћ ишеген тартты. Ишек ачылмады. Хатын тагын-тагын тотканы тартып карады, ишек бирешерлек түгел, эчке яктан биклђнгђн иде.

Исерек Сабир њчен шулай алмакчы булгандыр, ђ морќаны ашыгып япса? Ис чыкса?! Хатын, бљтен кљчен куеп, ишек тоткасын тартты. Калын ишек хатын-кыз кљченђ генђ бирешерлек тњгел иде. Ул, калтыраган кулларын йодрыклап, ишекне тљяргђ тотынды.

– И Ходаем, исђн-сау булсалар гына ярар иде! – дип кабатлады аныћ дерелдђгђн иреннђре. Ишекне куллары белђн шакып арыгач, аяклары белђн типте, эчке якта џаман тавыш-тын ишетелмђде. Бу минутларда Ћминђнећ башына нинди генђ куркыныч уйлар килмђде, ул аларны кире куды. Йљз тапкыр Сабирны ачуланды, гафу итте. Исђн-сау гына булсын. Балалары, газизлђре генђ исђн калсыннар. Књз яшьлђре яћагы буйлап акты. Ћминђ,

кабалана-кабалана, киенергђ дђ онытып, урамга чыкты. Тђрђзђ шакыса, бђлки, балалар уянырлар дип уйлады. Бу суыкта тђрђзђлђр туѓган, туѓмаган љлешен эчке яктан ак пђрдђ каплаган булып чыкты. Књпме генђ караса да, љй эчен књрђ алмады. Карланып каткан тђрђзђлђрне ялан куллары белђн кырып, бармакларын канатып бетерде. Тик ђаман да эндђшњче булмады. Салкын тђмам њзђгенђ њткђч кенђ, елый-елый књгђреп беткђн, биле авыртуга чыдар хђле калмаган хатын љйгђ керде.

Тљне буе урамнан љйгђ, љйдђн урамга йљгереп йљргђн Ђминђнеѓ авыр хђлен аңлагандай, карынындагы баласы да шашынып тибенђ башлады, ул гњя: «Ђнием, мин сиѓа ярдђм итђргђ ђзер, мин синеѓ белђн!» – дия иде. Ђминђ, авырткан билен угалап, арлы-бирле йљренде. Аннан кабат ишек тоткасына ябышты.

Инде исерек иренеѓ, балаларыныѓ исђн-имин булуларына ышанычы югалган хатынныѓ тулгагы тота башлады. Ђминђ, тђмам хђлсезлђнеп, бикле ишек тљбенђ сыгылып тљште. Вакытыннан алда нарасые туарга ашыгуын Ђминђ аѓласа да, шушы вакытта ул аѓа ђзер тњгел иде. Шуѓа да, бђлки, узар ђле дип, тешлђрен кысты хатын. Тулгагы ычкындырганда, дерелдђгђн хђлсез куллары белђн ишеккђ сукты. Ђминђ кибеп ярылган иреннђрен кљчкђ ђйлђндереп, балаларыныѓ исемнђре белђн дђште, Сабирны чакырды. Ђнисенеѓ бу хђтле ќэфалануына кечкенђ генђ йљрђк тђ тњзеп тора алмады, тууы белђн энисен бђхетле итђргђ телђп, ќиде айлык бала туарга ашыкты. Њзенеѓ дљньяга килњен исбатлап, нђни аваз салды.

– Њ-ђ, њ-ђ, – дигђн яѓа тавыш љй эчен тутырды.

Бу вакытта йокысын туйдырып, айнып килгђн Сабир, бђби тавышын ишетеп, беравык аѓына килђ алмый ятты, бераздан акылына килеп сикереп торды. Тљш тњгелме дип, тирђ-ягына каранды, хатыныныѓ урыны буш иде. Тагын бала елаган тавыш ишетелде. Ир, башы авыртканны да онытып, алгы бњлмђгђ ашыкты. Ишекне эткђлђп карады, ул ачылмады. Шулчакта ђле йокыдан ачылып бетмђгђн књзлђре ишек бигенђ тљште. Сабир ике куллап ишек келђсенђ ябышты. Њзенеѓ кичке кыланышлары исенђ тљшеп, љстенђ

чилђклђп бозлы су сипкђндђй тойды ир. Дерелдђгђн куллары белђн ишек келђсен ачканчы башыннан йљз уй њтте аныћ. Ѓминђ алдында кичерђ алмаслык зур гљнаџлы итеп сизде үзен. Ишек ачылды. Ир үзенећ эчке кичерешлђрен тышка чыгармаска тырышты.

– Ничек болай булды соћ ђле? Иртђрђк иде бит ђле туарга, – дип сљйлђнђ-сљйлђнђ, идђндђ яткан хатыны янында бљтерелде.

Ирен исђн-имин килеш књреп, књћеленнђн шатланган хатынныћ сњз ђйтергђ дђ хђле калмаган иде инде. Сабир, калтыраган куллары белђн љстђлдђге пычакны алып, яћа туган кызыныћ кендек бавын кисте. Кичен Ѓминђ ђзерлђп калдырган бала бирнђсен туздырып, нидер эзлђде, хатынына сњз дђшәргђ оят иде аћа.

Елаудан шешенеп беткђн, дер-дер килеп калтыраган Ѓминђне, Сабир сак кына књтђреп, эчке яктагы њзлђре йоклый торган урынга илтеп салды, љстенђ җылы юрган япты.

Бњлмђ эче җылы. Балаларныћ мыш-мыш килеп тын алуларын ишетњ генђ җитмђгђн икђн Ѓминђгђ. Ул: «Балаларым, җан кисђклђрем!» – дип пышылдады да аћын югалтты. Сабирныћ яћа туган кызын тљреп, њзе янына, мендђр љстенђ китереп салуын да сизмђде.

Сабир, ашыга-кабалана киенеп, машина эзлђргђ чыгып йљгерде. Аныћ књћелен кичђге клн љчен њкенеч тђ, хатыны алдында њзен гаепле итеп сизњ дә, исђн-имин дњртенче балалары туу шатлыгы да били иде.

– Хђзер ул Ѓминђ белђн нђни кызын «ашыгыч ярдәм» белән бала тудыру йортына озатыр, бђби туу шатлыгыннан хатынына бу юлы кашимир яулык бњлђк итђр.

Ђ бу вакытта яћа туган бала њзе дљньяга килњгђ шатланучыларны књрми, болай ашыгып тууыныћ мђгънђсе юклыгына њпкђлђгђндђй елады да елады: «Њђ-њђ, њђ, њђ!»

Укытучы язмышы

Палатада без икђњ. Миңа каршы урында мљлаем йљзле, зђңгђр књзле, олы яшьтђ булса да буй-сыны тљз, кљмеш тљсенђ кергђн чђчлђрен њзенчђ матур итеп артка тарап ќыеп куйган урыс хатыны Любовь Петровна ята. Матур, чиста итеп сљйлђшњенђ, киңђшлђр бирергђ яратуына колак салу белђн, бу хатынның кайчандыр тђрбияче яки укытучы булып эшлђгђнлеген сизђсең. Ђ табиблар белђн књптђнге танышлары кебек гђплђшњеннђн аның хастаханђдђ еш ятуын аңларга була. Хђтере яхшы кебек, нинди даруларның цђм уколларның њзенђ ярдђм итњен дђ врачка њзе ђйтеп бирђ. Чираттагы обход вакытында табиб дђшми генђ Любовь Петровнаның бүрәнә кебек шешенгђн, књксел-шђмђхђ тљскђ кергђн аякларын караганда, њзем дђ сизми књзлђремне йомам. Баштан бу аяклар белђн ничек йљри ала икђн бу ханым дигђн уй йљгереп уза.

Врач палатадан чыгып киткђч, Любовь Петровна ашыкмый гына оекларын књтђреп куя да, тагын сњзчђн, гади хатынга ђверелђ. Аның љчен иң авыры – тљн уздыру. Кайчан уянсаң да, аның йокламый ятуын књреп, њземнең дђ йокым кача, янына килеп утырасым, хђлен сорыйсым килђ. Хастаханђгђ яңа гына кергђнгђ књрђ, беренче кљннђрне артыгын тљпченергђ базмыйм. Бер-ике кљннђн соң йоклый алмый тњземлегем бетеп, тљн карачкысыдай њзем торып утырам.

– Уяттыммы? – дип сорый књршем. – Шулай бер-ике сђгать черем итеп алсам ќитђ кала.

– Аякларыгыз бик авырта, ахры?

– Аяклар?.. – ди ул, нидер исенђ тљшергђндђй. – Бу – бала чактан калган чир. Без бит дљньяның бљтен ачысын, тљчесен татып њстек. Кеше рђхђткђ чыдамаса да, авырлыкка чыдый ул. Ђле дђ яшим, дип, кайвакыт гаќђплђнеп куям. Аякларым авыртуга чыдар хђл калмагач, ирем Михаил хастаханђгђ китереп сала. Машина тђгђрмђчлђрен ремонтлаган сыман, минем аякларны да ремонтлап ќибђргђч, тагын бераз яшисе килеп китђ. Бњгенге тормышка зарлансам, рђхђткђ чыдый алмый диярлђр. Кешедђн дђ тњземле ќан иясе юктыр бу дљньяда, – дип, њзенең башыннан њткђннђр

турында сљйлђргђ кереште. – Псков љлкђсе, Сашихинский районындагы бер авылда, тугыз балалы зур гаилђдђ дљньяга килдем. Ђтиебез тирђ-як авылларда балта остасы буларак танылган кеше иде. Гаилђбезне шул кђсебе белђн тђэмин итеп, туендырып торган. Хђлле авылдашларга бура бураган, тњбђ япкан, књрше авылларга китеп тђ эшлђп йљргђн. Урта хђлле крестьян гаилђсе булып саналганбыз, абзар тулы мал булган. Колхозлаштыру башланган чорда, ђти зур гаилђбезгђ яћа йорт тљзи башлый. Малайлар књп булуны да, башлы-књзле була башласалар, иске йорттагы кысынкылыкны да искђ алгандыр инде ул. Олы абыемнар кул астына кереп, ђтигђ ярдђм итеп торганнар. Урманнан мњк ќыйганнар, бураны сњслђгђннђр. Ул елларны халыкны колхозга керергђ нык љндилђр. Гаилђбез колхозга керергђ ризалашса да, њз кљче белђн њстергђн сыер-сарыктан баш тартырга ашыкмый. Шунлыктан, малларын колхозга бирмђгђн љчен, кулак гаилђсе дип, безне авылдан куалар. Ђти кићђше белђндер инде, олы туганнарым Ваня, Веня, Леня, Миша шђџђргђ качып китђлђр.

Безне иртђ таћда уятып, машинага биш бала белђн ђти-ђнине утыртып, тимер юл станциясенђ китерђлђр. Ул вакытта ић кечкенђ Васяга – 1 яшь, Петяга – 3, мића – 5, Павелга – 8, Валяга 12 яшь була.

Станциядђ пычрак вагоннарга кертеп яптылар да, поезд безне каядыр алып китте. Мин андагы тынчу џаваны џђм њземнећ эчђсе килеп елавымны гына хђтерлим кебек. Озак бардык. Беркљнне поезд урман эчендђ туктады. Соћыннан белгђнемчђ, бу Кола ярымутравы дип аталган ќир икэн. Нинди генђ миллђт халкы юк иде арабызда. Яћа килгђн кешелђрне санап, палаткаларга урнаштырдылар. Џђр кешегђ берђр метр ќир бњлеп бирелде. Кайсы гаилђлђргђ, урнашу љчен, урын ќитми калды, шућа да безнећ ђтине икенче кљнне њк барак тљзњ эшенђ билгелђделђр. Ачлы-туклы булса да, яшђњ љчен кљрђш башланды. Ярты ел њттеме икђн, анысын хђзер бик хђтерлђп тђ ќиткермим, болай да сђламђтлеккђ туймаган Петя, аныћ артыннан Павел нindидер йогышлы чирдђн якты дљньядан китеп бардылар. Бу югалтулардан ђнинећ ничек өзгђлђннњен бњгенгедђй хђтерлим. Ул,

кайгыдан ябыгып, бљтенлђй шыр сљяккђ калды. Хђсрђт љстенђ хђсрђт љстђлеп торды гаилђбезгђ. Туганнар, абыйлар белђн дђ аралар љзелде, хат алышырга ярамады, олылар эзђрлеклђњдђн куркалар иде.

Ђти авылда инде тљзелеп беткђн, тђрђзђлђре генђ куелмый калган яћа љйне сагынды. Кулак тњгеллегебезне белеп, гаилђбезне тиздђн акларлар да љйгђ кайтарып ќибђрерлђр дип љметлђнђ иде. Туган якка кайткач, тђрђзђ пыялалары, рамнар алырга дип, тиенлђп акча ќыйды. Тик туган якларны књргђ язмады аћа. Ярымутрауга килњебезгђ ике ел дигђндђ, авырып њлеп китте. Берђмтеклђп ќыелган акча да эзсез югалды. Љч баланы њстерњ, тђрбиялђњ бер ђнигђ калды. Ул иртђннђн кичкђ кадђр хуќалар йортында хезмђтче булып эшлђде, тегњ текте. Ђнигђ ярдђмче булып њсеп ќиткђн Валя апам, бирелђге тормышка ризалашмый, яраткан егете белђн бер тљнне каядыр качып китте.

– Кызыћ кайда? – дип, ђнине тинтерђтеп бетерделђр. Аныћ бар сњзе белмим! булды. Ђни, ничек кенђ авыр булса да, бирешмђскђ тырышты. Ђтидђн, ападан калган киемнђрне рђтлђп, безне киендерде. Еш кына књрше гаилђлђргђ дђ киемнђр тегђ иде.

Кысрык палаткаларда урыслар белђн бергђ татарлар да яшђде. Балалар булгач, њзара дуслашып та, сугышып та ала идек. Татарларныћ комганнарын урлаган љчен, мљселман балалары бишмђт итђгеннђн чучка колагы ясап њртилђр иде њзебезне. Бер-беребез артыннан такмаклар ђйтешеп кала идек. Аларныћ берсен ђле дђ хђтерлим, – ди Люба ханым џђм такмаклый башлый:

Марзя, марзя, марзяпам,

Марзя кия сарафан.

Сарафанга кђк каткан,

Юалмыйча шаккаткан...

Шулвакыт палата ишеге ачылып китте дђ тљнге дежурда утыручы медсестра кыз Люданыћ ап-ак йљзе књренде.

– Ќырларыгызны иртђнгђ калдырыгыз, башка авыруларны уятасыз бит, – дип, безне шелтђли башлады.

– Людочка, зинҹар ачуланма. Књршемђ њз язмышымны сљйлђп, бераз гына онытылып киткђнмен, – дип пышылдады Любовь Петровна.

– Язмышыгыз кызыклы, ахры, такмаклар белђн, – дип елмайды медсестра.

Аннан:

– Йоклагыз! Иртђгђ сљйлђшерсез, – дип, палатадан чыгып китте.

Берничђ минуттан бњлмђдђ тынлык урнашты. Черем итеп алырга љлгерми дђ калдык, градусниклар књтђреп, бњлмђбезгђ шђфкать туташы кабат кереп ќитте.

– Тљне буе йокламадыгыз да, хђзер йокы симертђсезме? Уяныгыз, уколга ђзерлђнегез, – дип, култык астына салкын градусник куярга булышты.

– Их, тљшнећ иһ матур ќирендђ уяттыћ њземне, ђз генђ керми торырга була иде бит, Людочка! – дип шаярта Любовь Петровна.

– Икенче юлы тљш књргђндђ, ишегегезгђ игълан элеп куегыз, – ди тапкыр сњзле Люда.

Любовь Петровна, караваты янындагы тумбочка љстеннђн дару алып, аякларын сыларга керешђ.

Коридорда ђкрен генђ ќићел аяк киемнђре чыштырдаган, палата ишеклђре ачылып ябылган тавышлар арта бара. Яћа кљн туа.

Кљндез Люба ханымныћ оныгы белђн кызы килде. Алар озак кына сљйлђшеп утырдылар. Мин, комачауламас љчен, китап алып, ишегалдындагы эскђмиягђ чыгып утырдым.

Тихий час башлану белђн, Любовь Петровна њзе минем яныма килеп утырды да:

– Бњгенге тљндђ минем бљтен њткђн гомерем књз алдымнан њтте, хђтердђ чакта, алай-болай онытканчы сљйлимме? – дип сорады. Билгеле, мин шатланып риза булдым.

– Урман арасы булгангадыр, ҹђр кљнне безне, ике рђткђ тезеп, мђктђпкђ озаталар, дђреслђрдђн соћ тезеп алып кайталар. Бу – балаларны

тимер тђртипкђ љйрђтњ булып саналгандыр инде ул чакта. Без барганда да, кайтканда да ќырларга тиешбез. Ќырлар шундыйрак:

Мылтык атарга оста мин,
Бик књп тордым постта мин.
Юлбашчыбыз – компартия,
Ќитђкчебез – Сталин.

Йә булмаса:

Сталин да Ворошилов –
Безнећ сљйгђн исемнђр.
Тигез сафлар белђн барыйк,
Батырлыкны белсеннђр.

Ђни, ђти њлгђннђн соћ, бары алты гына ел яшђп калды мђрхњмђ. Аныћ њлеменнђн соћ беренче тапкыр миндђ йљрђк љянђге башланган. Авыр хђлдђ хастаханђгђ салганнар. Реанимациядђ аћыма килеп књзлђремне ачсам, тумбочка љсте тулы ашамлыклар булуына гаќђплђндем. Моћа хђтле минем беркайчан да бу кадђр књп тђмле ризык књргђнем юк иде. Шулай да, мин бу вакытта энем белђн ђти-ђнисез, ятим калуыбызны бик яхшы аћлый идем. Терелеп ќиткђч, хастаханђдђн мине ђнием белђн бергђ эшлђгђн хатын њз љенђ алып кайтты. Тик озакка тњгел. Ић кечкенђ Васяны шул арада икенче бер шђџђргђ, балалар йортына урнаштырып куйганнар иде. Књп тђ њтмђде, мине дђ Кировск шђџђрендђге балалар йортына ќибђрделђр. Биредђ ђти-ђнисез калган йљз бала тђрбиялђнђ иде. Аларныћ барысыныћ да њз саны бар иде. Мића 97 санын беркеттелђр. Интернат тормышына љйрђнгђнче књпме књз яше, кимсенњ, ятимлек ачысын татырга туры килде, ансын њзем генђ белђм, – дип кљрсенеп куйды Люба ханым. – Шатлыклы кљннђрне дђ хђтерлим. Ике елдан соћ интернатта энем Васяны очраттым. Икебез дђ бу очрашуга бик шатландык. Олы апа буларак, энем Васяга гел књз-колак булып тора башладым. Борынын да сљрттем, юаттым да, усал малайлар белђн сугышканда якларга да туры килде. Без, тиздђн дљньялар њзгђреп,

њзебезнеѓ туганнарны эзлђп табуга љметлђнеп яшђдек, балаларча якты планнар кора идек. Шул љмет яшђткђндер инде безне...

Њсмер чак. Ќидееллык мђктђпне тђмамлап, њзем кебек тагын 15 бала белђн медицина училищесына укырга китђргђ хыялланып йљрибез.

Тик язмыш њзенекен итте. 1941 елныѓ ќђендђ, яшь ќилкенчђклђрнеѓ хыялларын кара кљйдереп, сугыш башланды. Без яшђгђн шђџђр љстенђ бомбалар ява, завод, фабрикалар яна. Балалар йорты ќитђкчелђре безне, поездга утыртып, фронттан ераккарак, тынычрак ќиргђ җибәрергә булалар. Барыбызны да, ќыеп, станциягђ китерделђр. Без утырып китђргђ тиешле беренче поезд, станциягђ килеп ќиткђнче утка тотылып, ќимерелеп беткђн иде, балаларны утыртып ќибђрерлек хђлдђ булмагандыр инде. Бары икенче товар поездына утыртып алып киттелђр, књктђн самолёт балалар утырган поездны озата барды. Књпме барганбыздыр, ризык, кайнар аш књрмђгђн балаларныѓ књбесе тиздђн хђлсезлђнђ, чирли башладылар. Шул кљннђрне вагоннан су эзлђп чыккан энем Вася югалды. Бик нык кайгыга тљштем, еладым да еладым. Бђлки, туганнарны эзлђп киткђндер дигђн уй гына бераз тынычландыра иде мине. Балаларны ничек тђ ачлыктан саклап калырга телђп, станциялђрдђ, озаккарак туктаган арада, тђрбиячелђр, кычыткан ќыеп, аш пешерделђр, очраган сыерларны тотып савалар да кечкенђ балаларга сљт эчерђлђр иде. Билгеле, бу гына ярдђм итђ алмады, ачлыктан шешенеп беткђн балалар озак яшђмђделђр. Юл газабы – гњр газабы дип, юкка ђйтмђгђннђр инде. Интернатта бергђ уйнап йљргђн дусларым белђн аерылышулар... Бер гљнаџсыз балаларныѓ бер ноктага тљбђлгђн нурсыз књзлђре менђ хђзер дђ књз алдымда тора кебек. – Любовь Петровна тынып калды. Аныѓ књзлђре мљлдерђп тулган, йљзе буйлап яшьлђре ага иде.

Минем дђ књѓелем тулды. Любовь Петровнага стакан белђн су китереп бирдем. Ул, рђхмђт ђйтеп, суны эчеп куйды да, гафу њтенеп, бүрәнәдәй шешенгђн аякларын уарга тотынды.

– Ђз генђ арулана башладылар кебек. Тик бу кадђр сызламасалар ни була инде?

– Тиздђн йљгереп йљри башларсыз ђле. Табиб та бњген: «Уже лучше!» – дип чыгып китте бит.

– Авызыћа бал да май! – дип елмая Любовь Петровна.

Безне кичке ашка чакырдылар. Алюмин кашык белђн стаканнарны алып, хастаханђ ашханђсе ягына юл тотабыз. Люба ханым берничђ адым атлый да туктап ял итеп ала. Мин аны кљтеп торам, ул яныма килеп ќиткђч:

– Сезгђ нинди диагноз куялар соћ? – дип сорыйм.

– Анекдоттагы кебек, Ч. Е.З., – дип елмая ул.

Аннан минем аћламый, ќилкђ сикерткђнне књреп кљлеп њк ќибђрђ:

– «Чёрт его знает» дип атала ул диагноз.

Любовь Петровнаныћ књћеле књтђрелњгђ мин шатланам гына. Коридорда очраган табиб та, авыруныћ кђефе яхшырганны књреп:

– Смеёмся, значит дела идут на поправку, – дип, яныбыздан њтеп китте.

Кичке аштан соћ палатага керњгђ, Любовь Петровна кабат уйчанланды.

– Сљйлђп бетерим ђле њземнећ язмышымны, бђлки, берђр кайчан хикђя итеп язарсыћ, язмасаћ, бик књп сљйлђњче карт укытучыны искђ алырсыћ, – дип, хђтер йомгагын сњтђ башлады.

– Поезд, туктый-туктый, Шуя шђћђренђ унбиш тђњлеклђр барды шикелле. Нигђдер истђ шулай, 15 саны калган. Биредђ безне кабул итђ алмадылар, ахры. Алай да Шуяда ризык белђн бераз тђэмин иттелђр булса кирђк. Ашау ягы ђз булса да рђтлђнђ тљште. Кљнме, атнамы, књпмедер кљткђч, поезд кабат кузгалып китте.

Поезд Удмуртиягђ килеп җиткђндђ, балалар саны интернаттан чыгып киткђнгђ караганда књпкђ кимегђн иде. Тирђ-як авыл-шђћђрлђрдђн ќыелган балаларны љйлђренђ кайтарып ќибђреп, безнећ интернат балаларын ќђйге бер лагерьга урнаштырдылар. Ницаять, биредђ ќылы мљнђсђбђт, игътибар књрсђттелђр безгђ, туйганчы ашаттылар. Кљзгђ кадђр лагерьда яшђп, сђламђтлегебезне ныгыттык.

Кљзгђ керњгђ, мине џђм берничђ яшњсмерне Ижау шђџђрендђге укытучылар ђзерлђњ училищесына укырга ќибђрделђр. Яшђњ љчен тулай торактан бер бњлмђ бирделђр. Яшь, ныгып барган организмга училище ашханђсендђ бирелгђн кђбестђ шулпасы гына ќитми иде шул. Тамак туйдыру, њземђ кием-салым юнђтњ љчен, эш эзли башладым. Оят булса да, ачлыктан хђер дђ сорашырга туры килде. Ижаудагы военторг кибете янында, аякларым боз булып катканчы, кулымны сузып еш басып тордым. Шђџђрдђ хђрбилђр књп иде ул вакытта, алар, кызларны жђллђп, кибеттђн пешкђн кан (варёная кровь) алып биргђлилђр, карт-карчыклар кулыбызга ипи телеме салалар, вак акча тљрткђлилђр. Тик бу бђхет еш тђтеми иде, аяклар-куллар туһуга чыдар хђл калмагач, књз яшьлђрен йота-йота, ишекне биклђп куюларыннан куркып, тулай торакка ашыга идек.

Шул вакыттагы училище директорынық яхшылыгын, ярдђмчеллеген ђле бњген дђ хљрмђт белђн искђ алам. Яшь кыз хђер сорап йљрмђсен дигђндер инде, ђз генђ булса да акча эшлђргђ мљмкинлек бирде ул миңа. Ярамаса да, џђр кљнне иртђ таңда торып, њзебез яшђгђн тулай торак мичену ягарга рљхсђт итте. Эшкђ књнегеп њскђнгђ, бу хезмђтне яратып, тырышып башкара идем. Укуда да алдынгылыкны бирмђдем. Директор интернатта њскђн балаларга аеруча игътибарлы булды, аларны ашханђдђ кимсетмђсеннђр, сыек шулпа салмасыннар љчен, ир-ат булуына карамастан, еш кына њзе аш бњлђ торган иде.

Училищеда барлыгы ике ел укып калдым. Яшњсмерлђр арасында туберкулёз чире таралды. Берничђ авыру дустымны хастаханђгђ салдылар. Нђкъ шул кљннђрдђ минем исемгђ бер хат килеп тљште. Ул Татарстаннан, Урыссу авылыннан, апам Валядан иде. Туганым табылудан шатлыгым эчемђ сыймады. Хатны иң якын књргђн кешем, училище директорына укыттым. Икенче хатында апам мине авылга чакырды. Њзенең минем бертуган апам булуын раслаучы документ та ќибђргђн иде. Бу хђбђрне ишеткђн директор, миңа, туберкулёз чире йоктырганчы, авылга кайтып китђргђ киңђш бирде. Шулай итеп, бу куркыныч чир тырнагыннан мин котылып калдым.

Урыссуга кайтып тљшкђндђ, апаныћ ире фронтта иде. Берсеннђн-берсе кечкенђ, чирлђшкђ љч баланы тђрбиялђргђ апама ќићел тњгеллеген тиз аћладым мин. Билгеле, авылда да ќићел булмады. Кышкы салкыннарда яланкул кљянтђ-кљянтђ керлђр чайкадым бђкедђ, ќизнидђн калган резин итеклђр киеп, фермага эшкђ йљрдем, апама дућгызлар караштым.

Кљз. Беренче сентябрь кљнне, авыл мђктђбендђ укытучы булмаганлыктан, башлангыч сыйныфлар бљтенлђй ачылмый калган. Моны ишетеп, Ютазыга, мђгариф бњлегенђ бардым. Тулы булмаса да, махсус белемем барлыгын белгђч, мине Уруссу авылына башлангыч сыйныф укытучысы итеп билгелђделђр. Ул кљн – унберенче сентябрь – минем, укытучы буларак, беренче тапкыр мђктђпкђ аяк басуым иде. Ђле ул вакытта, тагын ике-љч елдан, шушы мђктђптђ њземнђн књпкђ олы ир-атларга, хатын-кызларга белем бирђчђгем књз алдына да килмђде.

1945 елныћ май ае. Ќићњ кљне. Авыл урамы гљж килђ. Кем ќырлый, кем елый. Љйдђ, љч баласын кочагына алып, Валя апам љзгђлђнђ. Аларга кушылып мин елыйм. Моннан берничђ кљн элек кенђ хат ташучы апамнар йортына да љчпочмаклы хат китереп китте. Анда сезнеќ ирегез батырларча џђлак булды, дип язылган иде. Менђ шул кљннђн бирле Валя апаныћ књз яшьлђре кипкђне юк. 9 нчы май – бљек ќићњ кљне – хђтергђ шулай кереп калган.

Авылда сугыштан кайтучылар арткан саен, кич утырулар, яшьлђр уены ќанлана башлады. Яшь чак, дђртле чак. Ял кљннђрендђ клубка биергђ чыгабыз. 1947 елны тњшендђге медаль, орденнарын чыћлатып, авылга яшь танкист егет кайтып тљште. Бу вакыйга бљтен тормышымны њзгђртте дђ куйды. Бер књрњдђн гашыйк булдым мин аћа, ђ ул мића. Тик бер-беребезгђ карашып, аерыла алмый торабыз. Озын буйлы, сњзгђ оста булмаса да, эшкђ оста иде егетем. Танышуыбызга бер ел дигђндђ, Михаил, мђхђббђтен аћлатып, гаилђ корырга тђкъдим ясады. Мин њзем дђ аны бик ярата идем, шућа берсњзсез риза булдым. Тормышка чыгып беренче кызымны тапкач та, мђктђптђ укытучылар ќитмђгђнлектђн, љч кљн узуга, кабат эшкђ чыктым.

Михаил шђџђрдђ нефтьче булып эшли башлагач, гаилђбез белђн Ђлмђткђ књченеп килдек. Мин тагын яраткан эшемђ, башлангыч сыйныфларны укытуга алындым. Шулай итеп, кулак баласы, 97 нче санлы интернат кызы булсам да, кырык елдан артык гомеремне укытучылыкка, балаларга белем бирњгђ багышладым.

Любовь Петровна бер мђлгђ тынып калды.

– Башка туганнарыгыз белђн очраша алдыгызмы? Ђле бит шђџђрдђ калган абыйларыгыз, Вася исђн булырга тиештер? – дип сорыйм Люба ханымнан.

– Юк! – ди ул. – Ул заманда куркыныч иде. Кулаклар дип, ябып куюларыннан курыктык. Ђ ић кечкенђ Васяны билгесез кешелђр, ни сђбђптђндер, туган якка кайтырга дип утырган поезд вагонынннан ыргытканнар дип ишеттек.

Любовь Петровна, халат кесђсеннђн кулъяулык алып, яшьлђнгђн књзлђрен сљртте.

Сукыр мәхәббәт

Карадым да күзләреңә –
Яшьләрем тыялмадым...
Күп хәсрәт сыйды аларга,
Бер бәхет сыялмады.
Р. Фәйзуллин

– Ђни, ђни!.. Ђти командировкадан кайчан кайта инде?

– Белмим, кызым.

– Ђни, дим, ђни! Нигђ ул командировкада шулай озак тора?

– Эше шундый аныћ, кызым.

– Кайткач, ђтигђ ђйтђм ђле, андый озак командировкаларда йљри торган эштђ эшлђмђсен. Ђйеме, ђнием?

– Ђйтерсећ, кызым, ђйтерсећ.

– Ђни, дим, ђни!..

Менђ шулай, кызыныћ йљзлђгђн, мећлђгђн сорауларына ќавап бирергђ тиеш ул. Дљресе, бала књћелен сындырмый гына нидер аћлатырга, хђтта алдарга да туры килђ аћарга, ул гына да тњгел, фатир алыштырырга да... Кызын авыз тутырып, әти, дип ђйтњдђн мђхрњм итђсе килми. Кемнећ њз баласын бђхетсез, сыћар канатлы итеп књрђсе килђ икђн? Андый ана юктыр ул дљньяда. Тик дљнья гел син дигђнчђ бармый шул!..

«Кешенең, туганда ук, маћгаена язмышы язылып куелган була», – дип сљйли иде аћа ђбисе. Тик ул язулар кеше књзенђ књренмилђр икђн... Ярый ђле књренмилђр, барын алдан белеп торсаћ, яшђњнећ бер яме булмас иде.

Милђњшђ њзен бђхеткђ лаеклы хатын дип саный. Аћа да бер елмаер әле бђхет дигђннђре... Ул тулы, матур гаилђдђ беркемнђн дђ ким булып њсмђде, укуда да калышмады. Ђллђ ни тавышы булмаса да, берничђ ел музыка белеме алды, аннан институтта укып, биш ел гомере њтте. Танышлык аша яхшы эшкђ урнашты. Тик бђхет дигђннђре генђ аны гел уратып узарга тырышты.

Балачакта яратып укыган ђкиятлђрдђге кебек матур, кљчле, батыр, хыялдагы сыман бай булырга тиеш иде аћа яр буласы ир-егет. Авылдан кыш чыгарга килгђн ђбисе љйрђтеп калдырган догаларны укып, бђхет тели иде њзенђ Милђњшђ. Ђллђ чын књћеленнђн телђмђдеме икђн?.. Язмышына шулай язылганмы?..

– Мђхђббђтнећ књзе сукыр, ялгышма, – дигђн иде Милђњшђнећ ђнисе. Ђ ул кљлде генђ. Сљюдђн исергђн књзлђре ак белђн караны аерырлык хђлдђ тњгел иде.

Нђкъ њзе телђгђнчђ, матур, кић ќилкђле, пђџлевандай егет белђн очраштырды аны язмыш. Очкын чђчеп торган коћгырт кара књзлђре, шундый ук кара куе чђчлђре, телгђ осталыгы белђн кызны сихерлђгђн егетнећ килмђгђн ќире юк кебек иде. Бер күрүдә гашыйк булган кыз, канатланып, бђхеттђн књкнећ ќиденче катында йљзде. Кызларындагы бу

кискен њзгђрешне књреп, ђти-ђнисе аны гади тормышка кайтарырга, књзен ачарга ни тырышсалар да, Милђњшђ моћа кадђр табышмак булып, аныћ књбђлђктђй яшь књћелен кытыклап торган серле мђхђббђт дићгезеннђн чыгарга ашыкмады. Аны яратучы, илаџи зат итеп санаучы, матурлыгына сокланучы кешенең булуы белђн бђхетле иде кыз. Кљннећ џђм тљннећ телђсђ кайсы вакытында килеп керүче кыю егет њзенећ бу кыланышын бердђнбере Милђњшђне сагынуы, аћардан башка ямь таба алмавы дип аћлатты. Наилнећ њзенђ булган кайнар хислђре турында ишетњ, аћа кирђк булу кыйммђт иде Милђњшђгђ дђ. Тиз арада хислђр, ташып, ярга чыкты, Милђњшђнећ буйга узуы туй кљннђрен якынайтты. «Туй» сњзен дђ нигђдер Наил тњгел, кызыныћ кљннђн-кљн тњгђрђклђнђ барган гђњдђсен књргђн Милђњшђнећ ђнисе башлап ќибђрде. Шулвакыт Наилнећ, ќилкђсен ќыерып, беренче тапкыр њзе алдында кечерђеп калуын књрде яшь хатын. Ќитмђсђ, егетнећ беркайда да эшлђмђве ачыкланды. Наил њзе: «Вакытлыча», – дип аћлатты.

Загска барып язылышып кайтканнан соћ, Милђњшђнећ ђти-ђнисе ярдђме белђн, якын туганнарын ќыеп, туй иттелђр. Њзенећ хезмђт хакы ярыйсы гына булгангамы, бђлки, мђхђббђте кљчле булгангадыр, беренче елда тормыш авырлыгын сизмђде яшьлђр.

Яшь гаилђдђ беренче гауга балага исем кушудан чыкты. Дљньяга яћа гына аваз салган сабыйныћ тђнендђ зур гына миће бар иде. Шућа да Милђњшђнећ ђнисе оныгына Мићсылу исеме кушарга кићђш итте, яшь ђнигђ дђ бу исем ошады. Яћа туган кызына саф татар исеме кушарга риза булмады Наил. Милђњшђнећ ђти-ђнисен искелек калдыклары дип атады. Бала имезгђн хатыныныћ књз яшьлђре белђн њткђн берничђ кљн џђм тљн дђ ир књћелен нечкђртмђде. Ђйтђсен ђйтеп, шул арада ќыелган њпкђлђрен чыгарып, ишекне шапылдатып ябып, бњтђн бу фатирга кайтмаска дип чыгып китте Наил.

Мђчеткђ барып, сабыйга барыбер Мићсылу исеме куштырдылар. Тик бу књћел тынычлыгы китермђде. Милђњшђ џђр кљнне иренећ, њз

ялгышларын аћлап, кайтып гафу њтенњен кљтте. Ишек шакысалар, ул, дип, йљгереп ишек ачарга ашыкты.

Бер атнадан соћ кайтты Наил. Берни булмагандай елмаеп, чђчђклђр књтђреп кайтты.

– Сагындым, Милђш! Синнђн башка бер генђ кљн дђ тора алмыйм, – диде ул, хатынын кочаклап.

Милђњшђ дђ сагынган иде аны. Њпкђлђгђнен књрсђтергђ тырышса да булдыра алмады. Кояштай балкыган књзлђре сата иде яшь хатынны. Наил њзенђ ошаган эш таба алмады. Эш эзлим, дип чыгып китеп, кайтмый йљргђн чаклары да еш булды. Кызын карап љйдђ утырганда, Миләүшәнең бљтенлђй акчасыз чаклары да булгалады. Әле ярый ђти-ђнисе ярдђм итеп торды. Мићсылу балалар бакчасына йљри башлагач, њзе эшкђ чыккач кына, ќићел сулыш алды яшь хатын.

Чираттагы югалып торудан соћ Наил ябыгып, талчыгып, нидђндер бик арып кайтты. Сакал-мыек баскан йљзенђ жђллђмичђ карарлык тњгел. Туй кљненђ дип сатып алган кара костюмының соћгы сђдђплђренђ кадђр коелып беткђн. Иренећ талчыккан, сљмсере коелган йљзен књрњ авыр иде Милђњшђгђ. Ђ ир, кайда йљрњен сорашкач, нигђдер ах-ух килде дђ Милђњшђгђ аркасын куеп борылып ятты. Яшь хатын тљне буе кайнар яшьлђрен агызып, књзен дђ йоммыйча чыкты.

Эштән кайткач та, өйдђ аны каршы алучы булмады. Хатын аяк киемнђрен салып тњргђ узды да њзлђре яшђгђн бњлмђнећ ачык ишегенђ књз салды. Иртђдђн ќыелмаган урын љстендә Наил ята. Кырынмаган йљзе аны олыгайтып ќибђргђн. Ул, хатынының кайтуын сизмђгђндђй, књзлђрен тњбђгђ тљбђп ята бирде.

– Бђлки, биредђ мине аћлаучы табылыр дип кайткан идем, булмады инде... – дип торып басты Наил. – Кайгым бар минем, ягъни минем тњгел, Маратның.

– Маратка ни булган? Кичђ генђ шалтыратты тњгелме соћ?

– Шалтыратса!.. Ул машина бѣрдерде, кыйммѣтле машина. Аћа счётчик ачтылар, атна азагында сораган «бабкаларны» китермѣсѣ, икелѣтѣ тњлѣтѣчѣклѣр. Йә башы бетѣчѣк!

– Марат машина бѣрдергѣч, ул кайгырсын. Мин бит синең њзеңә берѣр хәл булгандыр дип курыктым. Нигѣ шулкадѣр кеше љчен янасыћ, мине куркытасыћ?

– Ул – минем якын дустым. Ул хѣтле акчаны Марат кайдан алсын? Ђтисе эчѣ, ѣнисе гарип. Бетѣ инде башы, их! Бетѣ инде...

Дус ќанлы, нинди кешелекле икѣн Наил. Маратныћ кайгысын њз кайгысы кебек кичерѣ, дип уйлады Милѣњшѣ.

Кич, йокларга яткач, Наил Маратны кабат исенѣ тљшерде.

– Бѣлки син, Милѣшем, банктан акча сорарсыћ, танышларыћ буа буарлык бит синећ.

Бу тљнне ире Милѣњшѣне акчалата кредит алырга кирѣкле кѣгазьлѣр ќыя башларга књндерде.

– Яхшы хатын син. Сине сайлап ялгышмаганмын, – диде Наил, хатынын иркѣлѣп.

Банктан акча алганчы атна њтте. Ул кљннѣрне ир хатынына ничек ярарга белмѣде. Ашарга ѣзерлѣде, Мићсылуны балалар бакчасына алып барды, алып кайтты. Милѣњшѣ, тормышыныћ кљйгѣ салынуына шатланып, сљйгѣненећ таушалган киемнѣрен рѣткѣ китерде, булмаган акчасын бар итеп, яћа књлмѣк-чалбар сатып алды.

Мићсылу да гел ѣтисе янында чуалды, аныћ итѣгеннѣн тљшмѣде.

Ђнисенећ «Мѣхѣббѣтнећ књзе сукыр» дигѣн сњзлѣренећ мѣгънѣсен соћрак аћлады Милѣњшѣ. Банктан алган илле мећ сум акчаны дусты Маратка илтеп кайтырга дип киткѣн Наил икенче, љченче кљнне дѣ књренмѣде. Кая гына шалтыратмады Милѣњшѣ ирен эзлѣп. Књпме генѣ шалтыратса да, Маратныћ телефоныннан ќавап бирњче булмады.

Кљннђр њтђ торды. Милђњшђнеќ кредит акчасын тњлђр вакыт ќитте. Наил дђ, аныќ дусты Марат та суга тљшкђндђй юк булдылар. Милђњшђ хезмђт хакыныќ зур љлешен банк кассасында калдырып кайтты.

Ә Миңсылу әнисеннђн џђр кљнне ђтисен таптырды.

– Командировкада, – диде Милђњшђ.

– Ђтиемђ шалтырат, ђнием. Тизрђк кайтсын, – дип кабатлаудан туймады нђни кыз, ђнисенеќ ќанын телеп. Милђњшђнеќ књѓеле тулды, кызына књрсђтми генђ яшьлђнгђн књзлђрен сљртте.

Чыннан да, Милђњшђ тњгел, милђш мин, дип уйлады хатын. Пешеп ќитмђгђн милђш. Наил аѓа тиккђ генђ Милђш дими. Кияњгђ чыкканнан бирле күңелендә милђш тђме аныќ, тормышында милђш ђчесе. Ерактагы кояшныќ ќылысы ќитмђде аѓа, Наилнеќ ќылысы.

Инде Наилнеќ исђн-иминлегенђ љмете киселгђндђ, ир тагын шалтыратты.

– Милђш, бу мин ђле, – диде ул, моннан ярты сђгать элек кенђ књрешкђн танышы белђн сљйлђшкђндђй. Коры гына гафу њтенгђн булды, икенче шђџђрдђ џаман шул авария эшлђрен кљйлђп йљрњлђре турында берничђ сњз ђйтте дђ трубканы куйды.

Уйламаганда-көтмәгәндә Милђњшђнеќ Наилгђ булган љмете, килђчђктђ гаилђ терђге булыр дигђн хыяллары пыяладай челпђрђмђ килде. Бђлки, Наил кайткандыр, дип љметлђнеп ачылган ишек каршында май кояшыдай балкып Марат басып тора иде. Эченђ ќылы йљгерде хатынныќ. Болай булгач, эшлђре уѓган икђн дип уйлады ул. Аныќ тизрђк Наилне књрђсе килђ иде.

– Наил љйдђме?

Миләүшђнеќ аптыраудан тавышы карлыгып китте.

– Ничек?.. Мин, Марат, бу сорауны њзем сиѓа бирергђ тиеш.

– Аќламадым?.. – диде Марат, џаман елмаеп.

– Ђ авария? Счётчик? Сиѓа њлем белђн янаулар?!

– Нинди авария? Нинди счётчик? Син нидер бутыйсыћ, Милђњшђ... Без кичђ генђ Гљлия белђн Себердђн кайттык. Мин љйлђнергђ уйладым бит ђле. Туйга чакырабыз њзегезне.

Елап ќибђрмђс љчен кљчкђ тыелып торган Милђњшђнећ сабырлыгы бетте. Ул: «Наил юк бит, ю-га-аа-лды», – дип кычкырып елап ќибђрде.

Дусларына шатлыгын бњлешергђ дип килгђн Марат ул кљнне Милђњшђлђрдђ озак кына утырды. Наилнећ сђер эшлђренђ њзе дђ аптырады.

Беркөнне хатын, урамда куелган уен автоматлары яныннан њткђндђ, таныш чалымны искђрде дђ туктап калды. Ир-ат автоматныћ туймас авызына тимер бишлеклђр тљшерђ дђ кљтеп тора, аннан ќан ачуы белђн автоматка китереп тибђ.

Наилнећ тимер акчалары беттеме, хатыныныћ карашын сизепме, як-ягына каранып алды. Бер мђлгђ генђ књзлђре Милђњшђдђ тукталып калса да, Ир, сиздермђскђ тырышып, алга атлады. Автомат яны кабат ќанланып китте. Њзе дђ сизмђстђн, Милђњшђнећ аяклары Наил артыннан иярде. Ир каядыр ашыкты, аңардан калмас љчен, хатын йљгерђ њк башлады.

– Наил, качма! Сљйлђшергђ иде безгђ. Синећ шђџђрдђ яшђвећне књптђн белђм бит инде мин! – дип кычкырды Милђњшђ, йљгерњдђн тыны кысылып.

– Нигђ минем арттан шымчылап йљрисећ, башка эшећ юкмы ђллђ? – дип кычкырды Наил, ачуланып.

– Югалттык без сине, Наил. Мићсылу сине югалтты. Тђрђзђ турыннан њткђн ирлђргђ ђти дип кычкыра.

Мићсылу исемен ишеткђч, Наилнең књћеле нечкђрде бугай, адымнарын акрынайта тљште.

– Ничек ул анда, чирлђмиме?

– Тљрлечђ инде. Беркљнне балалар бакчасында Саша исемле малай белђн сугышкан.

– Молодец, бирешмђсен!

– Алай димђ ђле, Наил, кеше булып њссен диген.

– Усаллар заманы, акчалылар заманы хҗзер, Милҽш.

– Ђ акчасызга, усаллыгы булмаган кешегҗ ничек яшҽргҗ?

– Менҽ ничек яшҽгҗнемне књрҽсеѕ бит инде.

– Эшлҽргҗ кирҽк сиѕа, эшкҗ урнашырга.

– Кирҽк, Милҽш!.. Тик минем кемнеѕдер колы буласым килми.

– Заманы шундый аныѕ, синеѕ белҽн мин генҽ њзгҗртерлек тњгел. ...Кара ҽле, Наил, бљтенлҽй онытканмын. Безне Маратлар туйга чакырдылар, барабызмы?

Наил, Марат исемен ишетњгҗ, ничектер кыенсынып калды, тик њзен бик тиз кулга алды.

– Туйга барырга акча кирҽк. Ђ минем кесҽлҽрдҗ ќил уйный.

Ир куллары белҽн кесҽлҽренҽ суккалап алды.

– Якын дустыѕ туена бармый булмый инде, ҽнилҽрдҽн бурычка алып булса да барырбыз, – диде Милҽњшҗ, иренеѕ керлҽнеп беткҽн пинжҽк якасын рҽтлҽп.

– Гафу ит мине, Милҽш! – диде ир, яшьле књзлҽрен књтҽрергҗ базмый, хатыны алдында тезлҽнеп. – Шундый юньсез булганым љчен гафу ит!

Милҽњшҽнеѕ књѕеле нечкҽрде. Киѕ ќилкҽле, пҽџлевандай зур гҗҽдҽле ир бу минутта кљчсез, яклаучы таба алмаган сабыйны хҗтерлҽтте аѕа. Књз яшьлҽре белҽн елаган бу кешене џаман ярата идеме, баласын атасыз калдырасы килмҽњ телҽге кљчле идеме, жҽллҽдеме – њзе дҗ аѕламады.

Милҽњшҗ белҽн Наил тагын бергҗ яши башладылар. Артык акчалары булмаганга, «командировкалар» тукталды. Ышанычы булмагач, Милҽњшҗ иренеѕ кулына зур акча бирергҗ курыкты. Дуслары аша берничҗ тапкыр эшкҗ дҗ урнаштырып карады. Тик Наил бер генҽ мҽртҽбҗ дҗ хезмҽт хакы алып кайтып бирмҽде. Яѕа эш урыныннан башыннан бурычка баткан ирне тиз азат иттелҽр. Шундый чакларда ачуын ничек басарга белмҽгҽн ир, эчеп кайтып, хатынына кул књтҽрергҗ дҗ чирканмады.

Беркљнне эшкђ киткђндђ, кредит тњлђргђ дип, Милђњшђ акча калдырды аћа. Кибеттђн ашамлыклар алырга кушты. Бњтђн акчабыз юк, дип кисђтеп тђ куйды ђле.

Ана сљте белђн кермђгђнне, кђќђ сљте белђн керђмени?! Бу юлы акча гына тњгел, Милђњшђнећ иренђ булган соћгы ышанычы да юкка чыкты. Инде ире тарафыннан алданып арыган хатынныћ, Наилне бњтђн књрмђс љчен еракка, еракка качып китђсе килде. Ул яшь, телђсђ, њзенђ тићне табып, яћа тормыш башлап ќибђрђ ала. Мићсылу њскђч, барысын да аћлатып бирер ул кызына. Џичшиксез аћлар аны Мићсылу, џичшиксез аћлар!.. Наил белђн мљнђсђбђткђ, џичшиксез, нокта куярга. Кысыр љмет белђн књпме яшђргђ була? Ќитђр!.. дип, њз-њзенђ мећенче кат сњз бирде Милђњшђ.

Уен клублары янында йљреп алќыган, булмаган акчасын эзли-эзли кесђ тљплђре тишелеп беткђн Наил Милђњшђнећ њзен эзлђп килњен књпме генђ кљтсђ дђ, хатыны автоматлар янында башкача књренмђде. Ирнећ гаилђсе янына кайтасы килђ башлады, тик ничек, нинди књз белђн карарга? Ашыга-ашыга, Милђњшђнећ телефон номерын ќыйды. Тик трубкада ир-ат тавышы ишетелгђч, тотлыгып, ђйтер сњзлђрен онытты. Ул: «Милђшем, гафу ит инде, минем сића ярдђм итђсем, књп итеп акча отасым килгђн иде», – дип ђйтергђ теләгән иде.

Тугрылык

– Ђйдђ, тыныч кына эч сљтећне, маэмай, кычыткан арасында ятып карыныћ ачкандыр, мђхлуккаем. Менђ шу-л-а-й! Сњзлђремне аћлыйсыћмы ђллђ син, маэмаем? Бигрђклђр дђ књзлђрећ моћсу. Шулай булмыйча, беркемгђ кирђгећ булмаганга чыгарып ыргытканнар бит њзећне. Кулыма алгач та, кеше кебек сљендећ бит, бахыр. Эт кенђ димђссең. Ялгызлык авыр инде. Анысын њземнђн чыгып ђйтњем. Сђлимемнећ якты дљньядан китњенђ бер ел гына тулса да, ялгызлык алќытты. Би-и-и-к юксынам њзен. Ђллђ минђйтђм, Ходай, минем интегњлђремне књреп, сине иптђшкђ ќибђрдеме, ђ, маэмай? Йђ, тамагыћ туйдымы? Хђзер йоклар урын ќайларбыз њзећђ.

Мљселман кешесенђ йортта эт тотарга ярамый дилђр. Яћа туган кљчекне чүп кебек чыгарып ыргытырга ярыймы? Урамда тотарга бигрђк тђ бђлђкђй бит ђле син, књкрђк баласы сыман гына. Болын кадђр зур љйдђ ялгызым яшђп, сине урамга кусам, гљнаџысын кая куярмын.

Хђнифђ карчык, њзалдына сљйлђнђ-сљйлђнђ, тотынган саен шыгырдап торган урындыкка утырып, мич кырыена куйган иске сандыктан нидер эзли башлады. Карты Сђлимнећ ќићњ кљненђ генђ киеп йљри торган пинжђге дђ љр-яћа ђнђ. Медальлђрен чыћлатып, егетлђр кебек чист биреп чыгып китђр иде мђрхњмкђем. Менђ бу медальне бер ел элек кенђ тапшырганнар иде њзенђ, тагып йљрергђ генђ язмаган икђн.

– Кара инде, ни дип ачтым соћ мин бу сандыкны?.. Хђтер тђмам югалып бара. Нидер эзли идем бит. Скилируз дигђннђре шушыдыр инде. – Карчык берникадђр уйланып утырды. – Ђй маэмаем, сића йокларга урын ђзерлђмәкче идем ләбаса! – Карчык сандыктагы ђйберлђрне, алып, якындагы урындыкка куя барды. Бусы – бабаћныћ тњбђтђе. Ђнђ бизђклђре ничек матур итеп чигелгђн, кешелеккђ генђ кия иде картым. Њзе њлгђч, ђткђћ истђлеге булыр, дип, улыбыз Миркасыймга бирмәкче идем, килен балакай якын да килмђде. Зачим нам такуй? дигђн булды. Менђ бабаћныћ ќылы жимперы, њзе йомшак, њзе калын. Шуны астыћа салыйк та, рђхђтлђнеп, ђнкђћ куенындагы кебек, ќылынып йокларсыћ.

Хђнифђ карчык ђзерлђгђн урынга эт баласын књпме генђ яткырырга тырышса да, тегесе кирелђнде, буйсынырга телђмђде.

Ялгызлыкныћ авырлыгын татымаган кешегђ аныћ газабын сљйлђп тђ, аћлатып та бетереп булмыйдыр. Ятса да берњзе Хђнифђ, торса да. Кара-каршы ике сњз ђйтергђ кешећ булмасын ђле! Әнђ телевизордан да: «Ућга карасам да юк, сулга карасам да юк!» – дип, нђкъ менђ Хђнифђ кебек япа-ялгыз калганнар ќырлыйлардыр инде. Аны ишеткђн саен, књз яшьлђре њзлђреннђн-њзлђре ага башлый. Тормыш њтњ кыр аша чыгу гына тњгел шул. Гомер эчендә төрле хәлләр булгандыр, тик уңай якларын гына искђ тљшерђ ул иренең.

Соңгы елларда, нигәдер, ҡанына тынгылык таба алмады ире. Гомер буе эшләп тә юньле хезмәт хакы, ял күрмәгән ир әкренләп эчүгә сабышты. Соңгы вакытларда аек көннәре бармак белән санарлык кына булгандыр. Мәңгелеккә китүенең сәбәбе дә шул аракы булды кебек.

«Үлгән артыннан үлеп булмый, яшәргә кирәк», – дип, якын күршеләре Хәнифәнең кайгысын уртаклаштылар. Элек күз яшьләренә саран хатын берүзе калгач ҡебеде дә төште. Күрәсен күрми гүргә керми, диләр, тәкъдиренә шулай язылган булгандыр инде.

Яшьли сөеп, вәгъдәләр бирешкән егете сугыштан кайтмады Хәнифәнең. Үле хәбәре дә килмәгәч, менә кайтыр, менә кайтыр, дип, күпме еллар көтте әле ул аны. Тормыш йөген ялгызы тартып арыган карт кызны ике баласы белән тол калган Сәлимгә димләделәр. Нишләсен?.. Ризалашты.

Яшь чакта уңай кеше иде Сәлим. Эшкә батыр, алыптай ир иде. Гомере буе трактор йөртте. Бик кирәкле кеше иде авылда.

Хәнифәгә бала табарга, ана булу бәхете татырга язмады Ходай. Сәлимнең беренче хатыныннан туган балаларын, күпме генә якын итәргә тырышса да, үзенеке итә алмады шул. Авыл мәктәбендә урта белем алгач, малай белән кыз икесе ике якка китеп урнаштылар, гаилә кордылар.

Ярый әле, ялгызлыктан каңгырып йөргән көннәрнең берсендә кечкенә маэмайны табып алды Хәнифә. Төше ап-ак булганга, аңарга «Актүш» дип исем кушты. Беренче көннәрдә хуҗабикәдән бер генә адым да калмаган эт баласы тора-бара күрше малайлары белән дуслашып китте. Вакыт-вакыт югалып торган Актүшне сагынып, юксынып көтеп алды Хәнифә карчык. Ул да, хуҗабикәсенә сырпаланып, шатлыгын белдерде, карчыкның кан тамырлары бүлтәеп чыккан ябык кулларын ялады. «И-и Актүш! Синдә кеше акыллары бар, валлаһи», – дип, карчык этен сыйпады.

Еллар үткән саен, Хәнифә йөзендә ҡыерчыклар артты. Элек дәрт ташып торган ҡиңел гәүдәсе ябыгып, бөрешеп калды. Гомер буе колхоз кырында көч түккән куллары эшкә ярамый башладылар. Карчык,

абзарындагы соңгы кћќћсен дђ, сава алмагач, књршелђренђ кертеп бирде. Књптђн ватылган телевизорын, рђтлђп бирњче булмагач, тузан каплады.

Елга бер-ике тапкыр Хђнифђ, авыл читендђге зиратка барып, кабер яннарын чистарта, матур гына булып њсеп килгән ак каен кђњсђлђрен сыйпаштыра, белгђн догаларын укый. Њзенчђ шулай Сђлиме белђн сљйлђшеп, киңђшеп кайта.

– Аякларым йљргђндђ килдем ђле, Сђлим, – дип башлый ул сњзен. – Књңелеңђ авыр булса да ђйтим инде. Балалар безне оныттылар. Сине озатканнан бирле кайтып та караганнары юк. Нњжђли инде туган авыллары булса да ислђренђ тљшми? Кхм! Кхм! – дип ютђллђп куя карчык. – Њткђн атнада өске урамдагы Вђли дђ бакый дљньяга књчте. Бђлки, књрешкђнсездер дђ инде. Онытып торам икђн. Авыл сђвитеннђн килеп киттелђр. «Љеңбыел кыш чыгарлык тњгел, Хђнифђ ђби», – диде урта урам Самигулла малае. Ике кат юрган ябынырмын, улым, дип тђ карадым, кљлделђр генђ. «Иң кирђкле ђйберлђреңне ќыештырып куй, шђцђргђ интернатка илтђбез», – дип чыгып киттелђр. Карале, Сђлим, син ничек уйлыйсың, интернат дигђннђре шул картлар йортыдыр инде, ђ?.. Дђшмисеңме? Син дђ белмисеңдер Инде, алайса. Алып китсђлђр, яныңа килњче дђ булмас дип кайгыруым. – Карчык књпмедер сњзсез генђ басып торды. – Ярый, кайтыйм, Сђлим, књршелђрем укымышлы кешелђр, кереп сораштырырмын, аңлатырлар ђле. Хуш, Сђлим, рђнќеп калма!

Кљзге салкын ќил, иске пђлтђ эченђ њтеп, карчыкның карт сљяклђрен, тђнен чемердђтте. Ќил суыгыннан да бигрәк, ќанын бимазалаган картлар йорты турындагы кара уйлардан бљрешеп, кечерђеп калган Хђнифђ карчык белђн зур кара эт, зираттан чыгып, авыл ягына атладылар.

Ђ авылда џђр кешенең њз мәшәкате, њз уе. «Хђнифђ абыстай, исђнме», «ђби, исђнме!» – дигђн булалар да, ќавабыңны да кљтми китеп баралар. Кешенеке кештђктђ шул, њзеңнеке ќанны телђ. Сљйлђр сњзлђре књп ќыелган Хђнифђнең, тик Актњштђн башка тыңлаучысы гына юк.

Шулай дђшми-тынмый гына, ике ялгыз ќан карчыкныћ њзе кебек кечерђеп калган йорты янына кайтып ќиттелђр. Хђнифђ, иелеп, этнећ башыннан сыйпады, янэсе: «Актњш, бар инде, ояћда йокла бњген, љйдђ дэ салкын. Иртђн исђн-сау булсак, тагын керерсећ». Эт, хуќабикђсен аћлагандай, урам якта утырып калды. Салкын яћгырлары, ачы ќиллђре белђн бер-берсенђ охшаган кљннђр шулай сизелми љтђ торды.

Кљттереп булса да кыш килде. Урамны ап-ак кар каплады. Салкыннан туңып уянып киткђн Хђнифђ, иске тимер караватыннан торып, пђлтђсен кияргђ ашыкты. Њзе белђн бергђ йорты да картайды аныћ. Књршелђре кереп миченђ яксалар да, ничђ еллар сыланмаган нигездэн, бњрђнђ ярыкларыннан ќылы чыгып бетеп бара. Хђнифђ, ќылынып булса да чыгармын, дип, књршелђренђ ашыкты. Кулллары гына тњгел, књћеле дэ књшеккђн Хђнифђне якты чырай белђн каршылады Ђсмабикђ. Ђле генђ сиксђн яшен тутырган књршесенећ бњгенге ачы язмышы аныћ да књћелен борчый. Кем белђ, бђлки, соћгы књрешњлђредер. Картлар йортына кирђкле язулар ђзерлђнњлђре дљрес булса, тиздђн алып та китђрлђр Хђнифђ карчыкны.

– Ђйдђ, уз, Хђнифђттђй! Мактап йљрисећ икђн, чђйлђргђ генђ утырган идек, – дип, Ђсмабикђ аны љстђл янына чакырды.

– Яћа гына љйдђ ашап чыккан идем дђ, ђллђ берђр чђшке чђй эчсђм инде, – дигђн булды карчык.

Ђсмабикђ, кыстый-кыстый, књршесенђ тагын бер чђшке чђй ясады.

Хђнифђ карчыкны картлар йортына ќибђргђ ќыенулары авыл халкы љчен яћалык тњгел иде. Картаймыш кљнендђ карар кешесе юк бит. Ђсмабикђ, кешегђ чыгармый гына, њзе њк шђџђргђ, књршесенећ њги балаларына ике хат юллады. Картлык кљнендђ ђнилђрен тђрбиялђргђ кирђклекне ислђренђ тљшерде. Улы Сђлим картныћ њзенђ охшаган булып чыкты, хђмердђн башы чыкмый икђн. Кызлары Ђминђ, яшермичђ: – «Ўзебез ике бала белђн бер бњлмђдђ яшибез, Хђнифђ апайны алып килергђ мљмкинлегебез юк», – дип, турысын язып ќибђрде. Алар турында олы

кешегә ничек итеп әйтсен, теле әйләнми Әсмабикәнең. Алай да күршесенең тел төбен beləse килде:

– Хәнифәттәй, ничек соң, картлар йортына барырга ризалыгыңны бирдеңме? – дип сорап куйды Әсма тыныч кына.

Карчыкның, тамагына кылчык кадалгандай, капкан ипие тамагыннан үтми җәфалады, йөзе үзгәреп китте.

– И Әсмабикә!.. Бер дә китәсе килми шул! Исеме дә әллә нинди генә, матур түгел – интернатмы, картлар йортымы шунда...

– Ул йорт зур шәһәрдә, анда ялгыз калган карт-карчыкларны ќыялар икән, – дип, үзе ишеткәнне аңлатырга, үзенчә карчыкны юатырга тырышты Әсмабикә.

– Ничек инде ќыялар? – Бу сүзләрдән Хәнифә карчыкның зиһене бөтенләй таралып китте. Ул ашыгып киенергә тотынды.

Төптән уйламый әйткән сүзләрнең ничек итеп карт кешегә тәэсир итүен аңлап алган Әсмабикә үз ялгышын төзәтергә ашыкты.

– Хәнифәттәй, үзебездә генә кунып чыгарсың, ашыкма әле, – дип, карчык артыннан иярде.

– Юк, өйгә кайтыйм әле, Сәлимне дә ялгызын калдырырга ярамый, – диде ул.

Бу вакытта ни сөйләгәнен үзе дә аңламый башлаган Хәнифә ишеккә юнәлде. Күршесенең, капкадан чыгып, тискәре якка китүен Әсмабикә күреп калды. Яшүсмер кебек ябык гәүдәле карчыкка эте Актүш тә ияргән иде. Тынычланыр да, бераздан әйләнеп кайтыр, дип уйлап куйды күрше хатын.

Урамга чыккач, Хәнифә карчыкның башындагы уйлары тагын да чуалды, ул кайда барганын, нигә барганын уйларлык хәлдә түгел иде.

– Балалар! Кайда йөрисез сез? – дип пышылдады аның картаеп бөрешкән иреннәре. – Картлар йорты. Шәһәр!.. Аннан мине кем эзләп табар? Ничек кенә бармый калырга? Качып булса да котылырга кирәк бу

картлар йортыннан! Сђлимгђ тизрђк ќиткерергђ бу хђбђрне. Ул, џичшиксез, берђр чара табар.

Карчык юл читендђ торган бердђнбер џђйкђл янына килеп туктады. Бђлки, менђ бу џђйкђлгђ сљйлђргђдер хђсрђтен? Сђлим бит еш килђ иде бирегђ, Хђнифђне дђ калдырмый иде њзеннђн.

Иренећ авылдашлары, дусларыныћ исем-фамилиялђре уелган бередђ. Кем дип дђшђргђ соћ? Кайсысыннан ярдђм сорарга? Исемнђрен укырга књзе дђ књрми ичмаса.

Шулвакыт Актњш хуќабикђсенећ чабуыннан тартты. Хђнифђ бер мђлгђ аћына килгђндђй булды. Аннан Актњш артыннан кузгалды.

Њз эше белђн мђшгуль халык кичкырын Актњшне ияртеп авыл башыннан чыгып барган карчыкны књрми калды. Хђнифђ ашыкты. Аныћ Сђлимгђ барып сыенасы, аларны аерырга телђгђн шђџђрдђге зур йорт турында сљйлисе килде.

Актњш хуќабикђсенећ хђлен аћлагандай ђле ђзерђк алга китеп, ђле артта калып атлый бирде.

– Балаларны дљрес тђрбияли белмђдек, ахры, без, – диде ул, њзалдына сљйлђнеп. Њги ана дип ђйтмђсеннђр љчен, бар эшне њз љстемђ алырга тырыштым, ђтилђренђ зарланмадым. Зарланып та файдасы булмасын белдем. Аннан, Сђлим, син бит, картайган кљнендђ анагызны карагыз, дип ђйтђ дђ белмђдећ. Уйламадыћмы икђн, башыћ ќитмђдеме аны уйларга? Ђ бит кирђк иде! Њги булса да ул сезне яратып њстерде, ана итеп таныгыз аны диергђ иде. Ишетђсећме, Сђлим?

Кыр буйлап барган ике ќан иясе љстенђ ќепшек кар явып, аларны ерактан књренмђс итте. Кљннећ караћгылануын да сизмђделђр алар. Барган саен, карчыкныћ адымнары кыскарды, ул инде таш аскан кебек авырайган аякларын кљчкђ књтђрђ башлады. Актњш тђ телђр-телђмђс атлый, аныћ ашыйсы килђ, тик Хђнифђ карчыкныћ берњзен калдырырга ярамаганлыгын аћлый ул.

– Менђ, Сђлим, син киттеѓ дђ котылдыѓ, – дип сљйлђнњен дђвам итђ Хђнифђ. – Балалар кайтмаса да, мин алар турында барын да ишетеп, белеп торам. Улыѓ синеѓ юлдан киткђн. Начармы, яхшымы, без ђле бергђ-бергђ яшђдек. Хђзергелђр тњзми бит алар. Килен малайны књптђн куып чыгарган. Кайда йљридер, билгесез. Инђй дип яныма иптђшкђ кайтса да шатланыр идем ђле, Сђлим. Минем пинсия акчасына ничек тђ яшђр идек. Кайтмый шул!

Карчык кыр уртасында туктап калды. Аныѓ инде бер адым атларлык хђле дђ калмаган иде. Ул књзлђре белђн нидер эзлђде, тирђ-якта ап-ак кардан башка берни књренмђде. Хђнифђ карчык, пђлтђ итђген ќыеп, карга утырды да кулындагы биялђйлђрен салып куйды. Ќайлап кына мамык шђле астыннан бђйлђгђн ак яулыгын башыннан салып, озак кына аныѓ бљтђрлђнгђн почмакларын тигезлђде. Талчыккан карт тђн ял сорый иде. Хђнифђ карчык яңа яуган йомшак кар љстенђ ятты да ак яулыгы белђн йљзен каплады. Актњш, башын тњбђн иеп, хуќабикђсе янына елышты.

Ике кљн туктамый кар яуды.

Дњшђмбе кљнне иртђн иртњк эшкђ баручы вахтовиклар кыр уртасында ялгыз утырган ак тњшле зур кара этне књреп гаќђплђнделђр. Машиналарын туктатып, аны чакырып та карадылар, эт килмђде, њзенђ дђ якын ќибђрмђде.

Урланган бәхет

Урам аша гына ялгыз яшђгђн књршесе Сђлимђнеѓ бђби табуын ишеткђч, дулкынланудан Гадилђнеѓ йљрђге књкрђгеннђн атылып чыгардай булып тибђ башлады. Белђ иде ул, белђ иде Шђфигулласыныѓ тљннђрен югалып торуларыныѓ сђбђбен. Хатын-кыз књѓеле сизгер бит ул. Шђфигулла њзе генђ бер дђ сер бирмђскђ тырышты. Гадилђ инде авылга таралган гайбђт турында авызын ача башласа, Ире, балаларына књрсђтеп: «И анасы, кеше ни сљйлђмђс, мин бит колхоз прсидђтеле, йомыш белђн џђр љйдђ булам, Сђлимђдђн башка да књпме ялгыз хатыннар бар», – дип, хатыныныѓ авызын япты.

Юк шул! Юк! Халык ђйтсђ, хак ђйтђ. Ќил исмђсђ, камыш та шауламый. Дөрес булып чыкты иренењ књршедђге тол хатын ястыгын ќылытуы... Ђ авыл кешелђре авызыннан ирењнењ зина кылып йљрњен ишетњ хурлыгы ни тора! Гљнаџ шомлыгына каршы, шулай туры килеп торуын ђйт ђле син аныњ. Сђлимђ дђ малай тапкан. Њзлђренењ дњрт малайлары бар, ќитмђгђнме инде Шђфигуллага?

Кљне буе эчтђн янып, урамга чыгарга, кеше књзенђ књренергђ оялып йљрде Гадилђ. Еш кына алгы якныњ тђрђзђсе янына килеп, каршы яктагы салам тњбђле, соњгы вакытлардагы хђллђрдђн оялгандай яртылаш ќиргђ чњккђн, башын бер якка кыњгыр салган иске йорт тђрђзђлђренђ књз салды. Иренењ кырын эшен ќаны белђн љнђмђсђ дђ, нигђдер, њзен дђ гаепле санады хатын. Аныњ эштђн кайтуын тњземсезлђнеп кљтеп алды. Соњ гына кайткан ир књп сђйлђшеп тормады, алдына куйган ашны тиз генђ кђндиеннђн бушатты да, иртђн-иртњк ат ќигеп шђџђргђ барасы барлыгын сылтау итеп, кызыл чаршау артындагы урынына барып ятты. Гадилђ, аш-су ђзерлђгђндђ дђ, савыт-саба юганда да, ќан тынычлыгын алган уйларыннан арына алмады. Берсеннђн-берсе шаян улларын йокларга яткыргач, иртђн кидерер киемнђрен караштырды. Тђмле итеп авызларын чэпелдђтђ-чэпелдђтђ йоклаган улларына озак кына карап торды.

Малайлары да ђнђ, ђтилђре кебек, имђн тамырларыдай нык булып њсеп килђлђр. Ата игътибары бик тђ кирђкле чаклары. Шђфигулланыњ гына књњеле ятта, каршы якта. Чибђрлек туйда гына кирђк, дисђлђр дђ, ир-ат чибђрлђрне књзли шул! Ања калса, мђхђббђтењ бакага тљшсђ, яр буеннан кайтмассыњ дигђн ђйтем дђ йљри халык арасында. Кайсы ягы белђн карата алгандыр, күрше хатыны Гадилђгђ анысы билгесез.

Кљннђр њтђ торды. Салкын чишмђгђ суга барганда, књрше хатыннары Гадилђ алдында Сђлимђне яманлаган булдылар. Кайсы, Гадилђне жђллђптер инде, хатынны ирсез бала табуда гаеплђде, усал телле ялгыз хатыннар, шаярган булып, тљртмђ сњзлђр дђ ќиткергђлђделђр њзенђ. ЯнђсеЁ председатель булгач, бер хатынга гына риза тњгел Шђфигулла. Яман

сњзлђрдђн йљрђгенђ кан сауганын кешегђ књрсђтмђскђ тырышты ул, иренђ дђ лђм-мим сњз ычкындырмады бу турыда. Ђле тагын да ђйтмђс иде, тик алдагы кљннђрдђ кљтелмђгђн хђллђр булып алды.

Иң кече уллары Зиннђтулла уеннан кайтып керде дђ, зур сер сљйлђгђндђй, ђнисенең колагына:

– Сђлимђ апай ђти белђн мине бђлђкђй бђби карарга чакырды, – диде.

Гадилђ терђлеп торган књршесеннђн бу хђтле ачык мђсхђрђне кљтмђгђн иде, улы алдында уңайсызланып куйды, тыны кысылды.

– Ярар, улым, ђтиеңђ њзем ђйтермен, – дигђн булды, аннан малае тагын сњзката књрмђсен дип, зур эше булган кешедђй кабаланып, чоланга чыгып китте. Соңгы кљннђрдђ књңеленђ таш булып утырган кайгы-хђсрђт ташып чыккан иде инде. Ялгызы гына књз яшьлђрен коеп туйгач та, Гадилђ байтак кына тынычлана алмый утырды.

Кичен Шђфигулла белђн, барын да уртага салып, каты итеп сљйлђшергђ уйлады хатын. Тик нидђн башларга сњзне? «Сђлимђ сине балаңны књрергђ чакырган», – дип, књзенђ тљртеп ђйтергђме? Шђфигулла шуны гына кљтеп торган булса?

Кљне буе Гадилђ књңеленнђн ире белђн сњз ярыштырды. Шђфигулла љчен ќавапны да њзе тапты. Књпме еллар бергђ гомер иткђнгђ, Гадилђ аның ничегрђк ќавап бирђсен дђ књз алдына китерђ иде. Эше эшлђнгђн, бала књз алдында, књпме генђ тырышмасын, улы алып кайткан хђбђрне иренђ ќиткерђ алмады ул. «Ќир бит, уйнашчы хатын!» – дип эчтђн янып, кљндђшен ачуланды.

Шђфигулла да хатынының књңелендђ њзенђ карата њпкђ барын сизенђ, эшеннђн арып кайтса да, балаларга, хатынына караңгы чырай књрсђтми, ягымлы, игътибарлы булырга тырыша.

Юк. Иренђ кырын сњз ђйтергђ теле ђйлђнмђде хатынның. «Килђчђктђ ни буласын вакыт њзе књрсђтер», – дип, кљтђргђ булды Гадилђ. Аннан кљзге эшлђр башланды. Бакчадагы бђрђңгелђрен алып љй базына салгач, хатыннар

белђн узышып ќитен йолыктылар, аннан киндергә тотындылар. Баш књтђрергђ дђ вакытлары булмады колхозчыларныћ.

Тиздђн кырау тљшеп, кљннђр салкынайтып ќибђрде, кљзге яћгырлар башланды.

Шундый кичлђрнећ берсендђ, чоланга он алырга дип чыккан Гадилђгђ, якында гына бала елавы ишетелгђн кебек булды. Нидер сизенеп, урам як ишекне ачып ќибђрсђ, њз књзлђренђ њзе ышанмый торды: ић љске баскыч тактасында иске чњпрђклђргђ тљрелгђн бала ята иде. Баштанаяк бозлы суга чумган кебек булды хатын, бљтен тђне бизгђк тоткандай калтырарга тотынды. Шик юк, бу бала – Сђлимђ баласы. Шђфигуллага њч итеп, китереп ташлавыдыр инде. Хайван да њз баласын саклый, туу белђн, ялый-ялый, иркђлђргђ омтыла. Юньле хатын булса, мондый эшкђ барамы? Ул, ашыгып, кечкенђ тљргђкне кулына алды. Шуны гына кљткђн сыман, бала елаудан туктады. Нишлђргђ? Кеше књргђнче кертеп бирергђме Сђлимђгђ? «Берњк балага салкын тия књрмђсен, њзегез њтергђнсез, дияр, Ходай сакласын! Алып керим баланы, ќылытыйм, нарасыйныћ ни гаебе бар? Мђхђббђт ќимеше, юк, юк – ялгышу ќимеше бит ул». Шулай њзалдына сљйлђнђ-сљйлђнђ, Гадилђ баланы ќылы өйгә алып керде, мич каршында торган сандык љстенђ куеп, иске чњпрђк юрганны ачып ќибђрде. Њзе дђ сизмђстђн балада Шђфигулла чалымнарын эзлђде. Књз яшьлђре дђ кибђргђ љлгермђгђн бђлђкђчнећ кул-аяклары өшегәнгә охшамаган, ђле књптђн тњгел генђ киткђн, ахры. Алай булса да, Гадилђ, ашыга-ашыга, ђле сњрелеп љлгермђгђн учак љстенђ кђнди белђн сљт ќылытырга куйды, аннан иплђп кенђ малайныћ аяк-кулларын эреткђн каз мае белђн кызарганчы уды. Ђллђ тућуы ќиткђн иде, бала еламады да, чњпрђккђ тљрелгђн кара ипи йомшагы белђн кушылган сљтне тырышып кына суырды да изрђп йокыга талды. Тик Гадилђнећ књзенђ бер генђ тамчы да йокы кермђде ул тљнне. Сандык кырыена урындыклар куеп ќђйгђн урыны да бик ипсез тоелды. Алай да, џђрвакыттагыча, иртњк торып, иренђ кайнар аш ђзерлђде.

Тиздђн Шђфигулла, йокысыннан уянып, алгы якка чыкты. Сандык љстендђге мендђрдђ яткан сабыйны књреп, иң башта ни ђйтергђ белми аптырап торды. Гадилђ иренђ њзе ярдђмгђ килде:

– Менђ атасы, Ходай безгђ бишенче улны насыйп иткђн, чыгуыма баскычка ук куеп киткђн, – диде.

Ирнең йљзенђ кан йљгерде, тик ул књңелендђ булганны гадәтенчә тышка чыгармаска тырышты. Сњз арттырып торуның кирђге юк иде бу вакытта, моның кем эше икђнен њзе дђ, хатыны да белђлђр бит. Бала бар яктан да сау-сђламђт кебек. Сђлимђнең бђбђйлђгђнен ишеткђч, књңеле ашкынган иде каршы йортка. Болай да артык сњз буласын аңлап, ђзерђк сабыр итђргђ уйлаган иде ир. Гадилђсенең дђ соңгы вакытта сљмсере коелганын књреп тора. Хатыны бик тђ сабыр холыклы, башка берђр хатын булса, књптђн тавыш куптарыр, гаилђдђ тынгылык бетђр иде.

Ничек итеп аның књңелен били алды соң књрше хатын? Шђфигулла моны њзе дђ аңлый алмый. Чибђрлеге, яшьлеге бар инде, анысын ђйтеп тђ торасы юк. Сылтау табып йомыш белђн кергђндђ, алмадай књкрђклђре белђн ымсындырып, џђрчак ачык изњле књлмђген кигђн булыр иде. Ир-ат озак уйлап тормый бит ул. Пешкђн чияне дђ љзеп алып авызга кабалар. Шулай уйланып, Шђфигулла юынып кырынды да љстђл янына килеп утырды. «Ни ђйтерсең, килђчђктђ бу бала белђн ни эшлђргђ?» – дигђндђй, Гадилђ иренђ сорау тулы књзлђрен тљбђде. Ђллђ хатынының карашыннан уңайсызланып, ђллђ ђйтергђ сњз таба алмый, Шђфигулла, утырган урыныннан торып, љстђлдђге кечкенђ чњлмђктән сљт эчте дђ киенергђ тотынды. Аннан: «Бала турында кайткач хђл итђрбез, берђр ђмђле табылыр», – дигђн булды. Шђфигулла, май ашап тотылган мђче сыман качарга теләгәндәй, тиз генђ ишекне ачып, урамга чыкты. Ќил капка каршында туктап, калтыранган куллары белђн тђмђкесен кабызды. Эшкђ барырга бик иртђ иде. Авыл халкы йоклый, тђрђзђләрдђ ут књренми. Кая барырга? Њзеңнђн-њзең качып булмый бит инде.

Сђлимђдән кљтмђгђн иде ул мондый кыланышны! Кичђ, очрап, сљяркђсе кисђткђн иде кисђтњен. Тик ул аныћ сњзлђрен бик игътибарга алып тормады. Ни диде соћ ђле Сђлимђ?

«Оятыћ кайда синећ, ата кеше, балаћны кереп књрмисећ, хђлебезне белмисећ», – диде.

Сђлимђ аћладымы соћ Шђфигулланы? Авырга узганын ќиткергђч тђ, вакытында йљгеннђн котылырга кушты бит ул тол хатынга. Тыћламады. Дүрт баласы барын белђ торып, Шђфигуллага чат ябышты. Кытый-мытый белђн генђ эш бетсђ ярар иде дђ, менђ хђзер яманатлары бљтен авылга таралды. Бер-берсенђ књћеллђре тартыла тартылуын, алай да азынырга ярамый. Балалары, хатыны бар, рђис итеп сайладылар њзен, авыл халкы њз итђ, ышаныч белдерђ. Ђтилђре турында яман сњз барып ирешсђ, балалары књзенђ ничек карар? Шундый уйларга батып, тђмђкесен кљйрђтеп озак басып торды Шђфигулла, аннан, ќил капканы ачып, урамга чыкты. Иске гадђте буенча, каршы як љй тђрђзђлђренђ књз тљшерде.

– Сђлимђнећ йљрђге таштыр, балаћны урамда калдырып, ничек йоклап ятарга була икђн? Шђфигулла нык итеп йодрыкларын кысты, бар нђфрђте, ачуы шул йомарлаган йодрыкларга књчкђн кебек булды. Ир зур-зур адымнар белђн Сђвит йорты ягына юнђлде.

Гадилђ кљне буе бала яныннан китмђде. Њз балаларына: «Сђлимђ апагыз чирлђп киткђн, берничђ кљн малаен карап торуны њтенде», – дип ђйтергђ мђќбњр булды.

Ходай Тђгалђ њзе яраткач, саклагандыр инде нђни ќан иясен. Бик арык булса да, Сђлимђнећ улына салкын тимђгђн булып чыкты, тљннђрен дђ елап йљдђтмђде, асты юешлђнмђсђ, тавыш-тыны булмады. Малайлар балага тиз књнектелђр. Гадилђ дђ, балага иялђшеп, булдыра алганча аны тђрбияли, ана назын, ќылысын жђллђмђскђ тырыша. Њзенђ булган мљнђсђбђтне сизгђндђй, кечкенђ, арык тђнгђ алсулык йљгерђ, ит куна. Балаларыннан калган иске-москылар да эшкђ ярап куялар.

Йомыш табып, авыл кешелђре, књршелђре кергђлилђр аларга. Араларында тљрлесе бар инде. Кайберлђре Гадилђне якын итепме, њзђгенђ њтсен ђле дипме, урамда йљргђн гайбђт сњзлђрен ќиткерђлђр, киђђшлђр бирђлђр, янђсе Сђлимђ, Шђфигулладан бала табып, аны хатыныннан аертмакчы булган икђн. Ир килмђгђч, ачудан баласын Сђвиткђ илтеп биргђн. Шђфигулланыћ урам буйлап бала књтђреп кайтуын књргђннђр икђн...

Кеше сњзе кеше њтерђ, тыћламыйм, дисђћ дђ тыћланыла. Гадилђ бар тынычлыгын ќуйды. Моћа кадђр шаян сњзле, кулында ут уйнаткан хатын њз эченђ кереп биклђнде, књршелђре белђн бик аралашмас, кеше књзенђ чалынмас булды. Тик шулай да бђлђкђй баланы књршесенђ кире кертеп бирмђде. Уллары якын иттелђр сабыйны, читкђ этђрмђделђр, њзлђренчђ уртак тел таптылар. Бала да аларныћ џђрберсен таный, гу-гу килеп сљйлђшкђндђй итђ, инде малайларныћ кулларына чат ябышып утырырга омтыла.

Шђфигулла ерактан еш књз салса да, сирђк килђ бала янына. «Язмыш шулай кушкандыр, аннан узып булмас», – дип, њзен њзе юата Гадилђ. Кайвакыт, эше књп булган чакларда, ире Шђфигулла кулына баланы њзе китереп тоттыра. Атасыннан ничек итеп баласын аерсын соћ, моћа намусы ќитми Гадилђнећ. Књћелен тљрле уйлар кимергђндђ: «Барысы да бергђ њсђрлђр ђле», – дип, њзен њзе юата.

Инде тынычланып, барысы да кљйгђ салынды дип яши башлаган кљннђрнећ берсендђ, беркемне кисђтми-нитми, Гадилђлђргђ Сђлимђ килеп керде. Олтан салынган зур итеклђрен бер-берсенђ бђргђлђп карын койды да љшеп кызарган кулларын тизрђк ќылытасы килеп тынын љрде. Аннан, тњр якка њтђргђме-юкмы дип икелђнеп, њзен књреп уклау йоткандай катып калган Гадилђгђ зур зэп-зђћгђр књзлђрен тљбђде. Бер-ике минут шулай сњзсез генђ бер-берсенђ карашып торгач, Гадилђ бик ачылып китми генђ:

– Керергђ ниятлђгђнсећ икђн, тњрдђн уз! – дип, иренећ сљяркђсен љй эченђ њтђргђ чакырды. Сђлимђ, шуны гына кљткђн сыман кабалана-кабалана, итеклђрен салырга кереште.

Эчке якныћ ишеге ачылуга, агачтан ясаган кић ятак љстендђ, мендђрлђр арасында гы-гы килеп яткан бђлђкђй баланыћ кљлђч йљзе књренде. Ике хатын да бала янына ашкындылар, аны кочакларына алырга омтылдылар. Тик сабый нђни кулларын инде њз ђнисе итеп таныган Гадилђгђ сузды. Моны кљтмђгђн Сђлимђ бер мђлгђ бљтенлђй югалып, коелып тљште.

Књпме кљннђр омтылды Сђлимђ баласы янына, књпме йокысыз тљннђр уздырды. Улын бер баскычка куйды, бер алып књкрђгенђ кысты бит ул теге кичне. Озак йљрде Шђфигуллалар ишегалдында. Гадилђ баланы алып кереп киткђч тђ, кире чыгарып куймасмы дип, озак кљтте. Шђфигуллаларныћ бишле лампалары сњнеп, њзенећ куллары љшњенђ тњземе беткђч кенђ, качып торган урыныннан чыгып, љенђ керде. Кљмђне књзгђ књренђ башлау белђн, ялгыз хатын љенђ эзе суынган иргђ булган ачуын, ќан ђрнњлђрен ишек тљплђрендђ баланы калдырып, њзен тынычландырырга, књрше гаилђдђн њч алырга телђде Сђлимђ. Шулай да кљтте яшь хатын аны. Беренче кљннђрне менђ хђзер ишек ачылыр да, баланы књтђреп, Шђфигулла килеп керер кебек тоелды. Айлар буе тђрђзђ яныннан китмђде, ирнећ эшкђ китњен, кайтуын дњрт књзлђп кљтте, тик Шђфигулла ялгыш кына да тол хатын йорты ягына књз салмады, артык адым ясамады. Сораучы, кызыксынучы булса, улыннан башка њткђн ђђр мизгеленећ ничек озын булып, кљннђре – атналар, айлары еллар булып тоелуын бђйнђ-бђйнђ сљйлђп бирер иде.

Тик яшь ананыћ уйлары, аныћ кичерешлђре белђн кызыксынучы булмады. Сђлимђдђн ун-унике яшьлђргђ олы, књпкђ тђќрибђле Гадилђ баланы кулына алып сљйде дђ Сђлимђгђ сузды. Каршында ят хатынны књреп ятсынды сабый, кычкырып елап ќибђрде, кечкенђ гђњдђсе белђн Гадилђгђ сарылды. Сђлимђнећ балага њрелгђн куллары ђавада эленеп калды. Менђ бит, тагын хђерчегђ ќил каршы. Тормыш, язмыш аћа кабат арт ягын књрсђтђ. Булса да булыр икђн бђхетсез ќан. Янында, ќен ачуларын чыгарып, кљндђше басып тора. Сђлимђнећ баласын књкрђгенђ кысарга кем рљхсђт

иткђн аћа? Тик, нигђдер, кљндђшенђ ђйтергђ ђзерлђп кергђн усал сњзлђре дђ онытылды бу минутларда. Каушады, югалып калды яшь хатын, куллары белән йљзен каплады да, айлар буе ќыелган ќан ђрнњлђрен ќиһелђйтергђ телђгђндђй, сулкылдап елап ќибђрде.

Гадилђ тыймады аны, еласын, књћелен бушатсын, дип уйлады. Сђлимђ ђллђ язмышын каргап, ђллђ њзенећ шушы хђлдђ калуына гарьлђнеп, озак њкседе. Аннан, искереп беткђн бишмђтенећ кара сђдђплђрен ычкындырып, алъяпкыч итђгенђ књз яшьлђрен сљртте дђ, Гадилђгђ карап:

– Бала минеке, бирсђгез дђ, бирмђсђгез дђ алып чыгам, – дип, бала янына якынлашты, ќђџђт кенђ сабыйны кулына алып, књкрђгенђ кысты. Бик сагынган иде улын. Бала њзђк љзгеч тавыш белән еларга тотынды. Сђлимђ:

– Улым, улым! – дип, сабыйны тынычландырырга, иркђлђргђ телђсђ дђ булдыра алмады. Бераздан, гаќизлђнеп, баланы кире Гадилђгђ сузды.

Сђлимђнећ, кљннђрдђн бер кљнне кереп, баласын алып чыгып китђсен Гадилђ белђ дђ, кљткђн дђ иде. Тик шушы берничђ ай эчендә нык књнекте ул сабыйга, ђнђ ул њзе дђ аны якын иткђн, њз ђнисе итеп таный башлаган. Бирер ул нарасыйны кљндђшенђ, бирер!.. Шђфигулла да каршы килмђс, ни дисђћ дђ, бу бала дљньяга килгђч, ир белђн хатын арасында нииндидер салкынлык, књћел китеклеге хасил булды. Яратсаћ да, ни дисђћ дђ, чит-ят хатын баласы. Ходайга шљкер, ђнђ њзлђренећ дњрт уллары њсеп килђ, алар сау-сђламђт булсын...

– Сђлимђ, ђллђ балаћ њзеђ књнеккђнче кергђлђп йљрисећме? Аннан соћ алып чыгарсыћ, – диде хатын. Тик бу минутта ул әлеге сњзлђрне һич кенә дә ђйтергђ ќыенмаган, уена да китермђгђн иде. Колагына кемдер ђйтеп торган кебек булды, Гадилђ аларны кабатлады гына. Сђлимђ дђ кискен генђ нидер ђйтергђ телђде, тик вакытында тукталып калды. «Чынлап та, дљрес ђйтђ Гадилђ. Шђфигулла эшкђ киткђч керер. Бђлки?.. Юк! Юк! Бу уйларны ерак куарга, фђкать бала турында гына уйларга кирәк. Атасы йортында Салихќанныћ тамагы тук булыр, њзе дђ ачлы-туклы яши бит Сђлимђ». Тамагына тљер булып тыгылган књз яшьлђрен књрсђтмђскђ тырышып:

– Ярар, Гадилђ апай, – диюдђн уза алмады хатын. Сәлимә Гадилђ кулындагы балага тагын бер томырылып карады да ишеккђ юнђлде, бишмђтенеѣ сђдђплђрен дђ каптырырга онытып, кабаланып чыгып китте.

Кечкенђ бала исе белђн тулган ќылы љйдђн чыккан Сђлимђнеѣ иске, салкын, шуѓа да шыксыз булып тоелган њз љенђ керђсе килмђде. Баласы тугач, ље ничектер ямьлђнеп, нурланып, матураеп киткђн кебек иде. Ялгызлыктан књшеккђн књѓеле ќанланып, килђчђк кљннђргђ якты љмет белђн яши башлаган иде. Тљннђрен чынга ашмас хыяллары ќылытты њзен. Барысы да кысыр љмет, кысыр хыял булган икђн. Салихќан еласа да, бала тавышы ялгызлыктан иптђш булган икђн Сђлимђгђ. Менђ ничђ ай инде љендђ кабер тынлыгы. Књѓелендђге бушлыкны бњген бала тавышы кабат тулыландырды. Сђлимђгђ бу минутта баласы шулкадђр якын, кадерле тоелды. Ђнђ аныѣ нарасые, књрше гаилђ бђхетеннђн урланган нәни кояшы њсеп килђ. Ю-у-к! Бњтђн бер кешегђ дђ бирмђс ул сабыен! Шђфигулла меѣ кабат сорап керсђ дђ бирмђс йљрђк алмасын! Бервакыт улы њсеп ќитђр, егет булыр, яклаучысына, ярдђмчесенђ ђйлђнер. Аѓлар аны Салихќан њсеп ќиткђч – њз каны, њз ќимеше бит.

Уйларына чумган Сђлимђ кинђт аѓына килеп, айнып киткђндђй булды – авыл капкасына килеп ќиткђн лә6аса! Барыр туганы, серлђшердђй кешесе юк аныѣ бу авылда. Ишелђм-ишелђм дип торган љенђ кайтмый чарасы юк.

Кљндезге хђллђр турында Гадилђ Шђфигуллага сљйлђми булдыра алмады. Ир сњзсез генђ тыѓлап торса да, йљрђгенеѣ бер почмагында яшь хатынга, балага карата ќылы хислђр яши, аларныѣ язмышы љчен ќаваплылык тоя. Књршедђ улы туганнан бирле Шђфигулла књѓел тынычлыгын югалтты. Сђлимђнеѣ ђйткђн сњзлђрендђ дђ хаклык булуын таный ир. Ярдђм итђргђ кирђк, ничек тђ чарасын табарга. Терђлеп торган књршеѣ булуы уѓайсыз. Язгы чђчњлђрдђн соѣ бура буратырга, улы белђн Сђлимђне, яѓа йорт салдырып, икенче урамга књчерергђ кирђк. Инде урман кисњ турында лесник белђн сљйлђшенеп куелган. Ир булган кеше њз хатынына бу хакта

сљйлђп утыра алмый бит инде. Шуңа да, бљтен ќаваплылыкны хатынына тапшырып калдыргандай, њзен белђсеңнђн узмады.

Алдан сљйлђшенгђнчђ, Сђлимђ, Шђфигулланың эшкђ китњен кљтеп тора да, књршелђренђ, сабые янына ашыга. Салихќан инде еш књренгђн ападан ятсынмый, бик атлыкмый гына булса да кулга килђ. Сђлимђ моңа шатланса да, књңелен башка уйлар борчый, икелђнђ. Язга кадђр ашарларына ќитђрме? Саклап кына торган арыш оны да бер-ике тапкыр умач уарга ќитсђ-ќитђр. Бђрђңгесе тагын атна-ун кљнгђ ќитсђ. Аннан хђер сорашырга калырмы? Ни генђ ашатыр икђн улына? Гадилђлђрдђ бала тук булса да, ят гаилђдђ њсђ, ђнђ њзеннђн ничек читлђшкђн. Ни булса булыр, алып чыгарга кирђк Салихќанны.

Атна дигђндђ шул уен башкарып, малаен љенђ алып чыкты. Гадилђнең сабырлыгына, тыйнаклыгына исе китте Сђлимђнең. Салихќанны алырга дип кергђч, кљндђше дип тормады, утыртып чђй эчерде. Аннан, балага дигђн ђйберлђрне тљенчеккђ тљйнђде дђ, яңа гына пичтђн чыгарган, хуш ислђр аңкыган арыш ипиен кисђклђргђ бњлгђлђп, берсен тљенчек эченђ тыгып куйды. Бу заманда терђге булмаган ялгыз хатынга бала њстерње авыр булачагын кљндђше дђ аңлый иде.

Аталы бала – алтын бишекле, дип, юкка гына ђйтмилђрдер инде. Атасы булган килеш ятим булып њсђчђк аның Салихќаны. Улы турында уйланып, Гадилђлђрнең тулы тормышыннан кљнлђшеп тђ куйган чаклары булды Сђлимђнең. Ни эшлђсен: љлешенђ тигђн кљмеше. Язмышны сайлап алып булмый бит аны.

Вакыт њтђ торды, юк-юкта Гадилђ тол хатын йорты ягына књз атты. Тын гына йљргђн Шђфигулланың баласына, Сђлимђгђ булган битарафлыгы шиклђндерђ иде аны. Нигђдер сабыйны књрђсе килеп ќаны кљйде.

Яз бик авыр һђм озаклап килде авылга. Кыш уртасында инде ашарларына бер уч оннары, черек бђрђңгелђре дђ калмаган гаилђлђр књрше авылларда хђер сорашып, ярым ачлыкта яши башладылар. Ђле бер урамда, ђле икенчесендђ ачтан њлњче авылдашларын ќыелышып ќирлђделђр.

Урамда њзара сљйлђшкђндђ, Гадилђгђ књрше хатыннары Сђлимђнећ аяныч хђлен ќиткерделђр.

Ашарына булмаган Сђлимђ дђ, Салихќанны књтђреп, књрше авылларга китеп югала икђн. Бик каты салкын да тигђн њзенђ. Башка авылларда да халык ачлыктан кырыла дигђн сњзлђр йљри.

Гадилђнећ књршесенђ булган ачуы аларны жђллђњгђ әйләнгән чаклары да књп булды. Шђфигулла љйдђ юк чакта бер-ике бђрђћге, ипи телеме тљреп, кече малае Зиннђтулланы каршы йортка йљгертте. Сђлимђнећ тамагыннан юньлђп азык њтмђсђ дђ, књршелђре керткђн ризыктан баш тартмады. Салихќанны њстерђсе бар бит, хатын њзе ашамый, баласын ашатты.

Авыл халкы яз килњен, њлђннђр чыгуын кљтте. Язгы кљннђр авыл кешелђренђ яшђњ љмете, ышаныч алып килде.

Шундый кљннђрнећ берсендђ каршы як љйгђ кереп киткђн Зиннђтулла, ђнисе биргђн тљенчекне књтђреп, кире чыкты да:

– Сђлимђ апай урында ята, Гадилђ апай керсен ђле, дип, сине чакырды, – диде.

Гадилђ, нидер сизенгђндђй, тиз генђ ќыенды, улы алып чыккан тљенчекне алып, Сђлимђ янына ашыкты. Бњлмђдђ џава тынчу, мичкђ књптђн ягылмаганлыгы сизелђ. Сђке љстендђге искереп, таушалып беткђн матрас љстендђ Сђлимђ ята. Соћгы бер-ике ай эчендђ йљзе сулып, саргаеп, књзлђре эчкђ батып калган. Шешенеп кара янган књз тљплђренђ карасаћ, аны утыз яшьлек хатын дип тњгел, яшен яшђп ђлсерђгђн карчык диярсең.

Шул арада ябыгып киткђн бђлђкђй Салихќан ђнисе янында њрмђли, љс-башы књптђн юылмаган булса кирђк, каралып беткђн. Бу хђллђрне књреп, Гадилђнећ йљрђге урыныннан купты. Ул халђтен авыру хатынга сиздермђскђ тырышты. Сђлимђ хђлсез тавышы белђн Гадилђне њз янына чакырды. Књршесе сђкегђ килеп утырырга љлгермђде, ђйтер сњзлђрен тизрђк ђйтеп калырга омтылгандай, Сђлимђ тиз-тиз сљйли дђ башлады.

– Гадилђ апай, менђ нинди хђлгђ калдым бит, ђллђ каргышың тљште инде? – диде дђ буыла-буыла ютђллђргђ тотынды.

Мондый борылышны кљтмђгђн Гадилђ:

– Сђлимђ, њз акылыңдамы син, ни сљйлисең, нинди каргыш? Ачлык бу, ђнђ ярты авылны алып китте, мур кыргыры. Салкын да тигђн њзеңђ, мђтрњшкђ кирђк, бары шул гына, – диде.

Сђлимђ:

– Мђтрњшкђ ярдђм итмђс инде миңа, њлђрмен мин. Соңгы вакытта ђллђ нинди куркыныч тљшлђр дђ књрђм. Яңа бура књрњ юньлегђ тњгел инде, анысын бик аңлыйм.

Гадилђ:

– Тузга язмаган сњзлђр сљйлђп торма. Бала њстерђсең бар, Ходайдан тазалык сора. Терелерсең Ходай кушса, авызыңнан бүтән андый сњзлђр чыкмасын, – дип, авыру хатынны њзенчђ ђрлђп алды.

Сђлимђнең књзлђреннђн яшьлђре акты. Ул:

– Юк инде, бњген-иртђгђ њлђм мин, Гадилђ апай, књңелем сизенђ, – дип, каршысында утырган хатынның кулларын њзенең хђлсез, арык куллары белђн кыскандай итте.

Гадилђ бу минутларда кљндђшен ничек тынычландырырга белмђде, аның књңелен эретерлек сњз таба алмый җәфаланды.

Сђлимђ:

– Гадилђ апай, зинһар дим, Салихќанны њзегезгђ алыгыз, ачтан њтермђгез. Минем бу якты дљньяда сыенырлык беркемем дђ юк. Кеше бђхетен урламакчы булдым, Ходай кушмаган юлдан бардым. Гадилђ апакаем, тынычлап китђсем килђ, бђхилли алсаң бђхиллђ, – дип, Гадилђгђ ялварды.

Бу йљрђк яргыч књренештђн сабырлыгын ќуйган хатынның да књзлђре яшьлђнде, љзгђлђнеп ђрнегђн ќаны тартышса да, књңеленнђн Сђлимђне бђхиллђде, элеккеге ачуы эреп бетте. Гадилђ бер елап шешенгђн Сђлимђгђ, бер ђнисе янында инде кычкырып еларга да тавышы калмаган Салихќанга

карады. Шђфигулла белђн бергђлђп, киһђшеп хђл итђргђ иде. Вакыт ђз калгандыр, бђлки. Бала да бик бетерешкђн. Аннан, тљпле бер фикергђ килеп торып басты да, Сђлимђгђ карамый гына:

– Узасы эш узган, њзеһне њзеһ чыбыркылаудан файда юк, туктарга вакыт. Мин сиһа ачу тотмыйм, тынычлан. Атта да, тђртђдђ дђ булгандыр, Шђфигулла да фђрештђ тњгел, – диде. Аннан: – Тамагыгыз ачкандыр, бљтенлђй онытып торам икђн, – дип, кабаланып, кулындагы тљенчеген ачып ќибђрде.

Сђлимђ кипкђн иреннђрен кљчкђ ђйлђндереп, тамагыннан азык њтмђњне сылтау итеп, аштан баш тартты, кулы белђн Салихќанга ишарәләп, нидер аһлатырга тырышты, сњзен ђйтергђ ђллђ хђле ќитмђде, тотлыгып калды. Гадилђ Сђлимђнеһ кибеп ярылган иреннђренђ су тидерде. Авыру хатын, йотлыгып, берничђ йотым су эчте дђ, хђлсезлђнеп, башын мендђргђ салды. Гадилђ карыны ачкан Баланы, итђгенђ утыртып, кашыктан ашаткан арада, авыру хатын йокыга киттеме, књзлђрен йомды. Сђлимђне йокысыннан уятмаска тырышып, тамагы туйгач ќанланып киткђн Салихќанны иске юрганга тљрде дә њзлђренђ алып чыгып китте. Кљне баланы юындырып, аныһ љс-башын рђткђ китереп, керлђр юып њтте.

Кичен Салихќанны янђ њз љйлђрендђ књреп, Шђфигулла бик гаќђплђнде. Хатын иренђ Сђлимђнеһ хђлен сљйлђп бирде. Соһгы вакытта кара коелып йљргђн Шђфигуллага колхоз эшлђрен алып баруы ќиһел тњгел иде бу елларда. Ул кышны ачлыктан књпме кеше кырылды. Шђфигулла бик борчылды, авыл халкы љчен кулыннан килгђнне дђ, килмђгђнен дђ эшлђргђ тырышты. Њзлђренеһ тормышлары мактанырлык булмаса да, бђрђнге ашап булса да яшђрлек чамалары бар. Ходай насыйп итеп сыерлары исђн-сау булса, балалары сљтсез калмаслар. Кетђклектђ бер генђ булса да чуар тавыклары кыткылдап йљри. Башкаларда ул да юк бит.

– Иртђн чуар тавыкны суеп китђрсеһ, атасы, каһгырып йљрмђсен берњзе, – диде хатын, иренеһ шул минутта уйларын укыгандай итеп. Шђфигулла Гадилђне сњзсез дђ аһлады.

Иртђн иртњк тавык суелды, аны тиз генђ чистартып, Гадилђ аш пешерергђ кереште. Арык булса да, тавык шулпасы Сђлимђне, бђлки, аякка бастырыр, дип уйлады хатын. Аш пешеп ќитњгђ, бер кисђк тавык итен шулпасы белђн кђндигђ салып, Сђлимђ янына ашыкты.

Тљнлђ явып њткђн юеш кар љстендђ аяк эзлђре књренмђде. Сђлимђнећ авыруы кљчле булса кирђк, ишеге дђ биклђнмђгђн булып чыкты, тоткага тотынуга њзе ачылып китте. Љй эчендђ Гадилђнећ сђламен алучы да, каршы дђшњче дђ булмады.

Йоклыйдыр, дип уйлады хатын. Сђкегђ якынрак килеп, Сђлимђгђ књз салды да тораташ булып катып калды. Кичђ елый-елый Гадилђдән бђхиллек сораган кљндђшенећ књзлђре тљссез пыяла кебек хђрђкђтсез иде.

Гадилђ бер мђлгђ бљтенлђй югалып калды, кулындагы кайнар ашын кая куярга белми, баскан урынында таптанды, њзе књршесенећ йљзеннђн књзлђрен ала алмады. Сәкедә яткан очлы борынлы, нђзек иренле хатын чит иде Гадилђ љчен. Ул, аћына килеп, белгђн догаларын укырга кереште, аннан мђћгелек йокыга талган Сђлимђнећ тњшђмгђ тљбђлгђн књзлђрен йомдырды да, љйдђн чыгып, мђчет ягына йљгерде.

Төнге поезд

Гљлсем карчык поезддан њзенђ кирђкле тукталышта тљшеп калганда, сђгать тљнге љч тирђсе иде.

«Кайтам, каршы алыгыз», – дип, љйлђренђ алдан телеграмма суккан булса да, аны каршы алучы булмады. Тимер юл вокзалыныћ да ишеге бикле булып чыкты, каты итеп берничђ тапкыр шакып караса да, эчтђн шылт иткђн тавыш та ишетелмђде. Поездга туганнарын, якыннарын алырга килњчелђр дђ, шаулашып ашыга-ашыга машиналарына тљялеп, төрле тарафка китеп югалдылар.

Карчык, њзе теккђн чњпрђк сумкасын тотып, перронда берњзе басып калды. Кышкы суык пђлтђсе эченђ, аяк балтырларына њтђ башлагач, такси тотып булмасмы дип, Гөлсем вокзал алдындагы автобус тукталышына юл

алды. Станса халкы йокыга талган. Ак кардан урамга яктылык бљркелђ, тирђ-якта бар нђрсђ књренеп тора.

Тукталыштан ерак тњгел ќиһел машина тора, ул да буш тњгел кебек. Урамда салкын булуга карамастан, алгы тђрђзђсе ачык машинаныћ, аннан яшьлђрнећ шаулашкан тавышлары ишетелђ. Карчык аларныћ сљйлђшњлђренђ игътибар итте, бер дђ айнык кешелђргђ охшамаган болар. Кая барырга? Акча тњлђсђ, машина хуќасы илтеп куймас микђн шђџђргђ? Машина янына барыргамы, юкмы дип икелђнеп торганда, аныћ ишеге ачылып китте.

– Апа, закускаћ булса, ђйдђ безнећ янга!

Шул сњзлђрдђн кызык табыптыр инде, машина эченнђн шаркылдап кљлгђн тавышлар ишетелде. «И Ходаем, чынлап та исереклђр! Ни дип җавап бирергә? Дђшми калсаћ тагы ярамый» дигђн уй узды карчык башыннан.

– Мин, кызым, карт кеше, намаз укыйм, андый эштән ерак торам, берњк Ходаем сакласын, – диде.

Машинадан ике кыз белђн бер ыспай гына киенгђн егет тљштелђр. Кызлар икесе дђ яланбаш. Берсенећ чђчлђре тузган, чалбар белђн кендегеннђн генђ куртка кигђн, ап-ак чђчле икенчесе озын туннан. Алар, кљлешеп, карчык янына килделђр. Гљлсемнећ ђйткђн сњзлђрен игътибарга да алмыйча, тузган чђчле кыз кљзге яфрак кебек дерелдђп торган карчыкныћ сумкасын кулыннан тартып алды да актара башлады. Ѣллђ ни юк иде ђбинећ биштђрендђ, юлга дип апасы пешереп биргђн ике тавык ботын, бер-ике уч суыра торган кђнфитне санамаганда.

Гљлсем карчык эчтђн догаларын укыды, Ходайдан бу яшьлђрдђн исђн-имин котылырга ярдђм итњен њтенде.

Чђчбинећ чит кеше сумкасында казынганыннан тђм табып кљлештеләр яшьлђр. Кыз хәзинђ тапкан сыман итеп тавык ботларын тартып чыгарды, умырып, бер кисђкне авызына капты да аны ак чђчле кызга сузды, икенчесен егеткђ тоттырды. Тегелђр икесе дђ бер атна авызларына ризык тимђгђндђй кыландылар. Егет, тавык ботын авызына капкан саен, эт булып ырлап алды.

Салмыш кызлар ямьсез итеп кљлештелђр. Чђчби ђле џаман букчадан нидер эзлђвен дђвам итте. Карамельлђрне тапты, аныѓ бер учын њз кесђсенђ салгач, дусларына да љлеш чыгарды, аннан сумканы Гљлсем карчыкныѓ аяк астына ташлады да, иптђшлђренђ карап:

– Не густо! – диде.

Олы яшьтђге хатынныѓ њзлђре алдында куркып, яшьлђрен тњгеп торуына књз салучы да булмады. Ѓйберлђрен алганга кайгырмады хатын, њтереп китњлђреннђн курыкты. Кем белђ бу яшьлђрнеѓ башында нинди уйлар кайнаганын?

Ђлегђ кадђр кызлар янында ыржаеп торган егет, кулындагы сљякне селтђнеп еракка атып бђрде дђ, аяк астында яткан сумкасын књтђрергђ дђ куркып торган Гљлсем каршына килеп басты. Аныѓ пђлтђ кесђсенђ кулын тыкты. Карчык бу мђлне сулыш алудан да туктады, акча эзлилђр, дип уйлады. Юллык акчасы янчыгы белђн икенче кесђсендђ иде. Бирергђ дђ, котылырга кирђк болардан, дип, юлчы карчык, икенче кесђсеннђн њзе акчасын алып, егеткђ сузды. Моны кљтмђгђн егет:

– Вот даёт! – дип гаќђплђнде, янчыкны утлы књмер тоткандай бер кулыннан икенчесенђ ђвештерде дђ кызларга ыргытты. Књрдегезме! янђсе.

Шуны гына кљткђндђй, чђчби, кулына ат башы хђтле алтын тљшергђндђй шатланып, њзе белђн ак чђчле кызны да ђйдђклђп, якындагы сату ноктасына юл тоттылар, егет тђ аларга иярде.

Гљлсем карчык суыктан џђм куркудан дер-дер калтыранып елады. «Китђргђ иде биредђн, ќђяњ китђргђ дђ куркыныч, бу яшьлђрнеѓ иманнары юк, телђсђлђр тиз куып ќитђчђклђр. Ходай язып исђн-сау кайтып ќитђ алса фатирына, бњтђн беркайчан да ялгызы юлга чыкмас. Шулвакыт теге машинада утырып калган шофёр тљште дђ Гљлсем ягына атлады. «Ни кирђк икђн тагын бу егеткђ, кыямђт кљнем шушыдыр инде минем» дигђн куркыныч уйлар њтте карчык башыннан, тик барыбер батырланырга тырышты.

– Кара, бернђрсђм дђ юк, барысын да дусларыћ талап бетерде, – дип кычкырды карчык яшь аралаш.

Шофёр атлаган җиреннђн туктап калды:

– Ђби, курыкмагыз, миңа берни дђ кирђкми, кай якка юл тотуыгызны гына белђсем килгђн иде, шул гына, – диде.

Егетнећ ягымлы, йомшак тавышы Гөлсемгә тђвђккђллек љстђде.

– Шђџђргђ инде, улым, килеп алырга тиешлђр иде дә, ђнђ килмђгђннђр, – диде әрнеп.

– Алай бњтђн ялгыз соңга калып йљрмђгез, бабай белђн бергђ йљрергђ кирђк тљнлђ, – дип, њзенчђ йомшак кына ачуланып алды ђбине егет.

– Ќиде-сигез чакрым гына шђџђргђ, илтеп куй ђле, улым, акчасын да тњлђрмен, – диде карчык, књз яшьлђрен сљртеп.

– Шђџђргђ генђ булгач илтђм, ђби, ђ акча турында авыз да ачмагыз, кирђкми миңа. Суык бит, туңып њлњегез бар. – Егет карчыкны машинасына утырырга чакырды.

Гљлсемнећ башка чарасы юк, ни булса да булыр, урамда калсаћ барыбер катып кына њлђргђ, дип, егет артыннан атлады.

Карчык машинаныћ арткы утыргычына кереп утыруга, егетнећ дуслары да шаулашып килеп ќиттелђр.

– И Аллам, тагы нилђр књрђселђрем бар икђн? – диде Гљлсем карчык, әрнүле тавыш белђн.

Аныћ бу сњзлђрен шофёр егет тђ ишетте:

– Курыкмагыз, апа, мин булганда, алар сезгђ тимђслђр, – диде.

Ул арада арттагы утыргычка ике яктан ике кыз, алга карчыкныћ кесђсен актарган егет кереп тђ утырдылар.

Гљлсем карчык куркудан тын да ала алмас хђлгђ килде.

Шофёрныћ ђбине шђџђргђ илтергђ ќыенуын ишеткђч, яшьлђр:

– Нам всё равно, где гулять, – дип, машинада утыра бирделђр.

Машина ќитез генђ кузгалып китте. Ул арада алда утырган егет кызларга чиратлап аракы салып бирде, апельсиннар тоттырды. Чђчби белђн

ак чђчле кыз, бер дђ ялындырмый, су кебек эчеп бардылар, чистарткан апельсин кабыкларын, алдан сљйлђшкђндђй, ике яклап Гљлсемнећ пђлтђ кесђсенђ тутырдылар. Шаярткан булып, олы яшьтђге әбигә аракы да тђкъдим иткђн булдылар. Синећ акчага алынган, њз књчтђнђчећнђн авыз ит, янђсе.

Шофёр, берничђ тапкыр борылып:

– Кызлар, ђбигђ не мешайте, она моя пассажирка, – диде.

Кызлар исерек тавышлары белђн:

– Всё! Всё! Хозяин – барин! – дигђн булдылар.

Кайтып ќиткђнче бер сњз дђшмђде Гљлсем карчык эчкече, иманнарын югалткан яшьлђргђ, тешлђрен кысып тњзде, чљнки яшисе килђ иде аныћ.

– Безне долго будешь помнить, бабуся! – диде чђчби, урыс џђм татар сњзлђрен бутап, машина туктагач.

Карчык шофёрга рђхмђтлђр ђйтеп, ишекне япканда, яшьлђрнећ бу сњзлђрдђн дђ кызык табып шаркылдап кљлњлђре ишетелеп калды.

Машина кинђт кенђ борылып кире якка китеп баргач, карчык, туктап, књкрђген тутырып саф џава сулады, кесђлђреннђн апельсин чњплђрен бушатты, аннан зур юлдан њз йортларына таба илткђн сукмакка чыкты.

«Хђзерге яшьлђр бљтенлђй башка шул, ђзергђ-бђзер булып яшђргђ яраталар. Кайда югалган кызларныћ йомшаклыгы, гомер-гомергђ килгђн аларга хас оялчанлык? Кыланышлары белђн тђрбиясез ир-атлардан да арттыралар. Олыларны олы итњ юк, кемнђр тђрбияли икђн бу бозык балаларны? Љс киемнђренђ карасаћ, кесђ актарып яшђњчелђр дип џич уйламассыћ инде.

Ђ шофёр егет? Бљтен яшьлђрне дђ бер калыпка салып, бөтенесе дә начарлар дип ђйтеп булмый. Менђ ул бозылмаган, кешелеклелек бар њзендђ. Подъезд ишеге тоткасына њрелгђнче, Гљлсем карчыкныћ књћелендђ яшьлђргђ булган капма-каршы уйлар кайнады.

Чиратка – чиратсыз

Теш яматулар да кыйммђткђ тљшђ башлады бу заманда, акчаћ гына ќитсен. Камилђнећ тырышып-тырмашып ќыйган ун мећ сум акчасы бары ике теш яматырга ќитте. Теш табибы ђйтњенчђ, ђле тагын унлап тешен рђткђ китерергђ кирђк. Камилђдђн кљлгђн кебек, тешлђре дђ ђле берсе, ђле икенчесе сызлый башлый. Ничђ тљн инде юньлђп йоклаганы юк. Якшђмбе кљн икенче шђџђрдђ яшђгђн ђнисе янына кайтып, акча сорарга уйлады. Хђерчегђ ќил каршы дигђндђй, юлы бик њк ућмады, ђнисенећ кулында Камилђгђ кирђкле акча булмады. Сишђмбе кљнне иртђн саклык банкына барып алырга сљйлђштелђр. Эшкђ икенче сменага булганга књрђ, кире китђргђ билетын алып кайткан иде, шућа књћеле тыныч иде Камилђнећ.

Иртђ таћда Камиләне кабат теш сызлавы уятты. Ул, яћагын тотып, бњлмђ буйлап ђрле-бирле йљренде. Газетадан укыганча, тозлы су белђн авызын чайкады, белђгенђ сарымсак бђйлђп куйды. Барыбер, теш сызлавы бирешергђ телђмђде.

Кызына ничек ярдђм итђргђ белмђгђн ђнисе, киенеп, банкка китте. Камилђ, сумкасын ђзерлђп, аныћ кайтканын кљтђ башлады. Бер сђгать вакыт њтте, сђгать ярым. Кыз, сабырсызланып, кђрђзле телефонына њрелде.

– Чират зур. Ђйдђ бирегђ кил, шушыннан гына китәрсеӊ, – диде ђнисе. Камилђ, ашыга-ашыга, саклык банкы ягына юнђлде. Ул килеп ќиткђндђ, ишек тљбенђ кадђр ике рђт булып кеше баскан, ђ ђнисенђ чират ќитђргђ тагын ике кеше калган иде. Камилђ, теше сызлаган яћагын учлап, ђнисе янына килеп басты. Автобусы китђргђ ярты гына сђгать вакыт калып бара. Акчаны алып сумкасына гына саласы иде дә бит...

Шулвакыт банкныћ тимер ишеге ачылып китте. Аннан соћгы мода белђн киенгђн, «мин кем?»леге йљзенђ чыккан бер хатын-кыз килеп керде. Чиратка књз генђ тљшереп алды да Камилђлђр басып торган касса тђрәзђсе янына килеп басты. Кђгазьлђр салган папкасы белђн пыялага суккалап алды. Кассир кыз, шуны гына кљткђндђй, башын књтђреп хатынга књз салды һәм баш кагып сђламен алды. Тегесе шул арада тђрәзђгђ папкасын тыгып љлгерде. Банк хезмђткђре, башлаган эшен дә тђмамламыйча, әлеге папканы

алып, бњлмђдђге икенче компьютер янына китте. Сабырлыгы беткђн халык шаулаша башлады. Ђнисенећ дђ сабыры ташып тулган иде. Ул сагыз чђйнђп торган бу хатынга:

– Чиратка басарга ярамый идеме сезгђ? Биредђ кешелђр ике сђгатьтђн артык басып торалар, – диде.

Хатынныћ йљзе њзгђреп китте:

– Торыгыз! Ђ минем вакытым юк! – дип ысылдады теш арасыннан.

– Оят кирђк!

– Олыларны хљрмђт итњне яшьлђр бљтенлђй онытты. Комсомол, пионер отрядлары юк без њскђндђге кебек. Урам тђрбиясе ала хђзер яшьлђр. Синнђн олы кешелђр чиратта басып тора! – диеште халык.

Банк хезмђткђре танышына ярдђмгђ килергђ ашыкты:

– Тавышланмагыз, мин икенче программада утырам, барыбер сезгђ хезмђт књрсђтђ алмыйм. – Џђм «эшчђн» хатынга, кул куярга дип, документларын кайтарып бирде. Камилђ књз алдында торган кђгазьлђргђ књз салды. Анда шђџђрдђге бар кешегђ таныш депутат фамилиясен књреп, ачуы тагын да кабарды.

– Шђџђрдђ тђртип урнаштырыр урынга, њзегез тђртип бозасыз, – диде ул тыныч кына, хатынныћ йљзенђ карап.

– Кем сезгђ документ укырга рљхсђт бирде ђле?

– Књзлђрем бар бит, алдыма китереп куймасагыз укымас идем.

– Какое имеете право?

– Кассага чиратсыз басарга сезнећ дђ хакыгыз юк иде.

Шулвакыт Камилђнећ књзе дивардагы сђгатькђ тљште. Аныћ автобусы китђргђ нибары љч минут вакыт калган. Камилђнећ тагын бер тљне йокысыз њтђчђк! Чират ђле џаман ќитмђгђн. Ул ике кешегђ дђ кимемђгђн чиратка борылып, җан ачуы белән:

– Арагызда тагын депутат хатыннары, балалары бармы? Алга узыгыз! Сезгђ барысы да чираттан тыш – чиратсыз рљхсђт ителђ!

Хатын, Камилҽне истҽ калдырырга исәплҽгҽндҽй, књзлҽре белҽн ут чҽчте. Бљтен ачуын сагыздан алырга теләгәндәй, џаман авызын чҽпелдҽтте.

Камилҽнеѕ ачудан: «Сыер кебек књшҽп торма, алып ат ҽле шул сагызыѕны», – дип кычкырасы килде.

Кассир депутат хатынына кҽгазьлҽрен кире кайтарып бирде. Ул, соѕгы тапкыр Камилҽне йотардай булып акаеп карады да, кҽгазьлҽрен папкасына да салмый йљгереп диярлек банктан чыгып китте. Чиратта торучы халыкның кайсы депутатларны, кайсы әкрен эшлҽњче кассирны сњкте. Камилҽ генә берсен дҽ ишетмҽде. Ул, кан басымы књтҽрелгҽн ҽнисен култыклап, урамга чыкты. Алар каршысына ашыгыч ярдҽм күрсәтү машинасы килә иде.

Урман кызы

Шҽмсия њзен џҽрвакыт урман кызы итеп хис итте. Дљньяныѕ бљтен матурлыгын њзенҽ ќыйган яшел аланда, тљрле тљстҽге чҽчҽклҽр арасында књбҽлҽклҽр белҽн куышып њсте ул. Болындагы џҽр чҽчҽк, һәр њлҽн аѕа таныш. Серле урман шавы, бишек җыры булып, нҽни кызчыкны иркҽли, искҽн ќиллҽр аѕа њз телендҽ бетмҽс-тљкҽнмҽс тарих, ҽкиятлҽр сљйли. Барын да аѕлый иде кебек Шҽмсия. Књп вакытын ҽтисе белҽн умарталыкта њткҽргҽн кыз ќомга кљнне авылга, мунча керергҽ кайта да, иртҽ таѕда ат арбасына утырып, ҽтисе белҽн кабат урман ягына юл ала. Бала-чага белҽн тулган авыл тњгел, нигҽдер, урман тарта аны њзенҽ. Гасырлар буе урман эчендҽ сакланган серлҽрне белҽсе, табышмактай чишҽсе килҽ.

Урманны яратырга, тыѕлый белергҽ генҽ кирҽк икҽн. Ул да серлҽшҽ, сљйлҽшҽ бит. Сине дҽ тыныч кына тыѕлый, бҽхетен, шатлыгын сандугачлар ќыры белҽн аѕлата, авырлыкларга тњзем булырга өйрәтә. Ћнҽ ќил-давыл алдыннан ничек итеп ыѕгыраша урман. Йљзлҽгҽн Шњрҽле теш кайрый диярсеѕ. Шавы белҽн хҽвеф-хҽтҽр килње турында тереклекне кисҽтҽ, сак булырга куша. Шҽмсия белҽ, тиздҽн яѕгыр явачак. Шуѕа да, ашыга-ашыга, кер бавына киптерергҽ дип элгҽн кием-салымны умартачы љенҽ ташый. Табигать кочагында љстҽл хезмҽтен њтҽгҽн йљзьяшҽр имҽн тљбе љстендҽ

иртҗнге аштан соң ќыймый калдырган савыт-сабаны ќыя. Шушы тљп янына Шәмсия соңгы вакытларда куркып кына килҗ. Нигҗдер, еланнар њз иттелҗр бу тљпне. Беркљнне уйламый-нитми тљшке аш җзерлҗргҗ ќыенган кызны тљп љстендҗ бљгҗрлҗнеп яткан зур гына кара елан ысылдап каршылады. Шҗмсия башта, тораташ булып, бер урында катып калды. Моңа кадҗр аның бу кадҗрле зур еланны књргҗне дҗ юк иде. Ђтисе сљйлҗве буенча, еланнар үзләре беренче булып кешегҗ џљќњм итмилҗр икән. Ысылдау ул еланның њзен саклау чарасы гына икҗн. Шулай да алардан курка Шҗмсия. Ул, еланнан књзен алмыйча, җкрен генҗ артка чигенде. Елан селкенмәде. Кыз тагын чигенә-чигенә барды да, бар кљчен ќыеп, љйгҗ таба йљгерде. Бусагадан атлап керњ белҗн, ишекнең келҗсен тљшерде. Елан куып килер дҗ, ишек тљбендҗ аның чыкканын кљтеп ятар кебек тоелды кызчыкка.

Тљшке ашка кайткан җтисе кызының кљпҗ-кљндез ишек биклҗп утыруына аптырады. Шуңа күрә Шҗмсиянең елан турында сљйлҗми чарасы калмады. Урман тормышын якыннан белгҗн җтисе бу кљнне кызына еланнар, ќҗнлеклҗр турында бик озак сљйләде. Њлеп сљт ярата икҗн еланнар, аларны агач тљбенҗ дҗ сљт исе тарта икән.

– Авылдан алып килгҗн сљттҗн еланнарга да љлеш чыгарырга кирҗк, кызым, – диде җтисе, – эчҗрлҗр дҗ китҗрлҗр.

Шҗмсия шуннан соң џҗрвакыт имән тљбеннҗн ерак тњгел савыт белҗн сљт калдыра башлады. Бүтән еланнарның њзлҗрен књрмҗсҗ дҗ, берсе иске кабыгын салып калдырды тљп љстендҗ.

Шҗмсия аны, авылга алып кайтып, кызык љчен књршедҗге малай-шалайны да куркытып йљрде. Аннан икенче уен тапты. Кҗтњк ќебе бҗйлҗнгҗн елан кабыгын кичкырын юлда калдыра да, юлчы килеп ќиткҗндҗ генҗ, ќепне њзенҗ таба тарта башлый. Моны күреп, бала-чага гына тњгел, картлар да куркып кала: «Елан, елан!» – дип кычкырыша башлыйлар. Бҗлҗкҗй бакчадагы шомырт агачы артында качып, бу манзараны көлә-көлә күзәткән Шҗмсияне әнисе килеп туктатмаса, җле књпме барыр иде бу уен, билгесез.

– Йђ Хода, балам! Каян таптыћ моны? Хђсрђт китерђ књрмђсен берњк, ыргыт тизрђк. Тапкансыћ уенчык! – дип, кыз кулындагы кабыкны ќирђнгђндђй итеп, бармак очы белђн генђ элђктереп алды да, кљрђк алып килеп, тиреслеккђ књмеп тђ куйды.

Шђмсиягђ тагын авылда яшђњнећ кызыгы бетте.

Урман сихерле дә әле ул, џђр кљнне њзгђреп тора сыман. Агачларның һәм куакларның нинди генә юк бирелә. Ак каеннар яфрак ярган мәлләрдә, яшь кызлардай нәфис алтын алкалар аскан чакларда, Шәмсиянең урманнан кайтып китәсе дә килми. Ә чәчәкләр! Төрле төстәге күкебашлар, энҗе бөртекләреннән җыелган ак сәйләндәй ландышлар үскән аланлыклар күп бирелә. Аларның иснәп туйгысыз хуш исе!.. Хуш ис дигәннән: кечкенәрәк чагында ап-ак чәчәктә утырган ландышлыкка килеп чыккан иде Шәмсия. Андагы матурлыкка сокланып, йөгерә-йөгерә, чәчәкләр җыйды. Авылга алып кайтырга дип, берничә бәйләм ясады. Инде кайтыр юлга борылгач кына, башы әйләнеп китте. Шуннан берни дә хәтерләми. Ярый әле, ландыш исеннән исергән Шәмсияне умартачы бабай табып, әтисенә хәбәр иткән. Кем белә, тагын күпме йоклар иде әле ул яңа чыккан яшел үлән өстендә.

Урманда рђхђтлђнеп телђгђн кадђр кычкырып ќырларга, чикерткђлђр белђн кљне буе бергђлђп сикерергђ, кыргый куяннарның курка-курка њлђн кыркыганнарын књзђтергђ, хђтта хђйлђкђр тљлкелђрнећ њзлђрен очратырга була. Булдыра алса, Шђмсия шул урманда гына яшђп калыр иде. Шућа да урманга ќилђккђ, кљзен чиклђвек ќыярга килњчелђрне љнђми. Тавышсыз гына якыная да кыргый ќђнлеклђр тавышы чыгарып кычкыра, куркып йљгергђн кызлар, бала-чага артыннан хихылдап кљлеп кала.

Тора-бара авылда урман турында тљрле куркыныч маќаралар сљйли башладылар. Имештер, кура ќилђге ќыярга барган Минсылу карчыкны кемдер килеп артыннан тоткан. Коты ботына тљшкђн карчык тегелђй дђ, болай да итеп карый, селкенђ дђ алмый икђн. Карчык белгђннђрен укый башлаган. Артындагы ќенме, пђриме, карчыкка: «Яшисећ килсђ, чилђгећне

калдыр да сыпырт минем урманнан!» – ди икђн. Миѓсылу карчык артына да борылып карарга куркып, кљч хђл белђн кайтып егылган, ди, авылга.

– Урманга бњтђн њлсђм дђ аяк атламыйм, – дип ант иткђн бахыр.

Ђтисе, умарталыктан кайткан араларда, дђшми генђ тыѓлый инде хатынының бу ђкиятлђрен. Шђмсия китап укып утырган була, сњзгђ катышмый. «Юк, алай тњгел, менђ ничек булды», – дип ђйтеп булмый бит әнисенђ. Шаяртканны да аѓламыйлар бу карчыклар! Миңсылу абыстай, йљгергђндђ, њзе чилђген ыргытып калдырды ич.

Шђмсия ђтисеннђн, ир-атлардан гына ђзрђк шњрли, тик барысыннан да тњгел. Ђнђ авылның Нургали бабай иѓ яхшы печђнлекне сайлаган да, кеше кермђсен љчен, баганага такта беркетеп: «Тукта! Кермђ! Бу Нургали паќмасы», – дип язып куйган.

Кызык инде, «паќма» дигђн. Шул печђнлектер инде ул.

Нургали абзыйның печђнлегенең бђрђѓге утыртмый калдырган бакча башы икђнен књрше кђќђсенђ кадђр белђ ләбаса. Шуѓа да тактаны каерып, умарталыкка алып кайткан иде дђ, ђтисе, ачуланып, кире илттерде. «Њзеѓ олы кешегђ ихтирам књрсђтер, ярдђм итђр урынга этлек эшлђп йљрисеѓ», – дип, бертын ачулангач, Шђмсияне ияртеп барып, тактаны баганага алынмаслык итеп кадаклап куйды.

Шђмсия печђн чапмый анысы, тик ќилђк ќыярга ярата. Њзенеѓ ќилђклеге дђ бар аның. Бу урынны авыл халкы яхшы белгђнгђ, килђлђр дђ чиле-пешле ќилђклђрне Шђмсия килгђнче ќыеп та китђлђр. Быел ул њзе генђ ќыячак кып-кызыл булып љлгергђн алан ќилђген, хђйлђлиячђк. Юкка гына кыш буе уйлап йљрмђде бу турыда. Алан уртасындагы сыгылмалы яшь каенны да књптђн билгелђп куйды. Каенның љске ботагына менеп бассаѓ, авыл юлы тасма булып књренеп тора. Кљнгђ ђллђ ничђ тапкыр менеп тљшђ кыз каен башына.

Ул кљнне иртђннђн кљтте Шәмсия ќилђкчелђрне. Чилђклђр тотып килгђн ике хатынны ерактан књреп алды. Алдан яшереп куйган урыннан алып, сђлђмђ чалбар, умарталыкта торган карачкыдан салдырып алынган

иске пинжђкне киде дђ сњстђн бђйлђнгђн бау белђн билен буды. Учактан алган књмер белђн битенђ, тешлђренђ сызгалагач, чђчен туздырды. Шђмсия бу вакытта ђкият китапларында сурђтлђнгђн урман хуќасына охшап калды. Кыз шушы кыяфђттђ аландагы каен башына њрмђлђде. Юлчылар тђмам якынайганнар иде, кулларын бутый-бутый сљйлђшњлђренђ караганда гамьнђре башка нђрсђдђ.

Килсеннђр ђле, килсеннђр! Шђмсия аларны кызык итђр. Ул каенныћ ић љске бер ботагына менеп кунаклады. Хатыннар якынайган саен, кызныћ да йљрђге књкрђгеннђн чыгардай булып дљпелдәде.

Шђмсия ќилђкче хатыннарны танып алды. Икесе дђ югары урамныкылар икђн. Әнисе ђйтмешли, Аксак Нурый хатыны белђн Тљксе Нђгыймђ. Нурый хатыны, кызып-кызып, ниндидер песилђр турында сљйли.

– Малайкачгаем, белсђћ иде ул песи балаларыныћ матурлыгын! Тњлке кая куеп бетермђк кирђк аларны? Йорт саен песи бит!

– Шуннан? – дип, тљксе генђ сорап куйды Нђгыймђ.

– Капчыкка салдык та малай белђн урманга алып киттек. Аналары елап арттан бара башлаган иде, келђткђ биклђп калдырдык наныемны. Барабыз, зур юлда кеше очрый да кеше очрый. «Кая барасыз? Капчыгыгызда ни бар?” – дип сорыйлар. «Песи балаларын адаштырырга барабыз», – дип ђйтергђ тел ђйлђнми. Урманга кергђч, юлдан чыгып, тар сукмак белђн киттек. Бераз баргач, капчыкны ачып песи балаларын чыгардык. Алларына ипи-сљт куйдык. Хайван дисђћ дђ, акыллы њзлђре. Аћладылар булса кирђк, ашамыйлар, сљткђ борылып та карамыйлар, кычкыралар. Ќанны љзделђр инде бђгырьлђр. Кљч-хђл белђн аерылып, кайтыр юлга борылдык.

Белсђћ, Нђгыймђкђем! Зур юлны таба алмый берничђ сђгать адашып йљрдек бер урында, ђйлђнђбез дђ килђбез, ђйлђнђбез дђ килђбез. Хђйран калырлык хђл булды ул.

– И-и Ђминђ, песи анасыныћ каргышы тљшкђн сезгђ-ђ-ђ, – дип сузып ќибђрде Нђгыймђ исемлесе.

Шулвакыт каты ќил исеп китте. Шђмсия чњт кенђ каен ботагыннан егылып тљшмђде. Кызныћ чыелдап ќибђргђн тавышын ќилђк ќыючы хатыннар да ишетеп калдылар, ахры.

– Бездђн башка да кемдер бар, ахры, биредђ, – диде каен тљбендђ ќилђк ќыючы тљксе Нђгыймђ. Ђминђ дигђне, чилђген тотып, дусты янынарак елышты. Алар бер-берсенђ карашып алдылар да ђкренрђк сљйлђшђ башладылар.

Хатыннарныћ куркаклыгы каен ботагында утырган кызга канат њстерде. Ул шыпырт кына тагын да љскђрђк њрмђлђде.

Хатыннар, тынгылыкларын югалтып, як-якларына каранган арада, њз авырлыгыннан сыгылган каен ботагы белђн бергђ Шђмсия ќилђклеккђ, хатыннар каршысына ук килеп тљште. Һавада «У-у-у-х!» дигђн тавыш ярылып ишетелде. Ул урманда, кайтаваз булып яћгырап, ниндидер куркыныч шом тудырды.

Моны кљтмђгђн хатыннарныћ берсе, ќирдђге килбђтсез ќанны књреп, читкђ сикерде.

– Убыр, убыр! – дип кычкырып, бар кљченђ юлга таба йљгерђ башлады. Тљксе Нђгыймђ, чилђген дђ алырга онытып, урман эченђ атылды. Шђмсия ќићњ тантанасы кичерде. «Шул кирђк аларга! Песи балалары адаштырып йљрмђсеннђр бњтђн!» – дип уйлады урман кызы. Џђр ял саен шул песи балаларына сљт ташый икђн бит Шђмсия авылдан.

Мунча керергә кайткан Шђмсияне әнисе бњтђн урманга йљрмђскђ њгетлђде: «Әллђ нигђ тарырсыћ, балам, урманда тыныч тњгел диләр. Ђнђ љске урам хатыннары ќилђккђ баргач, љслђренђ убыр сикергђн икән. Њзе бљкре, њзе ямьсез, ди. Йљрђклђре чњт кенђ ярылмаган мескенкђйлђрнећ.

Шђмсия дђшми генђ тыћлады. Менђ сиңа, ничек итеп бармасын инде ул урманга? Анькы, фђкать аныкы гына бит ул ќилђкле алан, урман буйлары, кошлар, ќђнлеклђр дђ аныкы. Юкка гына аны авылда «урман кызы» дип атамыйлар инде.

Ә әнисе сљйлђгђндђ дђшми утыра икђн, шулай кирђк, димәк. Дљресен сљйлђсђме? Дљресен сљйлђсђ, әтисенең ишек катында эленгђн тиредђн эшлђнгђн каешы, ўичшиксез, аныћ аркасына тљшђчђк. Менђ шул!

Премия алгач

Хатын-кыз гәрчә яңа кием сатып алганда шактый мәшәкатьләргә тарыса да, барыбер күңелне күтәреп җибәрә торган вакыйга ул. Бу юлы да хезмәт хакына өстәп алынган премия уч төбен бик тиз кыздыра башлады. Ял көнен зур бәйрәм көткәндәй көтеп алдым. Үзем белән, киемнең иң шәбен сайларга дип, якын дустымны да чакырдым.

Беренче кергән кибеттә миңа зәңгәр төстәге костюм ошады. Мин аны эләктереп, зур көзге торган почмакка, чаршау артына ашыктым. Дустым мине ярты юлда туктатты.

– Тапкансың кием?! Хәзер зәңгәр төс модада түгел! Әллә бер дә телевизор карамыйсыңмы? – дип, бөтен кибеткә сөрән салды.

Кием сайлау белән мәшгуль берничә ханым тукталып, кызыксынып безгә әйләнеп карадылар. Мин сүзсез генә зәңгәр костюмны алган урынга кире илтеп элдем дә, үзе дә кызыксынып киемнәр карап йөргән дустымның җиңеннән тартып, ишеккә юнәлдем. Биредә инде миңа әйбер карауның кызыгы беткән иде.

Витринада, кибеттә булган товарга реклама итеп, кыйммәтле туннар элengән. Кирәге булмаса да, бу кибеткә мине дустым чакырып кертте. Ни генә юк иде биредә: ялтыр-йолтыр килеп торган чәшке туннар дисеңме, әле бүгенгә кадәр мин исемен дә белмәгән кыйммәтле җәнлекләр тиресеннән тегелгән мантолар, кайсы кендеккә, кайсы тубыкка җиткән дисеңме, туннар, күңелең ни тели, бары да бар. Тик, күңел теләгәнне алыр өчен, үземнең кесә төбе саерак булганга, карап кына торам. Дустым рәхәтләнеп тун сайлый, әле берсен, әле икенчесен киеп, көзге алдында бөтерелә, кибетчеләр ул сораган берсеннән-берсе кыйммәтлерәк туннарны китереп кенә тора. Ул аның саен сайланган була. Кигән киемнәренең әле бер, әле икенче җирендә

кимчелекләрен таба. Тирләп пешкән сатучы кыз ничек ярарга белми. Дустым киеп караган пончоның якасыннан чыгып торган кәгазьгә күзем төшә. «Ах! Ух!» – дигән булам.

– Акчаң бармы соң? – дип пышылдап кына сорыйм кызып киткән дустымнан.

– Синдә бар бит! – ди ул миңа, төче генә елмаеп.

Миндәге акчаның санаулы гына булуын ишеткәч, аның бөтенләй сөмсере коелды.

– Шул акча белән кеше кибеткә чыгамы? – дип сорады дустым, мине оялтырга тырышып. Аннан өстендәге үзенә килешле тунны, салып, кибетчегә тоттырды.

– Аласызмы соң? – дип сорады бер сәгатькә якын бөтерчек кебек әйләнеп йөргән сатучы кыз.

Дустым, мәгънәле итеп:

– Иртәгә!.. – диде, аннан элгечтән үзенең кендеген дә капламый торган курткасын эләктереп алды да, без ишеккә юнәлдек.

Ачуы йөзенә чыккан сатучы кыз, дәшми генә, күзләре белән безне ашардай булып озатып калды.

Юл чатында тезелеп киткән кибетләрнең тагын берсенә сугылдык. Бик озак сайлангач, мин үземә шәмәхә төстәге күлмәк белән жакет таптым. Тегелеше дә чиста-матур, төсе дә кычкырып тормый кебек. Чаршау белән капланган бизәкле зур көзге алдына кереп, киеп тә карадым әле. Янымда әйләнеп йөргән сатучы хатын да:

– Нәкъ сезгә дип тегелгән! – дигән булды. Шулвакыт, иске бер тиендәй чәчрәп, дустым килеп җитте.

– Шәмәхәне җүләрләр генә ярата!.. – диде бу.

Йә, кемнең үзен җүләр итеп күрсәтәсе килсен инде? Шәмәхә костюмны да калдырып чыгып китәргә туры килде. Аның каравы, ул көнне минем премиягә дустым үзенә әфлисун төсендәге күлмәк сатып алды. Ничә ел инде шундый күлмәк алып кияргә хыялланган икән. Ярар инде, дустымның күңеле

булды, ичмасам. Миңа костюм тү-тү! Тагын шулай берәр премия бирүләрен көтәсе генә калды. Ә дус хакы – Тәңре хакы!

Юмарт кунаклар

Сафа беркљнне, эштђн кайтып тамак ялгап алгач, тиз арада ияләшеп љлгергђн яћа каналны кабызып, диванга менеп ятты. Пульт дигђннђрен дђ нђкъ менђ аныћ кебеклђр љчен генә белеп ясаганнар диярсећ. Тљне буе тљймђдђн тљймђгђ басып, тњшђмгђ тљкереп тик ята. Хђтта телевизорны сњндерергђ торып ќђфаланасы юк.

Телевизорда сњз тљсле металл урлаучылар турында бара иде. Њзе яшђгђн урамдагы баганалардан алюмин чыбык љзеп тљшкђндђ тотылган бер исђре. Акылы булган егет кеше акчаны эшлђп табарга тиеш инде анысы.

Яћалыклар тђмамлангач та, озак кына уйланып ятты ђле Сафа. Шулвакыт, кылт итеп, књптђн инде абзар янына куйган зур гына бер алюмин табагы барлыгы исенђ тљште. Байлык икђн бит ул тљсле металл!.. Ђйдђ, булып торсын, корсагын тишмђс ђле, бер кирђге чыгып куяр. Тик књптђн књзенђ чалынмады, урынындамы икђн? «Кырын яткан – кырыкка кирђккђн» булуы бар. Шундый кеше инде Сафа, исенђ берђр нђрсђ килеп тљштеме, тљн уртасы дими, таћ дими, шуны тапмыйча тынычлана алмый. Диванында ђйлђнгђлђп ята торгач, аныћ тђмам йокысы ачылды. Ќаныћны уйлар игђњлђп торганда, нинди йоклау инде? Ул ќђџђт кенђ урыныннан сикереп торды да кием элгече янына ашыкты.

Урамда шактый гына суытып ќибђргђн. Кљзнећ болай коры, яћгырсыз њтњен хђтерлђми њз гомерендђ Сафа. Ул, бакча капкасын ачып, абзар артына юнђлде.

Маллар љенећ тђрђзђсенђ кадђр љелгђн иске тирес арасыннан алюмин табагы књренми диярлек, алай да ђлегђ урынында булып чыкты. Сафа аны ябышкан тирестђн арындырды да, ишегалдына алып чыгып, яшелчђ бакчасы коймасына терђп куйды. Ни дисђћ дђ, књз алдында, љйгђ кергђндђ-чыкканда књз-колак булыр.

Берәр атна вакыт үткәндерме, иртәнге якта уянып, ишегалдына чыкса, түсле металлдан җилләр искән. Сафаның күз аллары караңгыланып китте. «И аңгыра бәрән! Шулай буласы көн кебек ачык иде бит», – дип, үзен үзе ачулана-ачулана, урамга ашыкты. Узган-барганнар арасында бер генә дә шикле кеше күренмәде. Җитмәсә, шул телевизорга төбәлеп утырып, йокысы да туймаган иде. Ул янә кереп урынына ятты, тик йокы кайгысы идеме соң аның башында? Уйланып ята торгач, «Балкыш»тан ишетеп калган түсле, металл җыю урынының адресы исенә төште. Ерак та түгел икән үзе. Эшкә кадәр ул якларны әйләнгәләп кайтырга булды. Кем белә? Сафа барып җиткәндә, биредә чират тезелгән, кулларына сумка, капчык, аркаларына биштәр аскан берничә ир-ат кабул итү бинасының ачылганын көтәләр иде. Тик Сафаның алюмин табагы сумкага гына сыярлык түгел бит аның, кискәләп-ваклап китерсәләр генә. Сафа як-ягына каранды. Шулвакыт чиратта торган кешеләрдән читтәрәк, койма буенда яткан бер кешегә күзе төште. Ничек инде шушындый салкында урамда йоклап ятарга була, торыр җире юктыр бу мескеннең, дип җәлләп тә куйды. «Салкын тидермәсен тагын», – дип, песи баласы сыман бөгәрләнеп яткан кешене уятырга булды. Якынрак килеп караса, чүт кенә һушыннан язмады. Йоклап ятучының астында, урын-урын ябышкан тирес кисәкләре дә коелып бетмәгән, Сафаның югалган алюмин табагы иде.

– Тор, карак! Син нәрсәгә минем түсле металлымны урладың? Биреп куйганың бар идеме әллә миңа, ә? – дип җикеренде ул. Аннан күз карасы кебек саклаган алюмин табагын урлаган кешенең сәләмә курткасы якасыннан эләктереп алды. Куркып уянган, әллә йокысыннан һаман айный алмаган кеше, күзләрен угалап, башта ни булганын аңлый алмый торды. Алай да Сафаның тимердәй каты кулларыннан ычкынырга ашыкты:

– Билләһи, абзый, мин алмадым! Юкка бәйләнмә, мин килгәндә, биредә ята иде инде ул. Кирәксә, алып кит әнә. – Ир, металл өстеннән торып, читкә китеп чүгәләде.

Ышанырга да, ышанмаска да белмѣде Сафа бу адѣм затына. Тотылмаган карак тьгел, дилѣр. Ѓнѣ яннарына кеше дѣ ќыела башлады. Кљп сњз – юк сњз. Артык сњздѣн дѣ, књздѣн дѣ курка Сафа. Телевизорга тљшереп алсалармы?! Каян алдыѓ дип ќаныѓны ашарлар.

«Ярый ђле иртѣрѣк килеп љлгердем бирегѣ, бѣхеткѣ карак акчаны кесѣсенѣ салырга љлгермѣгѣн», – дип, њзен юата-юата, алюмин табакны аркасына салып, љенѣ кайтып китми башка чарасы калмады аныѓ. Иѓ яхшысы, юлда тикшерњчелѣр очрамады. Бу байлыкны инде ишегалдында калдырырга ярамас, хѣзер сыпыртырлар, кеше књзеннѣн ераграк торсын дип, Сафа аны утынлыкка кертеп куйды. Һѣр йортта газ булгач, утынлыкка кереп йљрмѣслѣр дип уйлады.

Сафаныѓ књѓеле инде тынычланып бетте дигѣндѣ генѣ, тоталар да экраннан тагын шул тљсле металл урлаучыларны књрсѣтѣлѣр. Тынгысыз ир аныѓ саен утынлыкка кергѣлѣп чыга.

Беркљнне кичкырын кљтмѣгѣндѣ-уйламаганда Казанда укыган улы Шамил ике дусты белѣн кайтып тљшкѣч, Сафа бар дљньясын онытты. «Балкыш» каналы да исеннѣн чыкты. Улы туган йортына бик сирѣк кайта шул. Ќѣйлѣрен студентлар отряды белѣн кая булса да китеп югала. Укуы дѣњлѣт кесѣсеннѣн булгач, Сафаныкы тњгел малай, институтныкы. Юньлѣп књрергѣ дѣ юк, ђнѣ бу юлы да кесѣ тљбе бљтенлѣй бушаганга гына кайткан. Иртѣн Сафа эшкѣ киткѣндѣ, Казан кунаклары ђле йоклап калдылар. Эштѣ кљне буе малае турында уйланды ата кеше. Улыныѓ дуслары алдында йљзгѣ тап тљшерергѣ ярамый иде. Тавыгын суеп, мунчасын ягып, яхшылап кунак итеп ќибѣрергѣ булды. Кайтканда, тѣм-том алырга дип, кибеткѣ сугылды. Сафа кайтып кергѣндѣ, кунак егетлѣренеѓ књѓеллѣре књтѣренке, йљзлѣрендѣ канѣгатьлек књренеп тора иде. Хатыны ђзерлѣгѣн таба ашлары хуш килгѣндер егетлѣр књѓеленѣ, дип уйлады ир, љй эченѣ таралган бѣлеш исеннѣн тљкереген йотып. Кичке аш алдыннан љстѣлгѣ Сафа моѓа кадѣр авыз итѣргѣ љлгермѣгѣн калай банкалы җимешләр, «яѓа байлар» кебек бњксѣле шешѣлѣр, хуќа елга бер-ике тапкыр зур кунаклар чакырганда гына

сатып ала торган каклаган тавык та љстђлгђ менеп кунаклады. Казан егетлђре, кыстый-кыстый, хуќаны кунак итђргђ керештелђр. Бер уйласаћ, сђбђбе дђ юк, аларны Сафа њзе кунак итђргђ тиеш иде кебек.

Шамилнећ шундый юмарт дуслары булуына эченнђн генђ куанып утырды ата. Улы югалмас болай булса. Кич утыру озакка сузылды, егетлђрнећ ђле берсе, ђле икенчесе, якындагы кибеткђ чыккалап, сыра ташыдылар. Иртђгесен кунак егетлђре љчен мунча ягарга дип утынлыкка кергђн Сафа баскан урыныннан егылып китђ язды. Тљсле металлдан ќиллђр искђн. Иплђбрђк караса, љй ихатасыннан утынлыкка, утынлыктан књршелђр бакчасына таба кунак егетлђрнећ заманча очлы башлы аяк киемнђренећ эзе уелып калган иде. Сафа ике кулы белђн кичђге кунак сыеннан чатнап авырткан башын тотты.

Алтынчы тойгы

Кљтмђгђндђ, уйламаганда, ќђйге челлђдђ Айсылуга эш урыныннан ике атналык юллама тђкъдим иттелђр. Утыз яше тулуга карамастан, ђле џаман тормышка чыкмаган, њзенђ тић яр таба алмаган, югары белемле, төскә-биткә коеп куйгандай чибђр кыз љчен бу инде књктђн тљшкђн бђхет иде. Шућа да ак костюмына килештереп сатып алган ап-ак сумкасын ићбашына элеп, яшњсмер кыздай ќилкенеп, йљгереп диярлек кайтып керде фатирына. Ишек катында туктап бертын хђл алгач, дивардагы кљзгегђ карап, матур итеп елмайды да сумкасын ачты. Зђћгђрсу кђгазьдђ «Анапа» дигђн ымсындыргыч сњз ярылып ята. Књплђр љчен хыял гына булган ял итњ урыны бит бу! Иксез-чиксез кић, ярлары офыкка китеп югалган дићгез буе... Кем белђ, бђлки, аны менђ нђкъ Анапада гомерлек мђхђббђте кљтђдер? Дуслары књптђн гаилђле, балалар њстерђлђр, Айсылуга да бђхетле булырга вакыттыр. Књћеле тагын да књтђрелеп:

Их, чибђр кыз икђн,

Кемгђ бирербез икђн? –

дип ќырлап ќибђрде.

Шулчак, кызны ќырыннан бњлеп, телефон шалтырады. Хыял дићгезеннђн арынып ќитђ алмаган кыз трубканы књтђрде. Аныћ шат тавышын ишеткђн ќан дусты Лилия:

– Ђйдђ, мактанып ќибђр, кем белђн таныштыћ бњген? Кайсы якныкы? «Яћа татармы»? Ничђ машинасы бар? Чибђрме? – дип, сораулар яудыра башлады.

Чибђрлђрнећ дђ чибђре,
Ќитмеш џљнђр иясе.
Калындыр кесђ чамасы,
Бары калды табасы, –

дип шаяртты Айсылу.

Иптђш кызыныћ тиздђн ял итђргђ китђргђ ќыенуын ишеткђч, Лилиянећ кызыксынуы икелђтђ артты:

– Кайчан?

– Кайда?

– Кем белђн?

Сорауларныћ бетђсе юк иде. Телефон аша сђгатькђ якын барган сөйләшүдә, кызып китеп, Лилия дђ бергђ ял итђргђ телђвен ќиткерде.

– Мин кемнђн ким? Иремнећ бердђнбер хатыны! Майласам-ќайласам, Салават та каршы килмђс. Итђккђ ябышырга балалар да юк ђлегђ. «Билем авырта-а-а!» – дип бер кич зарлансам, њзе њк путёвка алып кайтып бирер.

Лилия, дусты белђн серлђшкђндђй итеп, эчендђге бљтен уйларын, хђйлђлђрен уртага ачып салды. Айсылу дђшми генђ тыћлады хђйлђкђр хатынны, ни дисђћ дђ белгђн кеше белђн баруы књћеллерђк булыр аћа. Лилия сњзгђ оста, беркайчан да югалып кала торганнардан тњгел. Юлга чыкканда юлдашыћ њзећнђн зирђк булсын дип тњгел, юлдашсыз юл озын дигђн уйда иде ялга ќыенучы путёвка иясе.

Дљрестђн дђ, нђкъ Лилия ђйткђнчђ килеп чыкты: икенче кљнне ике атналык путёвка хђйлђкђр хатынныћ кулында иде инде. Кичне ике дус

телефоннан юл кирђк-яраклары турында сљйлђшеп уздырдылар, кемгђ нђрсђ юнђтњ мәшәкатен бњлештелђр.

Икенче кљнне йокысыннан иртђ уянды Айсылу. Сул аягы белђн торып баскандырмы, кљне буе эшлђре уњмады. Љстђл янына килеп утыруга, кђефе кырылды. Яња алган ак кофтасына ялгыш кофе тњкте, аны салып књпме генђ юып караса да, тап шул килеш кала бирде. Кызга киемен алыштырырга туры килде.

Ќылы якларда тынычлап ял итђр љчен бередђге эшлђрне алданрак тђмамларга кирђк иде. Айсылу кђгазьлђр салган папкасын алды да шђџђрнећ салым бњлеге бинасы урнашкан якка юнђлде. Њзенђ кирђкле бњлмђгђ кергәндә, ябарга дип тоткан ишек тоткасы џич кљтмђгђндђ кызның кулында торып калды. Ул тотканы кая куярга белми кулында ђйлђндерде, нишләргә белмәгәннән, њзенђ текђлгђн берничђ пар књз алдында гафу њтенде. Ярый ђле бередђ Айсылуны таныйлар, кайда эшлђгђнен белгђнгђме, тавыш чыгармадылар. Телгђ оста Гљлия генђ телен кашымый тњзђлмђде:

– Кљчећне кайда куярга белмђгђч, хисапчы булып тњгел, вышибало булып урнашырга иде сиња, – дип, тотканы якындагы тђрђзђ тљбенђ куйды.

Документларын калдырып чыккач, оятыннан комач кебек кызарган кыз туктап бераз хђл алды. Ђзрђк тынычлангач, юл уњаеннан ательега кереп, ремонтка биргђн зонтигын алып чыгарга уйлады. Бередђ дђ юлы уњмады. Ничек элђкте шулай ќыелган зонтикны, хђзергђ ниндидер кирђкле детале юк дип, кире кайтардылар. Књћеле тљшеп, теләр-теләмәс атлаган Айсылуны машина сигналы ањына китерде.

Юл кырыенда туктаган кызыл тљстђге «Митсубиши»ның ачылып киткђн ишегеннђн Лилиянећ май кояшы кебек балкыган йљзе књренде.

– Арыгансың, ахры, ђйдђ утыр, кайтып ќиткђнећне дђ сизми калырсың. Ђле утырганың юк бит безнећ яња тачкага, – дип, Айсылуны њзе янына чакырды.

Юк, никтер књћеле тартмады, машинага утырасы килмђде кызның.

– Саф џава сулап, ќђяњлђп кенђ кайтам, – диюенђ, Лилия кечкенђ бала сыман иреннђрен турсайтты. Дустыныћ књћелен күрим дип кенә «Митсубиши»ныћ арткы утыргычына кереп утырды Айсылу.

Машина кузгалып китте. Салават белђн Лилия дђ кибетлђрдђн юл кирђк-яракларын барлап йљргђннђр икђн. Ни дисђћ дђ, њз шђџђрлђрендђ бђялђр тњзђрлек, аннан књтђреп барасы тњгел, поезд тартачак бар йөкне.

– Экономика экономлы булырга тиеш! – диде Лилия, баш бармагын югары књтђреп. Айсылу да белђ бу ђйтемне, тик, ничек кенђ тырышмасын, акча ќыя алмый. Путёвка, юл кирђк-яракларын алырга да ђтисе белђн ђнисе ярдђм иттелђр.

Айсылу янында яткан пакетыннан зонтигын тартып чыгарды да рђтлђп тљреп куярга ниятлђде. Шулай инде, кеше ђйберенећ кешегђ бер кыйммђте дђ юк. Ватык булса да, туган кљненђ бирелгђн кадерле бњлђк бит ул. Чехолын салдыруы булды, автомат кнопка хђрђкђткђ килде дђ зыћ итеп нђрсђдер машина тђрђзђсенђ килеп тиде. Књз ачып йомганчы, пыяла коелып тљште. Кеше ышанмаслык хђл! Бер уйласаң көлке, бер уйласаң!..

Айсылу гына тњгел, Салават белђн Лилия дђ љнсез калдылар. Хуќа юл читенђ чыгып машинасын туктатты да шул мизгелдђ кечерђеп, гђњдђсе белђн йомшак утыргычка сећгђн Айсылуга борылды. Салават ачулы карашы белђн кызныћ ќанын кљйдерерлек итеп:

– Ит яхшылык, кљт яманлык шушы буладыр инде! – диде.

Аћа каршы дђшњче булмады. Нигђ дип кенђ утырды соћ Айсылу бу машинага? Ић књбе бер сђгатьтђн фатирына ђйлђнеп кайтасы кеше иде бит ул. Утырасы гына калмаган! Књрђсен књрми кабергђ керми дип, юкка ђйтмилђрдер инде. Башы исђн-сау булса, эшлђп тњлђр бурычын, Анапада акчасын кысыбрак тотарга туры килер.

– Ђйдђгез автосервиска, пыяла куйдырабыз! – дип, тынлыкны бозды Айсылу, сумкасындагы бурычка дип алган акчасын капшап.

Салават: «Кирђкми!» – дип, кискен генђ ђйтеп куйса да, ремонтлау љчен кирђк-яраклар сата торган кибет ягына борды машинасын. Биредђ

пыяла булмады. Тагы бер-ике кибеткә сугылдылар, анда да табылмады. Көн кичкә авышканда гына, шәһәр читендәге бер автосалонда кирәкле пыяланың берәр атнадан булачагын әйтеп, машинадагыларның күңелләренә өмет уты салдылар. Айсылуга да әзрәк җан керде. Ул, юлга дип әзерләгән акчалары арасыннан мең ярымын алып, Салаватка сузды.

Планнары үзгәрүгә эче пошып, ачуы чыгырыннан чыккан яшь ир Айсылуның акчалы кулын ачу белән этеп җибәрде дә:

– Дура! Кто тебя просил? – диде.

Кызның кискен генә торып китәсе, кеше аягы кермәгән утрауны табып шунда яшеренәсе, күзләренә тулган яшен бушатасы килде. Ул учындагы ике кәгазь акчаны утыргычка куйды да тын гына ишекне япты. Хәзер инде аңа дөшмәче, машинага утырырга өндәмәче булмады.

Дөньяның иң бәхетсез заты, иң мескен җаны ул иде бу көнне. Алдан ук утырасы килмәде бит шушы машинага. Күңеле сизгэн икән. Алтынчы тойгы диләр аны. Җаның тартмаган эшне эшләмә, барасы килмәгән җиргә барма. Татар акылы төштән соң, әйе, төштән соң шул! Лилия бер сүз әйтмәде, авызына су капкан диярсең. Айсылуны гаепле итеп санагандыр.

Юлында очраган беркемне күрми, беркая керми, фатирына көчкә кайтып ауды Айсылу. Үзен бимазалаган уйлардан арыну өчен, үлән төнәтмәсе ясап эчте дә, урынын да җәйми диванына ауды.

Үлән суы тәэсир иттеме, көнлек аруы җиттеме, күзләре үзләреннән үзләре йомылдылар. Кичтэн үк каты йокыга талган Айсылуны телефон тавышы уятты. Лилия Салаватның дорфалыгы өчен дустыннан гафу үтенде, юлга әзерлеге белән кызыксынды. Элеккечә шаярырга теләсә дә, Айсылуның шаярып сөйләшергә теләге юклыгын аңлагач тынды. Тыныч йокы теләп, телефон трубкасын урынына куйды.

Нинди йокы ул? Әйберләре җыелмаган, сумкасы тутырылмаган. Айсылу төн йокламый юлга чыгарга әзерләнде. Иртәнге поездга утырып, ике дус ял итәргә киттеләр.

Анапа аларны кояшлы кљннђре, шау чђчђкђ књмелгђн урамнары, књћелећ ни тели шуны алырлык базарлары, аяк табаннарын бер басуга кљйдерерлек комлы ярлары, парлы сљт кебек ќылынган иксез-чиксез дићгезе белђн каршылады. Айсылу белђн Лилия туйганчы кызындылар, су керделђр. Њзе белђн танышырга телђњчелђр булса да, Айсылуныћ књћелен билђрлек ир-ат очрамады.

Ике атна ике кљн кебек сизелми дђ њтте.

Салават кђрђзле телефоннан шалтыратканда, Лилия Айсылудан ераккарак китеп сљйлђшергђ тырышты. Бу минутларда кызныћ, теге вакыйга исенђ тљшеп, књћеле кырылды. Тик алар икесе дђ, алдан сљйлђшеп куйгандай, бер-берсенђ ул кљн турында лђм-мим сњз кузгатмадылар. Кыз акчасын књпме генђ туздырмаска тырышса да, комга сеңгән су кебек бетђ барды. Туган шђџђренђ кайтып ќиткђндђ, кесђ тљбе бушаган иде Айсылуныћ.

Эшкђ чыгарга љлгермђде, янына ашыгудан бит алмалары кызарган Лилия килеп керде дђ, сђлам дђ бирми, кулындагы кђгазь кисђген дустына сузды. Бу – ватылган пыяла кую љчен, машина утыргычында калдырган акчага караганда ике тапкырга артыграк бђя тњлђнгђн квитанция иде.

Диплом

Алыпсатар булып йөрүдән тәмам туйган Сәлим бер баруында Мәскәү метросында үзенә диплом сатып алды. Башкалага килгән саен, шул уй тынгы бирми, гел миен бораулап тора иде аның. Шәһәр урамнарында үзен бик эре куеп, күркә кебек кабарынып йөргән ир-ат күрсә: «Кесәләрендә дүрт-биш меңгә сатып алынган берничә диплом йөридер әле», дигән уй килә иде. Бу тормышта дөреслек юк та юк инде ул. Менә ул үзе, мәктәптә яхшы укучы буларак, шартлатып диплом алырлык егет иде, кесә төбе сай булгач, имтиханнар биреп караса да, балымы-маемы барыбер җитмәде...

Сәлим юл буе куенындагы әллә оялтып, әллә нindидер начарлык эшләгәнне аңлатып торган яңа дипломны капшап кайтты. Күңеленнән үз-

үзен аклады, кем беләндер сүз көрәштерде. Суфиясы да туй сүзен авызыннан төшерми. «Әллә ...Сәлимнең тормыш корып кешечә яшисе килмиме? Мин кемнән ким?» – дип, үз дәрәҗәсен күтәрде егет. Вагондагы ике катлы ятакларның берсендә аунаганда, яңа планнар корырга да вакыт тапты.

Башлаган эш – беткән эш, дип тәвәккәлләде егет. Беренче булып Суфиясына тәкъдим ясады. Шуны гына көтеп торган кыз, аның әйтеп бетергәнен дә көтми, муенына сарылды. Аннан, әле шатлыгыннан иреннәрен дә җыеп өлгерә алмаган Суфияны аптыраушта калдырып, гаилә тормышын икенче шәһәрдә корып җибәрергә кирәклекне аңлатты Сәлим. Диплом турында сүз башларга теле әйләнмәде.

Суфияга нәрсә? Сәлим чакырса, Каф тавы артына барырга да риза иде ул. Егет ялгышмады.

Дипломлы «белгечне» заводка берсүзсез кабул иттеләр, матур бинадагы икенче катта, ялтырап торган өстәл янына утырттылар.

Беренче кљннђрне љстђлдђге кђгазьлђргђ кагылырга да курыккан егеткђ бик сђерсенеп карады ќитђкче. «Акча биреп укыгандыр», – дип эче пошса да дђшмђде, алга таба күренер дип кљтђргђ булды. Сизенде Сђлим. Шуңа да ќитђкчесе књзенђ азрак чалынырга, књбрђк цехта, эшчелђр янында булырга тырышты. Кулы да уңган, башы да эшли иде аның. Металл эшкђртњ ысулларын бик тиз љйрђнде. Дљресрәге, хезмђтен њзенђ кулай табып, башы белђн эшкђ чумды.

Еллар њтђ торды, Сәлим дә инде заводка кичђ генә килгђн кеше тњгел, њз дђрђќђсен белђ. Аңарга књптђн чын белгеч итеп карыйлар, аның белђн киңђшлђшђлђр. Ќитђкчесенең тђмам њкчђсенђ басты. Инженерлар арасында Фђлђн Фђлђневне югарыга алачаклар дигђн сњз йљри. Кем белђ? Бђлки, шушы бушаган урынга Сђлимне утыртып та куярлар. Ул урынга аңардан да кулай кеше юк кебек.

Юраганы юш килде Сђлимнең. Тиздђн ќитђкчене югары постка књтђрделђр. Шул шатлыктан ул хезмђттђшлђрен ресторанга кунакка чакырды. Югары њрмђлђњ рәхәт булса да, озак еллар утырган кђнђфиен

кемгҽдер калдырып китње бер дҽ ќиһел тњгел иде ќитҽкчегҽ. Књпме матур сњзлҽр ҽйттелҽр аһа. Ялагайраклары: «Фҽлҽн Фҽлҽнеч! Калыгыз, тагын књп еллар бергҽ эшлик», – дигҽн булдылар. Бу тљче сњзлҽр ҽзрҽк салып алган Сҽлимнеһ ачуын чыгарды. «Ќитҽр, утырды инде. Башкаларныһ да кешечҽ яшисе килҽ», – дип, књһеленнҽн нокта куйды Сҽлим.

Ќитҽкченеһ њз уе уй иде. «Менҽ кайда књренҽ хезмҽткҽрлҽрнеһ чын йљзе! – дип уйлады ул, каршысында утырган Сҽлимгҽ карап. – Кем аркасында кеше булганын оныткан малай актыгы! Иһ беренче булып ул рҽхмҽт ҽйтергҽ тиеш лəбаса. Борынын књтҽреп утырган була. Књрҽсеһ, минем урынга каласын чыбыксыз телефон ќиткереп тҽ љлгергҽн њзенҽ», – дип сљмсере коелган ќитҽкче, Сҽлимнеһ карашын тоеп, башын икенче якка борды.

Бу вакытта «Җитҽкчедҽн бушаган урынга кем утырыр икҽн?» дигҽн сорау борчый иде Сҽлимне. Аныһ еллар буе сер итеп сакланган кырын эше турында кем белҽндер бњлешҽсе, абруйлы ќитҽкчесенҽ њзенҽ карата беренче еллардагы тњземлеге љчен рҽхмҽтен ќиткереп, књһелен бушатасы килҽ иде. «Белсен!» – дип, аныһ саен киреләнде ул. – Башыһ эшлҽсҽ, чын дипломсыз да белгеч булып, кҽнҽфигҽ утырырга була. Мин кемнҽн ким?»

Сҽлим, алдындагы хҽмер тулы рюмканы алып, ќитҽкчесе янына килеп утырды. Шушы минутта ул гомерендҽ иһ зур хатаны ясады.

Кемнеһдер тљн йокламый аныһ љстеннҽн ҽлҽк язачагын џҽм иртҽ таһда ул кҽгазьлҽрне кирҽкле ќиргҽ илтеп тапшырасын белми иде əле ул чакта Сҽлим.

Кызыл кар яугач

Асия эштән кайтып керүгә, әнисе аңа телеграмма тоттырды. Кызның дулкынланудан бит алмалары алсуланып китте. – «Азаттан!» – дип уйлады ул, кәгазь кисәген күкрәгенә кысып.

Ни әйтергә тели икән? Тагын телефон аша сөйләшүгә чакыра. Соңгы тапкыр нык итеп әйтте бит инде аңа: «Онып мине, башка телефонга чакырма», – диде.

Гел шулай, аңардан хәбәр килдеме, Асия дөньясын оныткандай була, үз-үзенә урын табалмый йөди. Дус кызлары алдында Азатка карата күпме генә битараф булып кыланса да, йөрәгеннән алып ташлый алмый үзен, алай гынамы соң, бер генә минутка онытып торса икән!.. Барыбер ярата, шашып ярата шул егетне. Дөресрәге, өйләнгән егетне!

Йә, яратып ни файда?.. Онытырга кирәк икәнен дә белә үзе, күңеле белән аңлый, йөрәге тыңламый шул! Бала чактан бер-берсен ошатып йөрделәр. Үсә-үсә, ул тойгыларның кайнар мәхәббәткә әйләнүен үзләре дә сизми калды. Армиягә китәргә повестка алган көнне ул Асиягә беренче тапкыр пышылдап кына: «Яратам», – диде. Азат хәрби хезмәттән кайтканчы, кыз ләззәтле хыял диңгезендә йөзде. «Сөеклем!» дип башланган һәр хат, «яратам» сүзе язып тутырылган кәгазь бите Асия өчен сулар һавага әйләнде. Алай дисәң?.. Күптән түгел генә дә атна саен кабатлый иде ул сүзне сөйгәне. Хәзер инде теле әйткән сүзләрне колагы ишетми сыман Азатның. Ишетсә, уйлар иде дә, кабатламас иде. Кешенең ышанычын югалту озакмыни?..

Яраткан кеше башка кызга өйләнәме? Юк һәм тагын мең кабат юк! Асия аны онытырга тиеш. Азатның гаиләсе бар, үзе теләп өйләнде. Нинди гаилә инде бу? Яши башлауларына күпме генә вакыт үтте, ә Азатның Асияне телефонга чакырмый калган атнасы бик сирәк булгандыр. Бик йөдәткәч барды, йөрәге дөрләп янганга, җаны тынгылык таба алмаганга барды һәм тагын шул ук сүзләрне ишетте: «Гафу ит, мин ялгыштым!»

Ни дип җавап бирергә тиеш Асия? Кычкырып елап җибәрмәс өчен, иренен канатканчы тешләп торудан башка берни эшли алмый. «Мин сине һаман яратам! Ишетәсеңме?» – дип кычкыра Азат трубкага. Ничек ишетмәсен?! Ул да кычкырыр иде. Тик булдыра алмый. Икенче юлы да шул ук хәл кабатланды. Шартларга әзер йөрәген учлап, бер сүз дәшми трубканы урынына куюдан башканы булдыра алмады. Өченчесендә: «Асия, син әле дә

мине яратасыңмы? Йә «әйе», йә «юк» дип булса да әйт. Мин аерылам, – диде яшь ир.

– Юк, юк, кирәкми! – Асия ашыгып, теле ни әйткәнен дә уйламый калды. Чөнки дуслары яшь хатынның бәби алып кайтырга җыенуы турындагы хәбәрне китереп җиткергәннәр иде. Җитмәсә, хәрби хезмәттән кайтырга өлгермәде: анда да кызлар белән чуалган, кыз баласы калган, дигән имеш-мимешләр белән башын әйләндереп бетерделәр.

Телеграммалар әле тагын килде, Асия сөйгәненең тавышын булса да ишетергә ашкынса да, сөйләшүгә бармады. Ниләр генә уйламады кыз. Аннан бар да тынды. Берәр айлап телеграмма килүе тукталып торды. Тагын төннәрен йокламый, Азатны уйлап үтте. Көтте. Бер ай аңа бер гомер булып тоелды. Хат язарга да талпынып карады.

«Кеше тормышын җимереп, үзеңне бәхетле итә алмассың, балам», – диде әнисе кызының уйларын укыгандай.

Асия түгел, аның бәхетен тартып алдылар бит! Элек аңардан башка бер генә кыз да Азатны алай ярата алмас кебек тоела иде. Башка кызга өйләнүендә Асиянең дә гаебе бар. Армиядән кайту белән тәкъдим ясады түгелме соң?.. Урта мәктәпне тәмамларга да өлгермәгән иде әле ул елны Асия. Моңа кадәр бу сүзләрне ишетмәгән кыз югалып калды, ничек җавап бирергә белми, егетенең сүзләрен шаяруга күчереп: «Кызыл кар яугач!» – дип җавап биргән иде. Ә ул хәтта елмаймады да, сабыр гына саубуллашып, өйләренә кайтып китте. Болай буласын белсә, Асия, әлбәттә, башка җавап тапкан булыр иде. Нәкъ шул кичтән соң аларның аралары суынды сыман. Озак кына тавыш-тыны булмады Азатның. Икенче шәһәргә китеп эшкә урнашуын да дуслары аша белде Асия. Урта мәктәпне тәмамлап, аннан икенче бер шәһәрдә югары уку йортына имтиханнар биреп йөреп, вакытның үтүен дә сизми калган кыз. Кышкы ялга кайткан арада «Азат өйләнә икән» дигән хәбәр килеп җитте.

...Ышанмады Асия. Сөйгәненең ике арадагы тирән хисләрне шулай тиз ваклый алуын күз алдына да китерә алмады. Почта тартмасына салып

калдырган кечкенә генә кәгазь кисәген санамаганда, туйга кадәр ул Асиянең барлыгын да онытты.

«Безнең өчен кызыл кар яумас инде»е дип язылган сүзләрне күпме тапкырлар елый-елый укыды ул. Күңеле кара көйсә дә, җавап язарлык көч тапмады үзендә. Йөрәгенә: «Яратма!» – дип боера да алмады. Азат – балачактан аның бөтен җанын биләгән беренче мәхәббәте. Күз яше белән генә юылып, моңланулардан гына җиңеләерлек түгел иде җан җәрәхәте.

Азатның туй көнендә ни сәбәптәндер тулай торак бүлмәсендә берүзе калган Асия тәгәри-тәгәри елады.

– Азатны бит мин яратам, яратам, яратам! – дип кабатлады ул, шешенеп беткән күз кабакларын көчкә күтәреп. – Ишетәсеңме, Ходаем? Аны минем кебек бүтән беркем дә ярата алмаячак! – диде ул җан ачысы белән, күз яшеннән йомшарып беткән фоторәсемгә текәлеп.

...Менә бу юлы Асия кулында күптәннән көтеп алынган телеграмма. Димәк, Азат аны әле һаман ярата. Ул аны онытмаган! Бүген кыз аның үзеннән: «Син әле мине яратасыңмы?» – дип сораячак. «Яратам!» – дисә, «Мин дә яратам!» – дип, дөресен әйтәчәк. Шушы соңгы бер ай эчендә кыз үзенең Азаттан башка яши алмаячагын аңлады.

– Асия, син соңга калмыйсыңмы?

Әнисенең сүзләре кызны уйларыннан айнытып җибәрде. Нигә шундый мөһим вакытта ашыкмый соң әле? Уйларга бирелеп, бөтенләй онытылып киткән. Бары ярты сәгать вакыт калып бара лабаса. Әле Асиянең, автобуска утырып, шәһәр үзәгенә кадәр барып җитәсе бар. Ашыгырга кирәк. Ул элгечтәге пальтосына үрелде.

Урамда көзнең соңгы көннәре. Туктаусыз яуган яңгырлар җиргә коелган алтын яфракларны каралтып җибәргән. Әз-мәзләп кенә яуган кар җиргә төшеп җитми эреп бара.

Ашыгуданмы, каршы искән салкын җилдәме сулышы кысылып тукталышка килеп җиткәндә генә, автобус көтми китеп барды.

Ул тукталыштагы эскәмия такталары өстенә җыелган җепшек карны кулы белән сыпырып төшерде дә, пычрак суга төшкән ак карларның эрүен күзәтә-күзәтә, кабат уйларына чумды. Азатның үзенә мәхәббәтен белгән көннән алып, башка егетләргә юри генә дә караганы булмады Асиянең. Очрашуга чакырган егетләр алдында да башка кызлар кебек сырланып торганы юк. «Яраткан кешем бар», – дип, турысын әйтеп бирә. Азатының армиядән кайтканын ул өзелеп көтмәдемени? Их, бу көтүләр!.. Ә аны барысы да көттерә, автобуска кадәр каршы аның бәхетенә. Нигә болай озак килми инде? Бүген Асия өчен иң мөһиме – сөйгәне белән аңлашу. Ярата икән, алар киләчәктә бергә булачаклар. Әнә дус кызлары да: «Бәхет өчен көрәшергә кирәк!» – диләр. Ә ул нигә көрәшмәде? Хәзер инде үзенә тиешле ярны җиңел генә башкага бирүенә үкенә. Имеш-мимешләргә килгәндә, аларның бер-берсен яратуларына көнләшеп караучылар да җитәрлек булгандыр. Кеше ни сөйләмәс? Азат та аңлаган бит әнә, яратмаган, күңеле тартмаган кеше белән яшәп булмасын төшенгән.

Асия юлдан күзен алмый. Инде телеграфка соңга калып барачагы көн кебек ачык. Сөйгәне генә көтсен. Ул аңарга: «Яратам, кайт», – дип әйтәчәк. Нигә әле сөйгәне канаты сынган кош сыман ялгызы талпынырга тиеш? Ниһаять, еракта автобус килгәне күренде. Үзәк почтага барып җиткәнче, тагын, унбиш-егерме минут вакыты үтәчәк. Азат кына көтсен, өметен өзеп кайтып китә күрмәсен. Һәр тукталышны санап килгән кызның, ташбакадай әкрен йөргән автобустан төшеп, җәяүләп йөгерәсе килде. Шуңа да тукталышта беренче булып төште дә, каршыдагы телеграф бүлеге ягына ашыкты, керүгә, кечкенә генә тәрәзә алдында басып торган чиратка да карамый алга узып, кулындагы телеграмма кәгазен оператор кызга сузды.

– Өченче кабинкага узып, трубканы алыгыз, хәзер тоташтырам, – диде кыз, кулындагы телеграммага карап: – Сезне сорап инде берничә кат шалтыраттылар.

Асия, кабинетка кереп, трубканы кулына алды, шул вакыт ике операторның сөйләшкәне ишетелде.

– Әлмәттә әле кызыл кар яумыймы? – дип сораган егетне чакырыгыз, сөйгәне килде.

– Жәл, хәзер генә чыгып китте. Бәлки, ерак та китмәгәндер, трубканы куймый торыгыз. Бик озак көтте бит ул аны...

Асия үзе дә сизми: «Табыгыз аны, табыгыз!» – дип кычкырып җибәрде. Шулвакытны, җаны әрнеп, нечкә кылларның өзелгәнен сизде. Азат белән башка бер вакытта да очрашмаячагын, шаярып әйткән сүзләренең чынга ашасын белми иде әле кыз.

Димче

(Монолог)

– Исәнмесез! Сау-сәламәтме барыгыз да? Күптән күрешкән юк иде инде сезнең белән. Картаелды, соңгы арада урамга да бик чыгып йөргән юк. Концерт буласын ишетеп, әзрәк карт сөякләрне язып кайтырмын дип килдем әле, ни дисәң дә, сиксәнне куып барам. Минәйтәм, дөньяның төрле чаклары, минем төрле вакытым булгандыр. Сез өстәл астыннан үрмәләп йөргәндә, татарлар арасында бик танылган димче иде Мәмдүдә әбиегез. Күп кенә кыз-кыркынга, егетләргә пар табып, буйдакларны хатынлы иткән карчык мин. Кул чабып каршыламасагыз да, арагызда мин димләп бәхетле иткән берничә ир-ат белән хатын-кыз утыруын шәйләргә өлгердем. Оялмагыз, оялма! Арагызда әле мине алыштырыр кеше күренми. Шуңа эчем пошып килдем дә.

Шәһәр зур булмаса да, безнең кебек әби-чәбине, малай-шалайны, бала-чаганы чутлап дүрт мең татар яши, Аллага шөкер. Яшьрәк чакта әле бер гаилә, әле икенчесе кунакка чакырып кына тордылар, рәхмәт төшкере. Сүз ара сүз чыга: «Мәмдүдә түти, кызның яше бара, юньле генә кешесе дә юк бит аның», – дигән булалар.

Ә минем җавап әзер: «Нишләп булмасын? – минәйтәм, – Іаенлык районында яшәүче Мәфтүхәнең «менә» дигән малае бар! – Шуннан китә сорашу: егетне күрсәт тә кызны күрсәт! Иртәгесен Мәфтуханың малае янына барам да: «Улым, син, Сирайларның кызын алмасаң, бик күпне югалтасың!

Бигрәкләр дә пар килгәнсез инде», – дип сузып җиппәрәм. Егетнең күзләре очкынланса, икенче көнне Мәфтуханың кызы янына йөгерәм. «И-и кызым! Көндез шәм яндырып эзләсәң дә, Сирай малаеннан да яхшы ир таба алмассың», – дигән булам. Аннан соң инде Мәмдүдә әбиегез никахның да, туйның да иң хөрмәтле кунагына әверелә. Үзем парлаштырган гаиләләрдә чәйдән-чәйгә йөреп гомерем узды.

Әнә залда кайсыдыр зәһәр генә итеп шаркылдап куйды. Көлмә, булды инде, булды. Яхшы ат та абына дигәндәй, тормыш бит ул. Чәй эчеп чыгыйм әле дип кергән өйләрдә кайчак савыт-саба шалтыраган чак була. Димләгән кызым, иңемә башын куеп зарланып, шыңшып та алгалый. «И балакаем, тормыш шулай инде, бер битен, бер артын үптерә, – мин әйтәм. – Зату ир суккан җир тәмугта янмый». Тынычландырып кайтып китәм наныемны. Икенче килүемдә, гаиләдә ал да гөл.

– Мәмдүдә әби, түргә уз!

– Мәмдүдә әби, балыннан авыз ит.

– Мәмдүдә әби, алмасын сал чәеңә, – дип кенә торалар. Бәби туйларыннан да калдырмыйлар үземне, рәхмәт төшкере. Беркөнне шулай Бибинур кодагыйга барган идем, кайтканда, җәйге көн озын әле, дип, үзем кавыштырган Вәлдемәрләргә керергә булдым. Мин сиңа әйтсәм, өйләре ике катлы, ишегаллары тулы чәчкә түтәлләре. Оҗмах инде менә! Ба-а-й яшиләр, мин әйтәм, күчтәнәчсез җибәрмәсләр. Керсәм, Вәлдемәр бәйләнепме бәйләнә хатынына. Минем алда да туктамый бит мyркыргыры. «Улым Вәлдемәр, тукта, тынычлан! Әлмирәң бер калак бал белән кабып йотарлык, – мин әйтәм.

– Ә-ә-ә, җен карчыгы, әле син дә мондамыный? – дип, өскә килә башламасынмы! Әлмирәне эләктердем дә, тәрәзәдән генә очтык.

Чәчәк түтәлләре артына качып күпме утырганбыздыр, белмим. Әлмирә елый:

– Әй Мәмдүдә әбиген-ә-ә-м, никләр дип чыктым бу явызга-а-а? – ди.

Мин аны да үземчә тынычландырган булам:

– И-и-и, Әлмирә кызым! Вәлдемәрең шундый булмаса, кайчан бу матурлыкка сокланып сәгатьләр буе чәчәк исләренә исереп утырыр идең? – дим.

Булды, яхшысы да булды, яманы да урап узмады. Гәепләп калмагыз, эчемне бушатыйм, дидем. Мәмдүдә әбиегез картайды дип тормыш тукталып калмый икән ул. Яшьләр турында уйларга кирәк, киләчәк турында. Миңа алмашка димче кирәк, ишетәсезме?

Эчтәлек

Кара чемодан *(Повесть)*

Хикәяләр

Яңа күлмәк

Үч

Янгантауның сихри көче

Китү

Ана күңеле – шәфкать диңгезе

Укытучы язмышы

Сукыр мәхәббәт

Тугрылык

Урланган бәхет

Төнге поезд

Чиратка – чиратсыз

Урман кызы

Премия алгач

Юмарт кунаклар

Алтынчы тойгы

Диплом

Кызыл кар яугач

Димче

Литературно-художественное издание

Исхакова Гөлфия Загиповна

Слепая любовь

Казань. Татарское книжное издательство. 2012

На татарском языке

Әдәби-нәфис басма

Исхакова Гөлфия Заһип кызы

Сукыр мәхәббәт

Мөхәррире *Л. Ә. Гыйззәтуллина*

Рәссамы

Бизәлеш мөхәррире

Техник мөхәррире һәм компьютерда биткә салучысы

Корректоры